

INDEX 339202

NOTATKI

KWARTALNIK TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO

PŁOCKIE

Płock

1/218

2009

ISSN 0029-389X

PŁOCK'S NOTES

A QUARTERLY
OF THE PŁOCK
SCIENTIFIC SOCIETY

1/218
JANUARY – MARCH
2009

AN EDITORIAL BODY

WIESŁAW KOŃSKI
(THE EDITOR-IN-CHIEF)

ADAM WRÓBEL
(THE SECRETARY)

MAŁGORZATA DUCH
GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
ANDRZEJ JERZY PAPIEROWSKI

SCIENCE COUNCIL

ASSOCIATE PROF. DR. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI,
ENG.
(THE CHAIRMAN)

DR. MARIAN CHUDZYŃSKI
FATHER PROF. DR. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI
PROF. DR. JANUSZ ZIELIŃSKI, ENG.
PROF. DR. DANIELA ŻUK, ENG.

THE ADDRESS OF EDITORIAL OFFICE:

8 Narutowicza Sq.
09-402 Płock

ph. (0-24) 262-26-04, 366-99-50
e-mail: notatkiplockie@interia.pl

NOTATKI PŁOCKIE

KWARTALNIK
TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO
PŁOCKIEGO

1/218
STYCZEŃ – MARZEC
2009

KOLEGIUM REDAKCYJNE

WIESŁAW KOŃSKI
(REDAKTOR NACZELNY)

ADAM WRÓBEL
(SEKRETARZ REDAKCJI)

MAŁGORZATA DUCH
GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
ANDRZEJ JERZY PAPIEROWSKI

RADA NAUKOWA

PROF. NDZW. DR HAB. INŻ. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(PRZEWODNICZĄCY)

DR MARIAN CHUDZYŃSKI
KS. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI
PROF. DR HAB. INŻ. JANUSZ ZIELIŃSKI
PROF. DR HAB. INŻ. DANIELA ŻUK

ADRES REDAKCJI:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 262-26-04, 366-99-50
e-mail: notatkiplockie@interia.pl

CONTENS

AGNIESZKA KOWALCZYK LIBRARY OF CANONS REGULAR IN CZERWIŃSK	3
KRZYSZTOF KŁODAWSKI THE BEGINNINGS AND GROWTH OF EVANGELI- CAL – AUGSBURG PARISH IN WYSZOGRÓD IN THE 19 TH AND THE BEGINNING OF THE 20 TH CENTURY.....	11
ANDRZEJ PAPIEROWSKI CIRCUMSTANCES OF ESTABLISHING THE CHARITY SOCIETY IN PŁOCK AND ITS ACTIVITY UNTIL TO THE BREAK OUT OF THE FIRST WORLD WAR.....	25
JÓZEF BORÓWKA ASPECTS OF THE DESTRUCTIVE ACTIVITY OF THE RED ARMY IN THE AREA OF BRZEZIŃSKI, KUTNOWSKI AND ŁĘCZYCKI COUNTIES IN 1945.....	33
CHRONICLE PROMOTION OF BOOKS PUBLISHED BY THE BRANCH OF THE PŁOCK'S SCIENTIFIC SOCIETY IN ŁĘCZYCA IN THE YEAR OF 2008 (Maria Sęcz- kowska, Bolesław Solarski).....	39
REVIEWS Halina Burakowska, Jan Burakowski, Zdzisław Du- mowski, Paweł Bogdan Gąsiorowski, Henryka Pie- karska, Ryszard Suty, THE LAND OF SIERPC THE KNOWN AND THE UNKNOWN. THE HISTORIC AND THE GEOGRAPHIC GUIDEBOOK (rec. Grze- gorz Gołębieski).....	41
CHARACTERISTICS JAROSŁAW DOMAGAŁA PŁOCK MUSIC ENVIRONMENT – OUTSTANDING REPRESENTATIVES, PART II.....	45
THE BIBLIOGRAPHY OF PŁOCK MAZOWIA FROM PERIOD I I – 31 III 2008 R.....	56

SPIS TREŚCI

AGNIESZKA KOWALCZYK BIBLIOTEKA KANONIKÓW REGULARNYCH W CZERWIŃSKU.....	3
KRZYSZTOF KŁODAWSKI POCZĄTKI I ROZWÓJ PARAFII EWANGELICKO- AUGSBURSKIEJ W WYSZOGRODZIE W XIX I PO- CZĄTKACH XX W.....	11
ANDRZEJ PAPIEROWSKI OKOLICZNOŚCI UTWORZENIA W PŁOCKU TOWARZYSTWA DOBROCZYNNOŚCI I JEGO DZIAŁALNOŚĆ DO WYBUCHU I WOJNY ŚWIA- TOWEJ.....	29
JÓZEF BORÓWKA NIEKTÓRE ASPEKTY DESTRUKCYJNEJ DZIA- ŁALNOŚCI ARMII CZERWONEJ NA OBSZARZE POWIATÓW BRZEZIŃSKIEGO, KUTNOWSKIEGO I ŁĘCZYCKIEGO W 1945 ROKU.....	33
KRONIKA PROMOCJA KSIĄZEK WYDANYCH PRZEZ OD- DZIAŁ TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIE- GO W ŁĘCZYCY W 2008 ROKU (Maria Sęczkow- ska, Bolesław Solarski)	39
RECENZJE Halina Burakowska, Jan Burakowski, Zdzisław Dumowski, Paweł Bogdan Gąsiorowski, Henryka Piekarska, Ryszard Siudy, <i>Ziemia Sierpecka znana i nieznana. Informator historyczno-krajoznawczy</i> , Wyd. Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierpeckiej, Sierpc 2007, ss. 411 (rec. Grzegorz Gołębiew- ski).....	41
SYLWETKI JAROSŁAW DOMAGAŁA PŁOCKIE ŚRODOWISKO MUZYCZNE – WYBITNI PRZEDSTAWICIELE, cz. II	45
BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO ZA OKRES 1 I – 31 III 2008 R.....	56

BIBLIOTEKA KANONIKÓW REGULARNYCH W CZERWIŃSKU

Abstrakt

Kanonicy regularni to zgromadzenie duchowne oparte na regule św. Augustyna. Myślą przewodnią Reguły to wezwanie do miłości, braterskiej jedności i życia wspólnego. Do Polski kanonicy regularni przybyli do Czerwińska w XI w., gdzie już w momencie fundacji otrzymał znaczne uposażenie.

Kanonicy regularni posiadali w Czerwińsku bogatą bibliotekę, ponieważ zakonników Reguły cechowało umiłowanie książki. Do naszych czasów nie zachowały się żadne opisy Biblioteki w Czerwińsku. Opis Biblioteki opierał się tylko na bardzo fragmentarycznych danych oraz pozostałościach zbiorów.

Słowa kluczowe: Kanonicy Regularni, Czerwińsk, Biblioteka zakonna, Historia biblioteki.

Z dziejów zakonu Kanoników regularnych

Kanonicy regularni byli członkami zgromadzeń duchownych, opartych na regule św. Augustyna. Najstarszy z nich, zakon kanoników regularnych laterańskich, wywodzi swą genezę od tzw. wspólnot biskupich duchowieństwa, powstających w Kościele od przełomu IV/V w. właśnie z inicjatywy św. Augustyna (354-430). Zgromadzenie kapłanów świeckich nazywano kapitułą, ze względu na codzienne odczytywanie rozdziału z Pisma Św., z reguły zakonu lub Pism Ojców Kościoła.

Myślą przewodnią Reguły Św. Augustyna było wezwanie do miłości, braterskiej jedności i życia wspólnego na wzór pierwszych chrześcijan. Zalecało ubóstwo, pokorę, usługowość i trwanie w Bożej obecności. Regułę cechuje umiarkowany ascetyzm oraz praktyczne nastawienie do życia i działań duszpasterskich. Innymi wskazaniem jest miłość Boga i bliźniego, praktykowanie pokory, indywidualna i wspólna modlitwa, wstrzemięźliwość w pokarmach i napojach, wspólnota dóbr i posłuszeństwo wobec przełożonego¹.

Początki kanoników regularnych sięgają XI wieku, kiedy to wspólnoty kapłanów żyjących wg reguły św. Augustyna zostały zreformowane przez papieża Grzegorza VII. został oficjalnie uznany przez papieża Mikołaja II.

Papież Gelazy II (od 1118 r.) umieścił kanoników regularnych przy arcybazylice św. Jana na Lateranie, kościele biskupów. Urzędowali tam 160 lat.

Zakon kanoników regularnych rozwijał się dynamicznie w całym średniowieczu, zwłaszcza w XIII w. Istniało wówczas 4,5 tys. klasztorów kanoników regularnych, począwszy od Palestyny i Cypru aż po Islandię. Wokół przodujących kapituł zakonnych i kanonii grupowały się inne, tworząc mniej lub bardziej liczne kongregacje przyjmujące oprócz

reguły św. Augustyna wspólne ustawy. Do 1300 roku powstało 40 takich kongregacji, a do XVII w. kilka następnych (w większości nie przetrwały one do czasów współczesnych). Niektóre przekształciły się z czasem w odrębne zakony, np. norbertanów, bożogrobowców, krzyżowców. Z kongregacji kanoników regularnych na uwagę zasługują szczególnie te, które są nadal czynne.

Najstarszą z nich, istniejącą do dziś, jest kongregacja laterańska, którą w 1823 r. ks. Vincenzo Garoffalo zjednoczył m.in. z Kongregacją Najświętszego Zbawiciela (założoną w 1408 r., zatwierdzoną w 1418 r.) z Reno k/ Bolonii. W 1908 r. kongregacja kanoników regularnych laterańskich liczyła 350 członków w 24 kanoniach skupionych w sześciu prowincjach: rzymskiej, neapolitańskiej, umbryjskiej, bolońskiej, francuskiej i angielskiej. Kanonicy regularni laterańscy określani są oficjalnie jako Zakon Księży Kanoników Regularnych Laterańskich Najświętszego Zbawiciela. W 1959 r. kanonicy regularni przystąpili wraz z trzema innymi kongregacjami kanoników regularnych austriacką i dwiema szwajcarskimi do Konfederacji Kanoników Regularnych Świętego Augustyna.

W 1961 r. do konfederacji przystąpiły dwie dalsze kongregacje: wznowiona kongregacja w Windesheim i kanoników regularnych Niepokalanego Poczęcia. W tej chwili istnieją cztery kongregacje kanoników regularnych, zachowujące swą niezależność od konfederacji. W 1995 r. cały zakon liczył 843 kanoników w 99 klasztorach.

Najliczniejsza kongregacja Najświętszego Zbawiciela zrzeszała 59 klasztorów z 297 zakonnikami pracującymi w pięciu prowincjach.

Zachowując wskazania ewangeliczne we wspólnym życiu kanonicy regularni spełniają posługi duszpasterskie; głoszą Słowo Boże, prowadzą parafie,

nauczają młodzież oraz przepowiadają Ewangelię w krajach misyjnych. Przy wielu klasztorach do tej pory istnieją młodzieżowe ośrodki religijne i grupy specjalistyczne. Kanonicy prowadzą także szeroką akcję charytatywną, a poza granicami Polski prowadzą szpitale².

W 1995 r. zakon liczył na świecie 968 kapłanów i 366 braci zakonnych. Kanonicy regularni we wszystkich swych kongregacjach tworzyli wzorcowe ośrodki liturgiczne, przyczynili się do rozwoju duszpasterstwa, ale także w znacznym stopniu do krzewienia oświaty i wychowania wśród dzieci i młodzieży oraz do rozwoju szpitalnictwa.

Opactwo kanoników regularnych laterańskich w Czerwińsku

Czerwińsk jest niewielkim miastem, leżącym na głównej drodze z Płocka do Warszawy.

Według jednych źródeł najstarsza wzmianka źródłowa o Czerwińsku pochodzi z 1055 r. i zamieszczona była w Spominkach płockich „item Anno 1055 Aleksander, episcopus Plocensis, tempore ducis Bolesłaj fundavit ecclesiam In Cyrwyensko”³.

Inne źródła podają rok 1065, w dokumencie wystawionym dla benedyktyńskiego kościoła św. Jana w Mogilnie. Dokument ten zgodnie określony został jako tzw. falsyfikat mogileński, sporządzony w drugiej połowie wieku XIII⁴.

Najwcześniejszy dokument stwierdzający sprowadzenie Zakonu Kanoników Regularnych do Czerwińska pochodzi z 1155 r. (przed kanonikami działali w Polsce jedynie benedyktyni⁵). Jest to bulla protekcyjna papieża Hadriana. W dokumencie tym przyjęto, iż kościół czerwiński przechodzi pod protekcję św. Piotra, a majątek, jakkolwiek Kościół otrzyma będzie nienaruszalny⁶.

Sprowadzeni do Czerwińska na początku XI w. przez wybitnego biskupa Aleksandra z Molonne, kanonicy regularni kręgu mozańskiego prawdopodobnie z klasztoru św. Idziego⁷, rozpoczęli tu pracę misyjną (przed nimi na Mazowszu był tylko zakon benedyktynów⁸).

Według Stanisława Arnolda, sprowadzenie zakonu kanoników regularnych do Czerwińska, związane było z reformą grupy katedralnej. Przenieśli tu prawdopodobnie tradycję ruchu monastycznego, powstałego i zrodzonego w pustelniach Egiptu, Syrii, Bizantyjskiej Góry Athos.

Klasztor kanoników regularnych był ściśle związany z kapitułą płocką, a w (szczególności z kościołem kanonicznym fundowanym przez Dobiechnę Wojśławową⁹.

O założeniu klasztoru kanoników regularnych w tym miejscu, zdecydowało sprzyjające położenie

geograficzne Czerwińska¹⁰. W okresie najazdów konwent miał szansę chronić się w bezpiecznym miejscu.

Fundatorami klasztoru byli Aleksander, biskup płocki, Bolesław Krzywousty, Bolesław Kędzierzawy, Henryk, ks. Sandomierski¹¹.

Klasztor kanoników regularnych w Czerwińsku już w momencie fundacji otrzymał znaczne uposażenie. Na podstawy materialne opactwa w średniowieczu złożyły się w istocie trzy składniki:

1. Dobra ziemskie wraz z zamieszkałą w nich ludnością poddaną.

2. Kościoły wraz z przynależnym do nich uposażeniem.

3. Inne źródła dochodów własnych, m.in. dwie prebendy kanonickie w Płocku i bogate w dziesięciny tak dóbr własnych, jak i też rycerskich i książęcych w rejonie Czerwińska.

Papież potwierdził wszelkie darowizny nadane kościołowi przez różne osoby, w różnym czasie¹². Prócz tego do klasztoru należały: wsie Bolino, Chmielowo, Wola, Osmolino, Pawielino, Domosław, Nowawieś, Janikowo, Zdziar, Wilkowice, Sielec, Wilkownie, Kurcze, Pomnichowski, Lubotyński, Smoleński, Wieliszewski, dobra Olszyny, Słotwino i wieś Zawady na Kępie Wiślanej w ziemi warszawskiej. Dobra pomniechowskie z przyległościami zostały nadane Kościołowi czerwińskiemu przez Bolesława IV Kędzierzawego w 1161 r., wieś Powielina przez Bolesława, syna Konrada mazowieckiego w 1243 r., natomiast wieś Zuzelę w ziemi marskiej z przyległościami, zwrócił klasztorowi Trojaden.

Opaci czerwińscy posiadali prebendy o charakterze stypendialnym w kanonickiej grupie katedralnej w Płocku już przed 1155 r.¹³ (zostało to potwierdzone w dokumencie legata papieskiego Opizona z Mezzano z 1254 r. dla klasztoru czerwińskiego¹⁴. Począwszy od II poł. XIV w., tj. od czasu opata Macieja, kolejni opaci klasztoru czerwińskiego (np. Stanisław i Andrzej) występowali stosunkowo często w źródłach z tytułem kanonika katedry płockiej¹⁵. W 1417 r. opat Stanisław (jego następcy również) otrzymali kurię kanoniczną w Płocku. Wywołało to spór z kapitułą, ostatecznie zakończoną 1488 roku, przez papieża Innocentego VIII, przyznaniem tych uprawnień opatowi z Płocka¹⁶.

Bardziej skomplikowane były stosunki opatów z kapitułą kolegiacką św. Michała w XIII w. Prepozyci i scholastycy tej kolegiaty byli duchownymi związanymi z dworem książęcym, szczególnie z tamtejszą kancelarią. Prawdopodobnie, w nieistniejącym już dokumencie legata Opizona, znajdował się zapis, jakoby prepozytura kolegiaty św. Michała należała do opatów czerwińskich. Dokument odwoływał się

do przywileju Kazimierza Sprawiedliwego, nadającym jakoby prepozyturę opatowi czerwińskiemu¹⁷.

Opactwo kanoników regularnych w Czerwińsku było bez wątpliwości najbogatszym klasztorem mazowieckim, wyraźnie dystansującym starszy zapewne od siebie klasztor benedyktyński św. Wojciecha w stołecznym Płocku. Istotnym czynnikiem tego stanu rzeczy, było to, iż klasztor czerwiński, elitarny konwent kanoników regularnych reguły św. Augustyna, zawdzięczał sukcesy na polu gospodarczym księżętom mazowieckim, a nie biskupom płockim.

Kanonicy regularni na początku wszyscy byli obcego pochodzenia. Potem jak wskazują znane nam imiona opatów i członków tego gremium, już polskiego. Opatów wybierano ze swojego grona. Byli to ludzie nieprzeciętnie zdolni, bowiem konwent dbał o kształcenie swoich kadr.

W 1349 r. konwent czerwiński był dość liczny. Liczył 19 osób, w tym opata, przeora i kustosza.

W kwietniu 1819 r. klasztor kanoników regularnych przestaje istnieć. W tym dniu arcybiskup warszawski Franciszek Skarbek Malczewski, z mocy upoważnienia Stolicy Apostolskiej, przeprowadza kasatę kilku klasztorów, a między innymi i klasztoru w Czerwińsku¹⁸. Postanowienie o kasacie arcybiskup uzasadnił następująco:

„Najłaskawszy Pan Cesarz Wszech Rossey Król Polski, przedstawił Świętej Stolicy Apostolskiej, aby fundusze klasztorów i Benefycjów tak zwane simplicia na utrzymanie celniejszego stanu kościelnego zwłaszcza na uzupełnienie uposażenia stołu Biskupów Kapituł i Seminariów obrócone były”¹⁹.

Członkowie Zgromadzenia znaleźli schronienie w parafiach, należących wcześniej do opactwa.

Za wypełnianie tam obowiązków duszpasterskich mieli dostawać takie same pobory jak wcześniej w opactwie

Gmach zniesionego konwentu przekazano norbertankom, które 15 października 1819 r. zostały usunięte z Płocka. Budynki przez nie dotychczas zajmowane zamieniono na szpital wojskowy. Norbertanki pracowały w Czerwińsku, do 1903 r., to znaczy do czasu przeniesienia ich do Imbramowic²⁰. Obecnie w Czerwińsku przebywają księża Salezianie.

Księgozbiór czerwiński i jego losy

Książka spełniała ważną rolę w życiu średniowiecznych klasztorów; dlatego też w tym okresie każdy klasztor posiadał własną bibliotekę. Głównym zadaniem bibliotek było przechowywanie zdobyczy ówczesnej wiedzy, zawartych w książkach.

W rzędzie średniowiecznych bibliotek klasztornych na szczególną uwagę zasługują biblioteki klasztorów kanoników regularnych św. Augustyna. Zakon łączył życie kontemplacyjne z szeroko zakrojoną pracą duszpasterską i wychowawczą oraz kultywowaniem wiedzy²¹, zasłynął ze wspaniałych szkół i bibliotek Zakon ten, bowiem cechowało szczególne umiłowanie książki. Indywidualne statuty poszczególnych domów zakonnych nie pomijały nigdy zagadnienia biblioteki. We wszystkich prawie statutach, w rozdziale „o bibliotece” nakładają one na bibliotekarza, obowiązek troskliwej opieki nad zbiorami, porządkowania ich, zabezpieczenia przed kradzieżą i zniszczeniem. Do niego należało również sporządzenie rejestrów oraz oznaczenie kodeksów sygnaturami²².

Klasztor musiał mieć pośród swych braci biegłego w sztuce introligatora, który oprawiałby książki nie tyle dla ozdoby, lecz po to, by było łatwiej z nich korzystać. Wyrazem dbałości o łatwiejszą orientację w treści zbiorów jest XV-wieczny przepis klasztoru św. Floriana koło Linzu, wymagający zamieszczania w kodeksach spisów treści.

Klasztor kanoników regularnych w Czerwińsku jako aktywny, utrzymujący żywe kontakty ze środowiskiem leodyjskim ośrodek kulturalny na Mazowszu, musiał mieć własną bibliotekę, co nakazywała zresztą już sama reguła augustiańska. Opactwo miało także własne skryptorium. Świadczą o tym liczne dokumenty, przechowywane obecnie w Bibliotece Narodowej. Księgi ze skryptorium przechowywano we własnej bibliotece.

Niewiele wiadomo o początkach biblioteki klasztornej. Prawdopodobnie załóżkiem księgozbioru były niewątpliwie kodeksy, które zakonnicy z otoczenia Aleksandra z Malonne przywieźli ze sobą z klasztoru macierzystego z Leodium.

Następnie księgozbiór powiększał się zapewne w typowy dla ówczesnych bibliotek klasztornych sposób: największej liczby rękopisów dostarczało skryptorium czerwińskie. Inne kodeksy klasztor otrzymywał drogą kupna lub przez różnego rodzaju darowizny i legaty testamentalne. Ewangeliarz z Anastazji został prawdopodobnie podarowany klasztorowi przez Bolesława Kędzierzawego po śmierci żony w 1158 r. Poważne źródło wzrostu księgozbioru stanowiły ponadto nabytki od samych członków konwentu²³.

Niewiele także wiadomo o kopistach przepisujących księgi w skryptorium czerwińskim. Na pewno wiadomo, że w latach 1454-1456 a więc za czasów opata Pawła, pracował w skryptorium brat Klemens, ponieważ podpisał trzy z zachowanych dzieł klasztoru kanoników regularnych: Jakuba de Yoragine

Legenda sanctorum, w roku 1454, Św. Augustyna Speculum peccatorum i Herbarius medicus – per mano Clementis 1456. Jeszcze wcześniej musiał pracować w Czerwińsku Paweł z Ciechanowa, bo na końcu dzieła Wilhelma Brito czytamy: „Britonis Guilelmi Vocabulare scriptus per mano Pauli bace-larei in Czechanov, anno 1440” prawdopodobnie wspinały iluminowany Brewiarz czerwiński pochodził także z miejscowego skryptorium²⁴. Przepisując Brewiarz posłużono się do jego ozdoby wzorami czerpanymi z ksiąg z biblioteki klasztornej.

Na pewno jeszcze wielu zakonników przepisywało księgi, ale nie zachowały się o nich żadne wiadomości.

Do naszych czasów nie zachowały się żadne opisy biblioteki w Czerwińsku. Można tylko przypuszczać i na podstawie ówczesnych zwyczajów, stworzyć analogię. Librarium – dosłownie skrzynia, początkowo mieściło się w zakrystii lub też w skarbcu klasztornym z cenniejszymi przedmiotami²⁵. Z biegiem czasu, już w XI–XII rosnąca liczba książek, spowodowała rozdział biblioteki od zakrystii. W tej ostatniej zwykle pozostawały księgi liturgiczne, jak. np. mszały oraz zespół ksiąg potrzebny do wspólnej modlitwy chóralnej (antyfonarze, lekcjonarze, psalterze, graduale i zbiory responsoriów²⁶. Za księgi liturgiczne odpowiedzialny był przeor, za inne bibliotekarz.

Początkowo, kiedy armarium mogło zmieścić się w szafie, przechowywano je prawdopodobnie w kościele. Później, w miarę jego rozrastania się, szukano innego miejsca: przebudowywano strychy nad kościołem lub wznoszono nadbudówki nad zakrystiami czy kaplicami i przystosowywano je do celów bibliotecznych. Biblioteka czerwińska przechodziła zapewne podobne fazy. Inwentarz ksiąg i wszystkich przedmiotów sporządzony w grudniu 1631 r. wylicza przechowywane w skarbcu, wśród sreber kościelnych, książki pergaminowe oprawione w srebro²⁷.

W bibliotece kodeksy, zgodnie z powszechnym wtedy i praktykowanym do początków XVI w. zwyczajem, spoczywały na drewnianych pulpitych.

Układ książek był początkowo zupełnie dowolny, o czym świadczą średniowieczne sygnatury i katalogi niektórych bibliotek.

Właściwą systematykę utrudniała już sama forma średniowiecznego kodeksu, który zazwyczaj był zbiorem dzieł o różnej treści²⁸.

Bibliotekarze zobowiązani byli do robienia spisu ksiąg jedynie przed wizytacjami²⁹. Obyczaje klasztorne zobowiązywały bibliotekarza do prowadzenia wykazu książek wypożyczonych³⁰. Powszechnie stosowany średniowieczny regulamin korzystania

z biblioteki klasztornej przewidywał wypożyczanie kodeksów braciom o ściśle określonej porze dnia, z zanotowaniem tytułu książki i imienia wypożyczającego³¹. Z inwentarza z 1631 r. wynika, że z czerwińskiej biblioteki książki pożyczano także proboszczom podległych klasztorowi parafii. Wielką wagę przywiązywano również do konserwacji zbiorów. Przeznaczano na to zazwyczaj określone sumy³².

Podobnie jak organizacji, tak i zasobu biblioteki czerwińskiej w okresie średniowiecza do tej pory nie udało się ustalić. Nie znaleziono żadnego inwentarza bibliotecznego, poza spisem ksiąg z 1631 r. Rejestr ten jednak podaje właściwie tylko książki należące do proboszczów podległych czerwińskiej parafii. Wiadomo tylko, że w 1603 r. miała miejsce jakaś inwentaryzacja zbiorów, ponieważ na każdym z zachowanych rękopisów czerwińskich³³, ta samo ręką napisała notkę: „1603 inscriptus bibliothecae Conventus Cervenesis”.

W latach 1759–1767 opat Mateusz Kraszewski wzbogacił bibliotekę w klasztorze „dziełami użytecznymi”³⁴. W roku 1819 biblioteka liczyła ok. 3000 dzieł. Jak podaje wizytacja z 1808 r. „te osobnym reiestrem opisane do ksiąg wizyt dołączone będą”³⁵.

Nie wiadomo czy spis taki został w ogóle wykonany. 17 Kwietnia 1819 r. nastąpiła kasata klasztoru. Bibliotekę przewieziono do Warszawy: „Tegoż roku, dnia 26 z polecenia Najwyższego rządu, bibliotekę, ok. 3000 dzieł mającą, i autentyczne miejscowe dowody do Warszawy sprowadzono”³⁶.

Na szczęście dla późniejszych zbiorów, Stanisław Zamoyski, dowiedziawszy się o zamierzonej kasacie, jeździł po klasztorach i skupował cenne rękopisy dla Biblioteki Ordynacji Zamoyskiej. Na pewno był w Tyńcu, więc można przypuszczać, że odwiedził także klasztor czerwiński i zakupił tam część rękopisów³⁷.

Przywiezioną do Warszawy w 1819 r. bibliotekę klasztoru przekazano „na pomnożenie Publicznej Biblioteki przy Uniwersytecie”³⁸. Zwożeniem ksiąg i rękopisów kierował dyrektor bibliotek i muzeów w Królestwie Polskim Samuel Bogumił Linde, a przyjmował i porządkował Joachim Lelewel, będący wówczas zastępcą profesora bibliografii na Uniwersytecie Warszawskim.

Po powstaniu listopadowym, w wyniku carskiej konfiskaty, Bibliotekę Publiczną przy Uniwersytecie Warszawskim wywieziono do Petersburga i włączono do zbiorów Carskiej Biblioteki Publicznej. W latach 1923–1934, na mocy Traktatu Ryskiego, część zbiorów wróciła do Polski.

Tymczasem w Czerwińsku w 1939 r. istniał

niewielki księgozbiór, zawierający także iluminowane księgi chórowe³⁹. Z zachowanego protokołu przejmowania kościoła przez ostatniego proboszcza przed wojną wiadomo, że był tam m.in. iluminowany kancjonał gotycki, gotycki antyfonarz, kilka brewiarzy i kronika kanoników regularnych. Na przełomie lat 1940/1941 Niemcy wywieźli całą bibliotekę i cenniejsze przedmioty pozostałe po kanonikach w nieznanym kierunku, prawdopodobnie do Królewca.

Najłaskawszy los spotkał rękopisy zakupione przez Stanisława Zamoyskiego dla Biblioteki Ordynacji Zamoyskiej. Razem z innymi rękopisami i najstarszymi drukami polskimi w czasie powstania zostały zapakowane do skrzyń i złożone w piwnicach Pałacu Błękitnego. Po upadku powstania Niemcy wywieźli część skrzyń ze zbiorami Zamoyskich do Gorbisch.

Odnalezione w wyniku wyprawy z ramienia Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego w maju 1945 r., niestety już nie w komplecie, wróciły do Warszawy. Większość zbiorów Biblioteki Ordynacji Zamoyskiej została przez Armię Radziecką wywieziona do Moskwy. Do Polski wróciły one w dwóch transportach, w 1947 oraz w 1958 r. i zostały wcielone częściowo do Archiwum Głównego Akt Dawnych.

Biblioteka składała się w zasadzie z trzech, ilościowo prawie równych, wielkich grup treściowych: teologii, prawa i medycyny zgodnie z wykładanymi na ówczesnych uniwersytetach przedmiotami.

Obecnie z dawnej biblioteki klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku zachowało się piętnaście rękopisów. Dwa inne są dokładnie znane, lecz nie zachowały się do naszych czasów (zagięły w czasie ostatniej wojny)⁴⁰.

Wszystkie rękopisy powstały w okresie od XII do XV wieku. Sześć z nich zostało napisanych na pergaminie, a jedenaście na papierze. Oprawę stanowi deska obciągnięta skórą, ze śladami guzów i zapinek. Tylko jeden z rękopisów, ze względu na szczególną cenną oprawę, przechowywany był w skarbcu klasztorным. Był to tzw. Ewangeliarz Anastazji oprawny w deskę pokrytą srebrną trybowaną blachą. Trzy z siedemnastu rękopisów były iluminowane. W pozostałych występuje tylko rubrykowanie lub zaznaczone inicjały. Czasami pojawiają się marginalne rysunki kopisty, niekiedy humorystyczne. We wszystkich rękopisach spotykamy znaki wodne⁴¹.

Rękopisy czerwińskie są rękopisami łacińskimi, tylko w jednym znajdujemy znaki polskie (w tym rękopisie znajduje się także spis treści, czego nie ma w innych kodeksach).

Różne były dzieje rękopisów czerwińskich. Z piętnastu zachowanych, dwanaście rękopisów od początku XIX w. wchodziło w skład Biblioteki Ordynacji Zamoyskiej. Czternaście rękopisów znajduje się obecnie w Bibliotece Narodowej, a jeden w Bibliotece Ojców Salezjanów w Czerwińsku (prawdopodobnie jest to rękopis norbertański)⁴².

Próba rekonstrukcji księgozbioru czerwińskiego oparta jest tylko o rękopisy, ponieważ wszystkie inne źródła: katalogi, rejestry, a nawet kroniki kanoników regularnych nie zachowały się.

Prawdopodobnie największą część księgozbioru czerwińskiego stanowiła literatura teologiczna, lub literatura podporządkowana teologii. Osobnym torem szły historia Kościoła, prawo kanoniczne, homiletyka i liturgia⁴³.

Do trudności w przeprowadzeniu rozgraniczeń między poszczególnymi grupami treściowymi dołącza się ponadto mozaikowy charakter kodeksu średniowiecznego. Pomimo tego, zachowane inwentarze bibliotek klasztornych stosują pewną systematykę dzieł. Zazwyczaj na pierwsze miejsce wysuwa się dział Biblii i jej komentarzy. Po nim następują przeważnie pisma Ojców Kościoła, liturgia teologiczna i kazania. Oddzielną grupę stanowiło prawo. Na końcu uwzględniona była literatura szkolna⁴⁴.

Biblia była w średniowieczu najbardziej rozpowszechnioną książką – głównym źródłem nauki objawionej i podstawą studiów teologicznych. Zajmowała naczelne miejsce w bibliotekach. W bibliotece czerwińskiej na pewno było kilka egzemplarzy, ale nie zachowały się. Sławna Liber Genesis – Biblia Czerwińska zaginęła w Warszawie w okresie II wojny światowej. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że należała ona pierwotnie do biblioteki klasztornej. Rękopis ten z całą pewnością znajdował się w Polsce w XVI w. Już wtedy doceniano jej wartość i piękno, gdyż jakaś ręka napisała wówczas na papierowej wklejce wewnętrznej strony okładki: „nie trzeba tej księgi szpecić oberznięciem pergaminu”⁴⁵ Biblia była ozdobiona trzynastoma inicjałami oraz jedną całostronicową miniaturą ze scenami figuralnym.

W XVI w. kodeks ten stał się własnością bratanka króla Stefana Batorego, Andrzeja (1563–1599), którego herb odcisnięty jest w oprawie kodeksu (Andrzej w 1593 r. otrzymał od króla opactwo czerwińskie).

Dalsze dzieje księgi również są powikłane. W XVIII wieku stanowiła własność Kolegium Jezuitów w Sandomierzu. W 1809 r. Jan Feliks Tarnowski ofiarował rękopis do Biblioteki Czarotoryskich w Puławach.

W 1831 r. wraz z Biblioteką Puławską dostał się do Petersburga do Cesarskiej Biblioteki Publicznej. Wrócił do Polski w ramach rewindykacji, by najprawdopodobniej spłonąć w Pałacu Krasińskich w 1944 r.

Jedną z głównych tendencji średniowiecza było zbliżenie Biblii do człowieka. Świadczy o tym ogromna ilość pism egzegetycznych. Najbardziej popularnym wytworem rozwijającej się bujnie mnemotechniki biblijnej było słynne Roseum memoriale divinorum eloquiorum benedyktyna Piotra de Rosenheim, pioniera tego gatunku literatury w Niemczech. Dzieło to właśnie znajdowało się w bibliotece czerwińskiej.

Biblioteka czerwińska posiadała podstawową encyklopedię (a właściwie jej część) średniowiecza, Izydora z Sewilli *Etymologiarum libri XI–XX*. Było to imponujące dzieło encyklopedyczne, w którym zawarta była cała średniowieczna wiedza o świecie. Praca była podzielona na rozdziały: „O człowieku” „O etapach życia człowieka” „O potworach”, „O trzodzie”, „O dzikich zwierzętach”, „O drobinach poruszających się”, „O węzach”, „O rybach” „O ptakach”, „O niebie i jego częściach”, „O powietrzu i chmurach”, czy „O piorunach”. Rękopis czerwiński, zawierający księgi od XI do XX, datowany jest na XII wiek. Izydor z Sewilli był jednym z Ojców Kościoła. W klasztorze czerwińskim znajdowało się wiele Jego dzieł. Ponadto były dzieła takich Ojców Kościoła jak: św. Augustyn, Grzegorz Wielki czy św. Hieronim, np. z twórczości Grzegorza Wielkiego kanonicy posiadali rozprawę *Sermo de commendatione pitae sohtahae*, przepisana w Czerwińsku w 1448 r.

Przekonanie o absolutnym prymacie teologii w hierarchii nauk znalazło swój wyraz i w bibliotece czerwińskiej. Obok dzieł z zakresu prawa i medycyny, literatura teologiczna stanowiła trzon czerwińskiego księgozbioru. Dział ten potraktowany był bardzo szeroko. Obejmował teologię spekulatywną, teologię praktyczną, liturgikę, czyli naukę o treści i formie kultu Kościoła katolickiego oraz pisma kaznodziejskie. Teologię reprezentują dzieła autorów teologicznych kościoła. Do nich należeli: Ambroży, biskup Mediolanu, Orosjusz, Beda, Grzegorz Wielki, Boecjusz, św. Augustyn czy Origenes. Polskim teologiem reprezentowanym w zbiorach czerwińskich, był Jakub z Paradyża, wraz ze swoim dziełem *Tractatus de tentationibus et consolationibus*. Dzieło to, przepisane w Czerwińsku w roku 1488, pochodziło z okresu mogińskiego autora.

Ogromną średniowieczną literaturę kaznodziejską w klasztorze czerwińskim reprezentują dzieła takich mistrzów, jak św. Bonawentura – *Sermones*

de lempore, Evcrhard – *Summa Sermonum* czy Konrad Waldhauser – *Fragmenta sermonum*⁴⁶. Grupa ksiąg liturgicznych reprezentowana była w bibliotece czerwińskiej przez Breviarz, Ewangeliarz Anastazji i Graduał.

Iluminowany Breviarz powstał po roku 1320⁴⁷. Obejmował psalmy, hymny i fragmenty Pisma Św. poprzedzony był kalendarzem.

Kalendarz uzupełniając łacińskie dopiski o ważnych dla klasztoru wydarzeniach⁴⁸. Księga powstała niewątpliwie w środowisku polskim. Świadczą o tym zapiski o polskich świętych, występujące w kalendarzu: Stanisław, Wojciech i Jadwiga. Rękopis zawiera również tekst hymnu *Gaude Mater Polonia*, stanowiący być może najstarszy zapis tego dawnego polskiego hymnu.

O tym, że Breviarz na pewno jest związany z Czerwińskiem świadczą zapiski uzupełniające kalendarz. Poza zapiską o pożarze, 18 grudnia 1425 r. zanotowano śmierć opata Stanisława a 3 lipca 1446 r. – rabunek w skarbcu kościoła.

Tekst Breviarza zdobiło osiem inicjałów majuskułowych kreślonych rubrą na naturalnym tle pergaminu częściowo podkolorowanym błękitem, czerwienią, zielenią i żółcią. W czterech inicjałach wystąpił motyw tradycyjnej pętlowej plecionki, w trzech innych kontury ich tworzyła wić roślinna, zaś w najozdobniejszych inicjałach występowały motywy zoomorficzne⁴⁹. Są to motywy typowe dla sztuki romańskiej.

Po kasacie klasztoru Breviarz dostał się do Biblioteki przy Uniwersytecie Warszawskim. Wywieziony do Petersburga, wrócił do Polski, do Biblioteki Narodowej w 1929 r. W 1939 r. został wywieziony przez władze polskie przed Niemcami i powrócił wraz ze skarbami kultury narodowej z Kanady w 1962 r.

Ewangeliarz Anastazji jest jednym z nielicznych, zachowanych do dziś kodeksem, oprawionym w srebrną oprawę gotycką⁵⁰. Zdobi ją scena Ukrzyżowania, w środku zachował się ślad figury Chrystusa na krzyżu. Po obu stronach krzyża stoją Maria i św. Jan. Na ziemi, obejmując stopy krzyża, przykłęta kobieta, objaśniona napisem (ANA STASSIA)⁵¹. Okładzinę z tyłu zdobi Chrystus na tronie i w mandorli oraz symbole czterech ewangelistów. Dekorację figuralną obu okładek wykonano techniką trybowania, z użyciem grawerunku i złocenia.

Inwentaryzacja z 1631 r. wylicza przechowywane w skarbcu, wśród sreber kościelnych „książki oprawione w srebro Reguły Augustyna Świętego”⁵². Po kasacie klasztoru część przedmiotów ze skarbca złożono do depozytu i zamknięto w skrzyni opieczętowanej przez Adama Michała Prażmow-

skiego.⁵³ Skrzynię tę otwarto komisyjnie w 1822 r., a inwentarz zawartych w niej rzeczy wymienia znowu „książkę w srebro oprawną”. Możliwe, że był to Ewangelarz Anastazji, przechowywany obecnie w Bibliotece Narodowej⁵⁴. Ewangelarz Anastazji związany był na pewno ze środowiskiem polskim i z klasztorem czerwińskim⁵⁵.

Z dziedziny historiografii kościelnej i świeckiej w klasztorze czerwińskim nie zachowały się popularne w owym czasie dzieła. Historiografia kościelna miała jednak reprezentanta w bibliotece czerwińskiej. Było to dzieło Jakuba de Voragine, znane pod nazwą *Legenda aurea*.⁵⁶

Rozwijający się intensywnie klasztor czerwiński dbał o wykształcenie własnych prawników, dlatego też służył bogatym zbiorem literatury prawniczej. Ze słynniejszych dzieł biblioteka klasztorna posiadała 3 egzemplarze *Termini Iris Johannea Calderini*⁵⁷.

Ogółem dział prawniczy biblioteki czerwińskiej obejmował 16 jednostek.

Literatura pedagogiczna przedstawiała się bardzo skromnie. Do dzisiaj nie zachowały się żadne kodeksy o charakterze pedagogicznym sensu stricte, lecz przykładem tzw. literatury budującej, niezmiernie popularnej wśród średniowiecznych czytelników, było dzieło *De morte Tundali militis*⁵⁸. Była to opowieść o irlandzkim rycerzu Tundalu i jego wizji o cierpieniach czyśćca i piekła oraz o radościach nieba.

Dział literatury przyrodniczej i medycznej był działem bardzo zasobnym. Liczył aż 19 jednostek. Są to prawie wyłącznie dzieła medyczne. Tylko jedna praca dotyczyła drogich kamieni. Był to anonimowy poradnik pt. *XII consilia de XII lapidis pretiosis*⁵⁹. Cały XV-wieczny kodeks *Scripta media varia collecta* składa się z dzieł medycznych. Mamy tu słowniki roślin; przykłady recept, np. na wrzody,

przeciwko zarazie; słownik zielarski; dzieła na temat położnictwa i ginekologii; dzieło o diagnostyce na podstawie moczu.

Przeglądając literaturę tego obszernego działu można wysnuć wniosek, że kanonicy regularni z Czerwińska nie tylko dbali o swoje zdrowie, ale również prowadzili działalność leczniczą wśród okolicznej ludności. Sądząc po ilości słowników, musieli często stosować ziołolecznictwo.

Bardzo dużą rolę w klasztorze czerwińskim odgrywała muzyka i śpiew. Jednym z głównych zadań kanoników regularnych, wynikających z założeń reguły św. Augustyna, było śpiewanie officium divinum. Dlatego biblioteki musiały znaleźć się dzieła z teorii muzyki i graduaty, czyli księgi chorału gregoriańskiego, obejmującego oficjały mszalne z całego roku.

Teorię muzyki reprezentował anonimowy traktat *Doctrina musicae cum arie compendiosa cantu mensuralis*⁶⁰.

Jeśli chodzi o graduaty, to w Archiwum Księży Salezjanów zachowało się Graduale z XV w.⁶¹ Pomimo braku informacji o pochodzeniu, brak w nim karty tytułowej, kolofonu, a na renesansowej oprawie brak ekslibrisu, treść kodeksu wskazuje, że był on pisany na użytek klasztoru męskiego, który miał własnego opata i w którym śpiewa się wspólnie officium. Prawdopodobnie Graduał powstał około roku 1436⁶². Pierwotny Graduał zawierał pismo i notację muzyczną gotycką, typową dla XV w.

Analiza księgozbioru średniowiecznej biblioteki klasztoru kanoników regularnych Czerwińska, opierała się na bardzo luźnych i fragmentarycznych danych, na luźnych i przypadkowych wzmiankach, resztkach inwentarzy i wizytacji, zwykle późniejszych, XVII lub XIX-wiecznych, a wreszcie na mocno zdziesiątkowanych pozostałościach zbioru.

PRZYPISY

1 J. Marecki, Zakony w Polsce, Kraków 2000, s. 6.

2 Tamże, s. 44.

3 W. H. Gawarecki, Pamiętnik historyczny plocki, Warszawa 1828, s. 62.

4 T. Mroczo, Czerwińsk romański, Warszawa 1972, s. 7.

5 M. Jankowska, Ogrody przy klasztorze czerwińskim. „Mazowsze” 1995, nr 6, s. 98.

6 A. Bachulski, Założenie Klasztoru Kanoników Regularnych w Czerwińsku, Warszawa 1929, s. 3.

7 Przegląd Warszawski Literatury, Historii, Statystyki i Rozmaitości, Opis miasta Czerwińska i wiadomość o starożytnym Klasztorze kanoników regularnych loterańskich w tymże niegdyś istniejącym, Warszawa 1840, s. 249.

8 K. Pakulski, Formowanie się sieci klasztorów i placówek zakonnych na Mazowszu do końca XV wieku [w:] Zakony i klasztory w Europie środkowo-wschodniej X-XX wiek, Lublin 1999, s. 72.

9 A. Radzyński, Związki Klasztoru czerwińskiego i kanoników regularnych z instytucjami kościelnymi Płocka w Średniowieczu. „Dzieje klasztoru w Czerwińsku” 1997, s. 91.

10 K. Pakulski, Ziemia gostynińska od XII w. Do 1462 r. na tle dziejów Mazowsza

płockiego i rawskiego. Dzieje Gostynina i ziemi gostynińskiej, praca zbiorowa pod red. M. Chudzińskiego, Warszawa 1990, s. 84.

11 Tamże, s. 9.

12 „In Plocia Prebendam Zaxikovo, in Czerwińsk decimam et novum forum, decimam et nonam marcam, decimam et nonam navim, decimum poletrum, decimum diem, in clausura, totam łomnam cum pertinentis suis, Gotesław cum pertientis suis Skołatow, Nasielsk, Targoscine cum pertinentis Cacaban. Garwolewo, quam Bartholomeus cymes cum uxore et fillis debet, forum in Kochanowo, ex dono Henrici duas, Kromnow, Skrzyszewo cum lacu, komsinam, Swidnam, Parlin.

13 W dokumencie papieża Hadriana dla klasztoru czerwińskiego z 13 kwietnia 1155 r. znalazła się informacja, że w skład jego uposażenia wchodziła wówczas prebenda plocka (In plocia prebendam), co można odnieść do uposażenia w katedrze plockiej.

14 W dokumencie tym zapisano, że klasztor czerwiński jest w posiadaniu prebendam Plocensis ecclesie maiorius cum tawerna”. Namaz II, nr 16.

15 A. Radzyński, Prałaci i kanonicy kapituły katedry plockiej w XIV i I poł. XV w. Studium prozopograficzne, Toruń 1991-1992, t.2, s. 22-23, 90, 129-140.

- 6 Tamże, s.92
7 H. Godlewski, Gimnazjum państwowe im. Marszałka Stanisława Malachowskiego. Rys historyczny, Płock 1929, s. 6.
8 Acta episcopalia 93 f. 255-280; W. H. Gawarecki, Wiadomości o starożytnym klasztorze kanoników regularnych laterańskich w Czerwińsku. Pamiętnik religijno-moralny, Warszawa 1846, s. 203.
9 Postanowienie Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego o kasacie klasztorów w Królestwie Polskim, organizacji kościoła rzymsko-katolickiego, uposażenia biskupstw. Warszawa 1825, s. 1
10 A. Nowowiejski, Płock, monografia historyczna, Płock 1930, s. 593.
11 S. Brenner: Ein Chorherrenbuch. Wurzburg-Wien 1833, s. 9; Die Orden und Kongregationen der Katholischen Kirche. Paderborn 1933-1934, s. 404-405.
12 A. Czerny, Dc Bibliotek des Chorherrenstiftes St. Florian. Linz 1874, s. 239; K. Löffler: Deutsche Klosterbibliotheken, Kolonia 1918, s. 17.
13 Notatka na wewnętrznej stronie okładki jednego z rękopisów" Jacobus de Zuzola frater Canonicus Regularis sancti Augustini" świadczy o nabytkach od zakonników czerwińskich. Jakub z Zuzoli nie był kopistą tego rękopisu, ponieważ ci ostatni podpisywali się w kolofonach.
14 Mogą o tym mówić zapiski mówiące o ważnych wydarzeniach, zapisane w kalendarzu, na początku dzieła; charakter pisma notatek, wykazuje wiele zbieżności z pismem samego tekstu
15 Registrum custodie klasztoru św. Tomasza w Lipsku (ok. 1400) wykazuje książki wraz ze sprzętem kościelnym
16 Capitulum 27 z Consuetudines ceremoniae et ordinationes klasztoru zegarńskiego (NF. 201, k. 20 r.) mówi o bracie, którego obowiązkiem jest przynoszenie ksiąg do chóru, a po skończonej modlitwie odnoszenie ich na „in communi librorum choralium loco”.
17 linwentarz rzeczy wszystkich kościelnych klasztoru czerwińskiego Titulu Najświętszej Marię Panny porządnie Roku Pańskiego tysiąc sześćset trzydziestego pierwszego spisany dnia 7 Grudnia; rkps. 28 Daw. Zas. Dział Rękopisów Biblioteki UW
18 G. Lech, Aufstellung und Signaturen. Handbuch der Bibliothekswissenschaft, Wiesbaden 1955, t.2, s. 684-734.
19 Do dzisiejszych czasów znane są ślady inwentaryzacji w Czerwińsku w 1603 r.; katalogi jednak nie zachowały się
20 Consuetudines monasterii Sganensis, rkps. Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu, IV F.201. k.31 r.
21 Tamże.
22 J. Kiwilszo, Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku: Analiza zawartości Treściowej, Warszawa RBN 1991, nr 23/24 s.236.
23 poza Ewangeliarzem, Gradua-lem i Brewiarzem
24 W. H. Gawarecki, Opis typograficzno-historyczny ziemi wyszogrodzkiej na teraz w obwodzie i województwie płockim położonej, Warszawa 1823, s. 35.
25 Acta Capiuli Cervenensis ab Anno 1791. RKPS w kancelarii Parafialnej w Czerwińsku
26 jw. przyp. 74, s. 36
27 Zachowane w Bibliotece Narodowej rękopisy czerwińskie pochodzą z Biblioteki Ordynacji Zamoyskiej; dowodzą tego oprawy, sygnatury i ekslibrysy
28 J. Leleweł, Bibliograficznych ksiąg dwoje, Wilno 1826, t.2. s. 179.
29 S. Sawicka, Starty wojenne zbiorów polskich w dziedzinie rękopisów ilustrowanych, Warszawa 1952, s.62.
30 Traktat Jakuba z Paradyża De Tentationibus... wymienia F. Puławski w Opisie 815 rękopisów Bibliotek Ordynacji Krasieńskich. Warszawa 1915, s. 52, a dokładny opis Liber Genesis zamieszcza T. Mroczo, Czerwińsk romański, Warszawa 1972, s. 58-62.
31 Najczęściej była to głowa wołu z gwiazdą, rzadziej bez gwiazdy lub węża
32 J. Pikulik, Sekwencje polskie, Musica Medii aevi. 1973,1.4, s.36-37.
33 A. Świerk, Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych św. Augustyna w Żaganiu, Wrocław 1965, s. 41.
34 Tamże, s. 70
35 T. Mroczo, Czerwińsk romański, Warszawa 1972, s. 59.
36 J. Kiwilszo, Średniowieczna biblioteka klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku. Analiza zawartości treściowej, RBN 1991, t.23/24, s. 244.
37 Rękopis poprzedzony był kalendarzem; w nim zaznaczono datę 27.IX-uroczystość przeniesienia zwłok św. Stanisława to wrześnieńskie święto nakazał obchodzić dopiero statut synodalny biskupa Nankera w J 320 r
38 Najstarsza wiadomość pochodzi z roku 1328; był to pożar kościoła klasztorowego
39 Przedstawione są dwa splecione ze sobą węże o głowach smoków.
40 Kodeks posiada oprawę z drewna dębowego, okutą od zewnątrz srebrną, częściowo pozłacaną blachą
41 Osobę Anastazji zidentyfikowano z pierwszą żoną Bolesława Kędzierzawego, księżniczką kijowską
42 Lsc., pol. XII w., pergamin, ; zawiera tekst czterech ewangelii, BN, 3307
43 Biskup płocki w latach 1817-1836; członek Komisji Rządowej Wyznań Religijnych o Oświecenia Publicznego; członek Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk
44 Po powstaniu listopadowym kodeks został wywieziony do Cesarskiej Biblioteki w Petersburgu, skąd wrócił w 1929 r.
45 Książę Bolesław Kędzierzawy w 1161 r. uczynił nadania na rzecz klasztoru; mógł przy okazji podarować opactwu księgę z wyobrażeniem zmarłej żony.
46 Glac..., 1484 r., papier 30x21 cm. K. 469, oprawa w deskę obciągniętą skórą. Biblioteka Narodowa BOZ 54
47 Lac, 1409-1410, papier, 31x21,5 cm..k.243, oprawa deska obciągnięta skórą; Biblioteka Narodowa, BOZ 54
48 Lac, 1473-1484, papier, 22x15 cm., k.490, opr. Deska obciągnięta skórą; Biblioteka Narodowa, BOZ 68
49 Lac, 1447-1484, papier, 22x15 cm., k. 490, opr. Deska obciągnięta skórą; Biblioteka Narodowa, BOZ 67
50 Lac, 1436-1459, perg., k.206, opr. Deska obciągnięta skórą; Posiada jedną miniaturę obrazkową oraz dwanaście większych ozdobnych inicjałów. Biblioteka Klasztoru Ojców salezjanów Czerwińsku, ms. 12
51 B. Bartkowski:, Graduał kanoników regularnych Czerwińska, „Musica Medii Aevi”, 1969, t.3, s. 130-150
52 Statuty synodalne Krakowa Zbigniewa Oleśnickiego 1436, 1446. „Studia i Materiały do Historii Ustawodawstwa Synodalnego Polsce”, Kraków 1915, t.1, s. 17 i 47.

LIBRARY OF CANONS REGULAR IN CZERWIŃSK

Summary

Regular Canons are order based on st. Augustus rule. The main rule is summon to love, brotherhood unite and unite in normal life.

Regular Canons had arrived in XI. century to Czerwinski in Poland, where they had a great a library. They were known from passion to collecting books.

In our times there are no subscribes about library in Czerwińsk.

Subscribe of it based only at very fragmentary data and remainders of collections.

POCZĄTKI I ROZWÓJ PARAFII EWANGELICKO – AUGSBURSKIEJ W WYSZOGRODZIE W XIX I POCZĄTKACH XX W.

Abstrakt

Przełom XVIII i XIX wieku to czas, kiedy na ziemiach polskich, w tym także na Mazowszu zdynamizowaniu ulega proces kolonizacji niemieckiej–ewangelickiej, poprzedzonej napływem osadników holenderskich wyznania mennonickiego, którzy wprowadzali nową jakość w kulturze rolnej zasiedlanych obszarów oraz typ osadnictwa polegający na spisywaniu kontraktów dzierżawnych z właścicielami gruntów. Kolonizowane były przede wszystkim tereny nadwiślańskie na Mazowszu oraz w ziemi dobrzyńskiej. Między innymi dlatego Wyszogród stał się obok innych miast i osad: Płocka, Dobrzynia nad Wisłą, Osieka nad Wisłą (Ossówki), Lipna i Michałek (Rypina), ważnym ogniwem struktury organizacyjnej Kościoła ewangelicko – augsburskiego północnego Mazowsza.

Kluczowe słowa: Wyszogród, zbór ewangelicki, pastor, filia, kantorat, mennonici.

Proces kolonizowania terenów nadwiślańskich m.in. w okolicach Wyszogrodu zapoczątkowany został jeszcze w drugiej połowie XVIII w. Element napływowy w dużej mierze stanowili koloniści ze Szwabii, Wirtembergii oraz Śląska. Nie mniejszą rolę odegrali osadnicy holenderscy wyznania mennonickiego, którzy swoją obecność zaznaczyli w: Drwałach, Holendrach, Kępie Antonińskiej, Kępie Niemieckiej, Kępie Ośnickiej, Kępie Popielarskiej, Kępie Śladowskiej, Kępie Wyszogrodzkiej, Kępie Zakroczymskiej, Rakowie, Śladowie, Wilcze Śladowskie¹. Poza wspomnianym Wyszogrodem² ruch migracyjny – kolonizatorski objął także miasteczka: Bodzanów, Czerwińsk oraz okoliczne wioski. Skutkiem tych działań było powstanie siedemnastu zwartych kolonii m.in. w: Śladowie, Königsdorff – Wyciejewie, Rakowie, Kępie Niemieckiej, Drwałach, Bulkowie, Boguszynie, Zakrzewie, Kępie Zakrzewskiej, Rakowie a także w kolonii Czerwińsk, Nowym Modlinie, Dzierżanin, Cieszkowie, Ciemnowie i Biele – Brzeźnicy. Posługę religijną początkowo sprawował pastor z Iłowa³. Sytuację zmieniło dopiero powstanie zboru w Wyszogrodzie datowane na 1804 rok. Wówczas, dnia 6 sierpnia rząd pruski dekretem powołał do życia nową parafię wyznania ewangelicko – augsburskiego. Sam kościół otwarty został 24 lutego 1805 r.⁴. Już od samego początku borykano się z problemami lokalowymi, wyrażającymi się m.in. brakiem odpowiedniego mieszkania dla pastora. Stojący na czele zboru ksiądz Chrystian Milke otrzymał (jeszcze od władz pruskich) za-

pewnienie, o przystosowaniu na mieszkanie zabudowań zniesionego klasztoru ks. Franciszkanów. Pastor do czasu wybudowania pastorki miał korzystać z budynków gospodarczych – domu dla czeladzi – co potwierdza pismo Komisji Wojewódzkiej Płockiej do K.R.W.R. i O.P. w Warszawie z dnia 26 lipca 1817 r. Sytuację skomplikował fakt, iż klasztor miał być przekazany do dyspozycji Urzędu Spławów i Budownictwa Statków. Wiązało się to z wyznaczeniem nowego lokum dla pastora. Jedną z propozycji było przekazanie części klasztoru na mieszkanie dla duchownego⁵. Podobnie – jak wspomniany dom dla pastora i zabudowania gospodarcze – remontu wymagał kościół, który już w chwili przekazania go gminie wyznaniowej znajdował się w złym stanie. Kościół nie został odnowiony przez władze pruskie a w obliczu toczącej się później wojny, podczas której służył jako magazyn, kuźnia oraz miejsce zatrzymań rekrutów, uległ dalszej dewastacji. Chociaż wysiłkiem parafian był remontowany, to wedle informacji z 1817 r., kwota 1.667 r.18 gr. przerastała możliwości finansowe członków zboru. W tej sytuacji pastor Hevelke (jako wicekonsystorz) zaproponował, aby potrzebne środki pozyskać z funduszu wspierania duchowieństwa oraz poprzez ogłoszenie zbiórki (kolekty) wśród okolicznych społeczności ewangelickich⁶. Z pochodzącego z 1826 r. spisu funduszy kościoła ewangelickiego w Wyszogrodzie wiadomo, że na dochód pastora składały się: pensja z kasy wojewódzkiej w wysokości 558 zł. 23 gr.; kwesta z nabożeństw – 120

zł; wydzierżawianie ławek – 96 zł.; nadzwyczajne dochody – 120 zł. Pastor nie otrzymywał natomiast kwoty 180 zł. z kasy ekonomicznej Wyszogrodu, którą zatwierdził jeszcze rząd pruski (zniosła ją K.R.S.W.i P. 14 czerwca 1820 r.). Nie pobierał również składek od kolonistów z ekonomii Monkolin i Sielec, gdyż zasiedlone dużo wcześniej przez kolonistów, wydzierżawione zostały katolikom. Pastor posiadał grunt o powierzchni 4 włók i 2 mórg magdeburskich. Z tego użytkowanych było 554 ½ mórg a kolejne 69 ½ morgi traktowane były jako nieużytki (szacunkowy dochód - 251 zł.). W sumie dochód pastora wyniósł 2.860 zł., który był i tak niższy od minimum, wynoszącego 3.196 zł., zatwierdzonego przez rząd⁷. Aż do momentu podniesienia jego dochodów magistrat w Wyszogrodzie przekazywał duchownemu (w latach 1817–1819) kwotę 180 zł.⁸ Według dokładnego opisu stanu materialnego parafii sporządzonego w obecności członków dozoru kościelnego: Fryderyka Heyze i Heinricha Fetynga wiadomo, że na 4 włókach: „*rachuiąc na morgę, ćwiartek trzy warszawskich wysiewu także ogród przy folwarku trzymającego morgów dwie*”. Dalej odnotowano: „*W polu pierwszym oziminnym na zachód położonym ku Drwałom zwanej Franciszkańskiej włóki wysiano 16 korcy żyta w drugim polu Jarzynnym na zachód ku wsi Drwałom położnym zwanym Franciszkańska włóka wysiano także korcy 16 żyta. Zaś na półwłóczku na północ położnym ku wsi Wilczkowa wysiano Jarzyny korcy pięć. Ogół Gruntu łącznie z ogrodami w dwóch polach czyni włók magdeburskich 4 morgów 2 z których to gruntów*

klasy drugiej – morgów 4½

klasy trzeciej – morgów 7

klasy czwartej – morgów 16

klasy piątej – morgów 2

w ogrodach klasy drugiej – morgów 52½

Reszta zaś Gruntu nie użytecznego składa się z Parowy i Gór nie użytecznych”.

Następnie dowiadujemy się że:

b) „*łaki nie masz żadnej*

c) *pastwiska żadnego tylko z ogółem miasta*

d) *panszczyzny żadnej*

e) *intrat z młyna propinacji, rybołóstwa itp nie posiada żadnych i innych gruntów*

f) *domu żadnego któryby intratę czynił nie masz*

g) *dziesięciny snopowej ani pieniężnej żadnej*

h) *kapitałów żadnych”*

Odnosnie opłat z gruntu i budynków uiszczane były następujące świadczenia:

1) *Podymne do Roku – 15 zł.12 gr.*

2) *składkę ogniową – 13 zł.18 gr.*

3) *kontyngens – 23 zł.25 gr.*

4) *szarwark pieni ę żny – 62 zł.*

5) *szarwark w naturze z 4 włók – 6 zł.”⁹.*

Pastor Mylke jeszcze od roku 1805 otrzymywał następujące świadczenia:

„*z amtu Sielec morgowego 346 zł.19 gr.*

- *z objazdu parafii – 180 zł.*

- *z Kasy Ekonomicznej Miasta Wyszogroda – 180 zł.*

- *z kasy głównej wojewódzkiej – 1341 zł. gr.17*

- *kwesta Dzwonka – 120 zł.*

- *ławkowe – 96 zł.*

- *nadzwyczajnego przychodu – 120 zł co łącznie (z gruntem) dawało dochód 3096 zł.”¹⁰.*

Wśród wydatków wskazane zostały następujące pozycje: opłata za korzystanie z koni oraz podatek za użytkowanie gruntu – 2.760 zł.; pensja dla zakrystiana – 240 zł.; bliżej nieokreślone wydatki – 96 zł., co łącznie składało się na sumę 3.096 zł. Pastor następnie stwierdził, że: „*Morgowego nie odbieram przez co, na niedostatek wystawiany jestem.[...] Toż samo nie odbieram należności 180 zł.[...] z Wyszogroda”¹¹.* Duchowny w opisie stanu parafii przedstawił wyposażenie kościoła parafialnego¹² oraz stan budynków należących do gminy wyznaniowej¹³. Tak więc stan zabudowań gospodarczych pozostawiał wiele do życzenia i wymagał dużych nakładów finansowych. W dobrym stanie znajdował się jedynie cmentarz¹⁴. Pastor wyszogrodzki sprawował również swoją posługę w okolicach Płońska, Przasnysza oraz Pułtuska, z zastrzeżeniem pełnienia tych funkcji do czasu powstania tam osobnych parafii. Ksiądz Chrystian Mylke zmarł 20 września 1829 r.¹⁵. Jego następcą został Ignacy Karol Wilhelm Boerner, kandydat teologii, powołany 13 października 1829 r. Pastor Boerner pełnił swoją funkcję do początku 1837r., kiedy to obejmując pastorał w Płocku i jednocześnie urząd superintendenta diecezji płockiej, pozostawił vacat, do objęcia którego kandydowali: pastor Rosenthal z parafii Węgrów oraz Wilhelm Alberti i Lemke. Ostatecznie funkcję tę otrzymał i przyjął Wilhelm Alberti,¹⁶ który wcześniej pełnił (krótko) obowiązki pastora w Płocku po śmierci księdza Hevelke. Ostatecznie dnia 30 kwietnia 1837 r., został powołany na pastorał wyszogrodzki (otrzymał 34 na 59 głosów). Wszystko to odbyło się w obecności członków dozoru kościelnego – Jakuba Klingera, S. Kram i M. Rem¹⁷. Już podczas bytności tego pastora, zastrzeżenia pod jego adresem kierowali ewangelicy

mieszkający w Wyciejewie, którzy zarzucając mu zdzierstwo, na znak protestu realizowali powinności religijne w kościele rzymsko-katolickim w Łętowie¹⁸. Nowo powołany pastor miał otrzymywać 1.900 zł. rocznej pensji, powiększonej o około 200 zł. z przynależnych zborowi od 1805 r. gruntów klasztornych. Miał również do dyspozycji mieszkanie (opłacane ze składek kościelnych), składające się z trzech pokoiów, alkierza, kuchni, spiżarni i piwnicy. Pozostałe dochody czerpał z tzw. „*jura stolae*” według obowiązującej taryfy¹⁹. Tuż po wyborze nowego pastora poruszona została ponownie kwestia budowy lub naprawy kościoła oraz budowy domu dla pastora. Ponownie pojawiły się zastrzeżenia (wręcz zarzuty) kierowane przez mieszkańców kolonii Wyciejewo i Bulkowa dotyczące zmuszania ich do płacenia składek na służbę kościelną oraz nie wywiązywanie się pastora ze swoich obowiązków. Z problemem spełniania praktyk religijnych przez pastora zapoznany został również biskup diecezji płockiej²⁰. Tymczasem przygotowany został kosztorys remontu plebanii dla pastora który wyniósł 13.259 zł. 26 gr. Wykonana miała być z cegły palonej, z czterema izbami: kuchnią, spiżarnią a przykryta podwójnym dachem o długości 28 ½ łokci, szerokości 20 łokci i wysokości 5 ¼ łokci. Połowę tych kosztów zobowiązali się ponieść parafianie poprzez rozpisanie składek na kolejnych 5 lat (rocznie 1.325 zł. 29 gr.)²¹. O trudnej sytuacji mieszkańców gminy świadczy pismo Johana Rentza skierowane do KRSWiOP (z dnia 21 czerwca 1838 r.), który w imieniu wszystkich parafian zarzucił niesprawiedliwe nakładanie wysokości opłat na utrzymanie systemu, bez uwzględnienia stopnia zamożności. Z 1836 r. pochodzą również zarzuty wobec pastora Boernera kierowane przez członków gminy zamieszkujących kolonię Czerwińsk oraz wieś Wola w gminie Sielec, którzy – jak podaje sołtys Jan Rehfuß – sami utrzymywali ze względu na odległość od Wyszogrodu (przeszło milę) cmentarz grzebalny oraz opłacali nauczyciela z własnych funduszy²². W 1841 r. ewangelicy zamieszkujący wsie i osady kolonia: Myszory, Kromnów, Piaski, Śladów i Secymin (Sęcymin) zwrócili się z prośbą do K.R.S.W. i D. o odłączenie ich od parafii Iłów i włączenie do gminy wyszogrodzkiej. Dla pastora było to korzystne rozwiązanie, gdyż wiązało się ze wzrostem jego dochodów²³. Pozytywna odpowiedź zbiegła się w czasie z propozycją budowy nowej pastorówki, która splanęła 9 września 1839 r. Opiniując stan pogorzeliska stwierdzono, że budynek chociaż podniszczony, spełniał wymogi budynku mieszkalnego. Środki na odbudowę plebanii miały pochodzić m.in. z odszkodowania wypła-

nego przez Towarzystwo Ogniove oraz z funduszy: na urządzenie parafii i budowę kościołów ewangelickich na rok 1841 w wysokości 2.302 zł. 26 gr. oraz funduszu ekstraordynaryjnego – w kwocie 3.742 zł. 24 gr.²⁴ Dwa lata później systemat podjął się remontu kościoła, którego wartość oszacowano na 1.341 r. 41½ kop. Wedle anszlagu (kosztorysu) zatwierdzonego 19 lipca 1843 roku przez K.R.S.W.iD., nawa kościoła miała długość 28 ¼ łokci, szerokość 21 ½ łokci a wysokość 16 ½ łokci; prezbiterium 22 ¼ łokci, szerokości 17 łokci i wysokości 13 ¼ łokci natomiast zakrystia 12 ½ łokci długości, 7 ½ łokci szerokości i 13 ¼ łokci wysokości. Środki na realizację tej inwestycji pochodziły z funduszu budowlanego (647 r. 3 ½ kop.), z funduszu etatowego na 1844 r. (965 r. 57 ½ kop.) i 357 r. 23 ½ kop. z funduszu na urządzenie parafii i budowę ewangelickie.²⁵ Pastor Alberti pełnił od 1845 r. funkcję opiekuna szkół elementarnych na obszarze podległej mu parafii oraz filii w Płońsku oraz Secyminie²⁶. Tym między innymi należy tłumaczyć propozycję przeznaczenia pozostałych po spaleniu w 1838 r. murów budynków na szkołę parafialną i mieszkanie dla niższej służby kościelnej. Wstępny koszt oszacowano na 1649 r. 19 kop. Inicjatywę tę poparto prośbą z 19 I 1847 r. o jej finansowe wsparcie, gdyż: „[...] Parafianie Wyszogrodu jakkolwiek nieliczni i niezamożni w ostatnich sześciu latach oprócz składek na utrzymanie swego systemu kościelnego znakomite wnosili fundusze na budowę, że Parafianie po największej części nad brzegami Wisły zamieszkali z powodu praktykowanych wylewów nieurodzajów bardzo znaczne podupadli, i że niepodobnem by było wymagać od nich składek na pokrycie proponowanego obecnie wydatku, któren wszakże dla tej Parafii jest nieodzowny do jej uporządkowania [...]”²⁷. W dalszej korespondencji pojawiła się propozycja pobudowania stajni z przeznaczeniem dla potrzeb szkoły i kantora oraz drwalni dla pastora²⁸. Według kosztorysu obydwie drwalnie miały „być wystawione z drzewa na podmurowaniu z kamieni polnych na wapno ściany wyłożone balami (galarowemi?). Dach gontami pokryty długości łokci 18, szerokości łokci 7 ½, wysokości łokci 3 ½”²⁹. Budynek przeznaczony na dom dla pastora i kantora „podług dołączonego planu ma być długi łokci 17 ¾, szerokości łok. 16 ¾, wysoki w parterze bez belek łok. 5 ½ na piętrze łok. 5 cała wysokość z gzemsem łok. 11 – w parterze sklepienia dawne, w szkole i sieni winny pozostać iako w stanie dobrym będące w innych zaś lokalach belki i pułap zaprowadzić potrzeba ścianę szczytową brakującą nowe, wyprowadzić – Dach dachówką karpiówką pokryć”³⁰. W roku 1850

miał miejsce kolejny pożar, który strawił stodołę ze spichlerzem i oborę ze stajnią. Koszt budowy tych budynków oszacowano na 1.174 r. 984 kop. Według sporządzonego kosztorysu w październiku 1851 r.: „Stodoła [...] ma bydz wystawioną z drzewa w słupy na podmurowaniu z kamieni polnych na wapno ściany z bali palowanych dach słomą kryty, o dwóch klepiskach w jednym sasieku urządzony, spichlerz o dwóch komorach i na wierzchu na skład ziarna jarzynnego długa łokci 63 ½ szeroka łokci 16 wysoka w świetle łokci 5”³¹. Natomiast: „Obora i stajnia [...] ma bydz wystawiona z drzewa na podmurowaniu z kamieni polnych na wapno ściany z bali galerowych dach gontami kryty długa łokci 21 szeroka łokci 11 wysoka łokci 4 ¼”³². Szczegółowy stan majątku parafii zawierał inwentarz sporządzony w latach 1850–1852. Parafia wyszogrodzka nie posiadała żadnych kapitałów w Banku Polskim, nie czerpała żadnych dochodów z nieruchomości a także innych dzierżaw³³. W dalszej kolejności otrzymujemy dokładny opis poszczególnych zabudowań należących do parafii: kościoła³⁴, oficyny³⁵, plebanii³⁶, spichlerza³⁷, stodoły z oborą³⁸, drwalni³⁹, dzwonnicy⁴⁰, cmentarza⁴¹, ogrodu⁴² oraz gruntu⁴³. Spis pozwolił na bardzo szczegółowe odtworzenie posiadanych przez parafię dokumentów kancelaryjnych, których zasoby powiększały się wraz z rozwojem parafii⁴⁴. Dokonano również szczegółowego opisu wyposażenia kościoła parafialnego⁴⁵. Dbłość o budynki parafialne oznaczała nieustanny proces, o czym świadczy ponowne zgłoszenie w lipcu 1855 r. kosztorysu na dokonanie kolejnego remontu domu pastorskiego, zatwierdzonego w tym samym miesiącu. Koszt naprawy oszacowano na 195 r. 39 ½ kop. Na realizację projektu wykorzystano zdeponowaną w Banku Polskim kwotę 117r. 40 kop⁴⁶. W 1861 roku wnioskowano postawienie studni. Konsystorz – na wniosek kolegium kościelnego – w piśmie do KRSWiD uzasadniał to tymi słowami: „Od wielu lat czuć się dawała bardzo wielka potrzeba urządzenia studni na Pastoracie Wyszogrodzkim, któren dla wzniesionego swego położenia nad Wisłą i trudnej komunikacji wiele cierpiał z powodu niedostatku wody”⁴⁷. Wraz z końcem 1865 r. podniesiono problem remontu kościoła parafialnego, o czym kolegium kościelne (za pośrednictwem superintendenta płockiej diecezji) informowało już w 1862 r. Wedle sporządzonego ponownie anszlagu, naprawa miała wynieść 279 r. 90 kop., które miano pozyskać ze składki rozpisanej na parafian⁴⁸. Tymczasem parafię obiegła wiadomość, że 20 strzecznia 1867 r. zmarł pastor Wilhelm Alberti⁴⁹. Do objęcia wakującej posady kandydowali: ks. Edmund Alberti (syn zmarłego pastora), ad-

ministrujący dotychczas niniejszą parafią; ks. Karol Seelig z parafii w Sompolnie oraz ks. Eugeniusz Biedermann, który jednak zrezygnował z kandydowania. Wybory odbyły się 11 kwietnia 1869 r. a ich zwycięzca Edmund Alberti, zatwierdzony został przez parafian 13 kwietnia a przez Konsystorz Ewangelicko-Augsburski w Królestwie Polskim -13 maja⁵⁰ Swoją posługę pełnił do 1886 r. Od 1887 do 1890 r. funkcję niniejszą objął Peter Hodel⁵¹. Po nim pastorem na długie lata (1891–1913) został wybrany Ernst Daniel Behse⁵².

Powołaniu na pastorat towarzyszyło wręczenie księdzu instrukcji i wokacji oraz wykazu dochodów, na które mógł liczyć pastor. W przypadku księdza Edmunda Albertiego zagwarantowano od urzędu dopłatę w wysokości 225 zł.; grunt orny o powierzchni 1.300 sążni; od gminy – pensję roczną w wysokości 45 rubli; mieszkanie znajdujące się w domu pasterskim, na które składały się: 4 pokoje, 1 kuchnia, 1 stajnia, 1 drwalnia, 1 chlewik, a także stodoła o dwóch klepiskach, w których znajdował się 1 spichlerz. Poza tym dochody z tzw. „jura stolae” oraz ofiar dobrowolnych otrzymywanych podczas spełniania obrzędów religijnych⁵³. Po kolejnych sześciu latach podjęto się kolejnego remontu budynków kościelnych. Oprócz kościoła miał on objąć także dom pasterski, zabudowania gospodarcze oraz wykonanie ogrodzenia z drewnianym parkanem. Łączny koszt tych prac oszacowano (wykonanie oraz materiały budowlane) na 1.591r.78 ½ kop.⁵⁴ Koniec XIX i początek XX stulecia zdominowały dwie kwestie w życiu zboru: emigracja skierowana głównie na obszar guberni wołyńskiej oraz w głąb Rosji, skutkiem czego pozostawione gospodarstwa często przechodziły w ręce katolików. Drugą były tragiczne dla społeczności parafialnej skutki działań wojennych w latach 1914–1918. Wówczas zniszczony i w dodatku splądrowany został tamtejszy dom modlitwy a przede wszystkim 350 członków zboru (sposród 2.000 współwyznawców) zostało wywiezionych do Rosji⁵⁵.

Tabela 1. Wykaz członków kolegium kościelnego, sołtysów oraz członków dozorów cmentarnych parafii ewangelicko-augsburskiego wyznania w Wyszogrodzie w latach 1829–1881

Rok	Kolegium kościelne i dozór cmentarny oraz sołtysi
1826	Fryderyk Heyze, Heinrich Fetyng
1829	Fetting, Jakub Klinger, Piotr Witt
1830	Frydrych Felling, Jakub Klinger, Piotr Witt, Georg Milke, Michael Rau, Samuel Kram
1837–1839	Kolegium kościelne - G.Klinger, S.Kram, M.Rem; sołtysi wsi ewangelickich: Fetting z Wyszogrodu, M.Beuer z Więzówki, Karol Schellenberger z Wyszogrodu, George Leonhard ze wsi Drwały, Jan Moltzan z Zakrzewa, Michał Hammermeister z Rakowa, Henryk Gode z Kempy Niemieckiej, Janusz Szmit z Drwały

1844	Jakub Drachenberg, Friedrich Schellenberg, Michael Rems
1846–1848	Jacob Drachenberg, Fredrich Schellenberg, Andreas Lukstein, M. Rem, Broniewski
1849	Kolegium: Jacob Drachenberg, Krystian Lindner, Andreas Lukstein, Jan Karczewski; Softysi: Paweł Wolf z Kępy Niemieckiej, Chrystof Harwert, Marcin Netz z Mocht, Johann Switschmann z Boguszyna, Adam Ohman z Wyciejewa, J. Leonhard z Drwał, Jan Dreher z Bulkowa, Andrzej Lukstein ze Śladowa
1854–1856	Kolegium: Paweł Wolf, Andrzej Lukstein, Jacob Dachenberg, Jakob Klinger; Softysi: Piotr Belau z Mocht, Jan Kochen z Bulkowa, Jerzy Leonhard z Drwał, Adam Chman;
1857–1859	Kolegium: Ludwik Chman, Karol Fetting, Gotfryd Wagner; Softysi: Maciej Finglener, Chrystian Rynas, Freiheit, Jan Kubschman, Krysty[an] Baumgart;
1860–1862	Kolegium kościelne: Karol Fetting, Chman, Gotfryd Wagner, Softysi i dozór cmentarny: Jan Kwillman, Daniel Freiheit, Jan Rynas, Brand Gottfried, Samuel Peter, Chrystian Baumgart;
1863–1866	Karol Fetting, Winfried Schmidt Chman, Gotfryd Wagner – kolegium kościelne Jan Schmidt z Drwał, Henryk Baumgart z Rakowa, Jan Chman z Wyciejewa, Jakub Koller z Bulkowa, Jan Kihschman, Samuel Peter z Kępy Niemieckiej, Jerzy Radke ze Szladowa- Softysi i dozór cmentarny
1867–1869	Kristian Ostrowski, Daniel Krems, Karol Fetting, Johan Meister – kolegium kościelne Jakub Roller, Wilfried Schmidt, Krystyan Klapat, Henryk Baumgart, Karol Dam, Jan Pfaffe – softysi i dozór cmentarny
1870–1872	Johan Mister, Karol Fetting, Christian Osrowski, Daniel Krems – kolegium kościelne Krystyan Klepatz z Drwał, Jakub Roller z Bulkowa, Iwan Pererle z Wyciejewa, Jakub Emann i Maciej Baginek z Szladowa - softysi i dozór cmentarny
1873–1875	Karol Fetting, Daniel Gram, Christian Osrowski, Daniel Krems – kolegium kościelne Ludwik Radke, Kacper Luc, Teofil Perefle, August Raj, Jakub Roller – softysi i dozór cmentarny
1876–1878	Karol Fetting, Daniel Gram, Daniel Kram, Johan Mister, Christian Osrowski – kolegium kościelne Ludwik Radke, Józef Szmidt, Jakub Roller, Andrzej Dreger- dozór cmentarny Wilhelm Zierhan, Maciej Bagiński, Kacper Luc - softysi
1879–1881	Karol Fetting, Daniel Kram, Christian Osrowski, Daniel Gram- kolegium kościelne Jan Chmann, Józef Lutz, Jakub Roller, Wilhelm Jarchau, Ferdynand Meister, Andrzej Dreger - softysi i dozór cmentarny

Źródło: AGAD, CWW KP, sygn. 1216, passim, s. 61-69; 90-92; 95-98; 115-116; 187-190; 256-257;
sygn. 1217, passim, s. 103-117; 155-168; 208-211; 212-226; 350-353; 354-368;
sygn. 1218, passim, s. 48-51; 102-105; 141-146; 173; 179; 192-198; 234-241; 255-261; 271-272; 286-294;

Tabela 2. Wykaz dochodów i wydatków parafii ewangelicko–augsburskiego wyznania w Wyszogrodzie w latach 1829–1881

Rok	Dochody	Wydatki
1826	2860 zł.	2860 zł
1837	3413 zł.	3413 zł.
1840–1842	3283 zł.	3283 zł.
1843–1845	525 r. 5 kop.	525 r. 5 kop.
1846–1848	501 r. 40 kop.	501 r. 40kop.
1849–1851	525 r. 20 kop.	525 r. 20 kop.
1850	539 r. 75 kop.	539 r. 75 kop.

1851-53	544 r. 60kop.	544 r. 60kop.
1854-56	546 r. 75kop.	546 r. 75kop.
1857-59	538 r. 30kop.	538 r. 30kop.
1860-62	531 r. 92kop.	531 r. 92kop.
1863-66	572 r. 15kop.	572 r. 15kop.
1867-69	623 r. 67kop.	623 r. 67kop.
1870-72	608 r. 30kop.	608 r. 30kop.
1873-75	720 r. 73kop.	720 r. 73kop.
1876-78	713 r. 82kop.	713 r. 82kop.
1879-81	725 r. 86kop.	725 r. 86kop.

Źródło: AGAD, CWW KP, sygn. 1216, passim, s. 64; 187-190; 403-406;
sygn. 1217, passim, s. 37-40; 58-59; 208-211; 440-443;
sygn. 1218, passim, s. 48-51; 102-105; 141-146; 170-174; 192-198; 234-241; 255-261; 273- 278; 288 - 294;

W 1838 r. powołana została filia wyszogrodzkiej parafii wyznania ewangelicko–augsburskiego z siedzibą w Płońsku. Funkcję administratorów pełnili pastory wyszogrodzcy, podobnie jak przyłączonej na początku lat 40. (o czym wspomniano wcześniej) filii z siedzibą w Secyminie. Do listopada 1849 r. administrowali także parafią w Pułtusku (jako ostatni – Wilhelm Alberti). Ze względu na niewielką liczbę ewangelików mieszkających w samym Płońsku, nabożeństwa odbywały się w wynajmowanym mieszkaniu, za które płacono 15 rubli rocznie⁵⁶. Sytuacja ta spowodowała, przeniesienie – prawdopodobnie w 1863 r. – jej siedziby do kolonii Dzierżazna.⁵⁷ Pomimo to, wedle spisu opisującego granice filii, naliczono aż 51 miejscowości zamieszkiwanych przez ewangelików należących do płońskiego systematu⁵⁸.

Tabela 3. Wykaz miejscowości zamieszkiwanych przez ewangelików należących do filii ewangelicko-augsburskiego wyznania w Płońsku

L.p.	Miasto, wieś, osada	Gmina
1	Płońsk miasto	Płońsk
2	Ciemniewo	Ciemniewo
3	Ciemniewskie budy	
4	Drozdowo	Drozdowo
5	Poświętno	Gumino
6	Cieszkowo wieś	
7	Cieszkowo kolonia	
8	Krościno	
9	Golominko	
10	Pluskocin	
11	Dzierżazna folwark	
12	Dzierżazna kolonia	
13	Kępa wieś	Gumino
14	Biele i Brzeźnica	
15	Gromadzyn	Gumowo
16	Gumowo	

17	Kołoząb	Kołoząb
18	Drozdzyńno	
19	Kondrajec	Kondrajec
20	Gutarczewo	
21	Krzykosy	Krzykosy
22	kol. Kadłubowska	
23	Kroczewo	Kroczewo
24	Gostolin	
25	Rogowo szlacheckie	Rogowo szlacheckie
26	Falencin	
27	Rzewin	Rzewin
28	Lachowice	
29	Smardzewo Jesionki (a)	Smardzewo
30	Tyski wielkie	
31	Koziminek	
32	Strachowo	Strachowo
33	Dalanowko	
34	Szeromin	
35	Ilinko	
36	Kluczewo	
37	Osiek	
38	Kępice	
39	Krolewo	Szumlin
40	Joniec	
41	Wrona	
42	Proboszczewice	
43	Wronino	Wroninko
44	Biszyńno	
45	Niwa	
46	Skarzyn	
47	Worowiec	
48	Zagajewo	Skwary troskie
49	Zbyszyno wielkie	Zbyszyno
50	Strurzewo	Załuski
51	Sochocin miasto	Sochocin

Źródło: AGAD, CWW KP, sygn. 1227, s. 7–17

*Nazwy miejscowości zapisane w niniejszym artykule stanowią odzwierciedlenie formy zapisu w materiałach archiwalnych

W 1856 r. mieszkańcy płońskiej gminy zwrócili się – poprzez superintendenta Ignacego Boernera – do KRSWiD o wydzielenie miejsca na cmentarz grzebalny dla swoich wyznawców. Jednak ze względu na niewielką liczbę ewangelików w Płońsku (31 osób w 1838 r.), Płocki Rząd Gubernialny udzielił odmownej odpowiedzi, uzasadniając ją przytoczonym wcześniej argumentem, co – wedle władz – nie upoważniało określania Płońska jako centrum parafii. W konsekwencji uznano, że ta liczba osób nie gwarantuje nie tylko pobudowania ale również utrzymania potencjalnego cmentarza. Jako alternatywne rozwiązanie zaproponowano, ażeby mieszkający w Płońsku protestanci byli grzebani w kolonii Dzierżanina (odległej 10 ½ wiorst od Płońska) lub we wsi Biele – Brzeźnica (6 wiorst)⁵⁹.

Tabela 4. Wysokość etatu filii wyznania ewangelicko-augsburskiego w Płońsku za lata 1838–1893

Rok	Dochód i wydatki
1839-41	795zł.
1842-44	115r.45kop.
1845-47	121r.30kop.
1848-50	121r.45kop.
1850	130r.82 ½ k.
1851-53	135r.25kop.
1854-56	137r.5kop.
1857-59	133r.5kop.
1860-62	133r.5kop.
1864-66	137r.30kop.
1867-69	137r.30kop.
1870-72	137r.30kop.
1873-75	137r.30kop.
1876-78	137r.30kop.
1879-81	137r.30kop.
1888-90	179 r. 50 kop.
1891-93	179 r. 50 kop.

Źródło: AGAD, CWW KP, sygn. 1227, passim, s. 18-23, 56-59, 80-83, 102-103, 117-118, 138-141, 159-162, 186-189, 227-230, 281-284, 295-299, 314-317, 331-337, 343-349, 359-364, 374-390 APwP, Płocki Rząd Gubernialny, sygn. 78, k. 5-12v; sygn. 131, k. 8-15v

Tabela 5. Członkowie kolegium kościelnego oraz dozorów cmentarnych filii ewangelicko-augsburskiego wyznania w Płońsku (Dzierżaninie) w latach 1839–1893

Rok	Kolegium kościelne	Sołtysi i dozory cmentarne
1839-41	Carl Garmann oraz 2 nieczytel.	-
1842-44	j/w	-
1845-47	Wilhelm Runnkst Konrad Zaider Jakub Lochmann	-
1848-50	Wilhelm Runnkst Jakub Fallman Konrad Zaider	-
1851-53	Konrad Zaider Johan Gram Wilhelm Runnkst Michael Jolitz	Jan Kułpiński Jerzy Metzger Fryderyk Hartmann Daniel Kuppe Wilhelm Hintz
1854-56	Johan Chman Michael Jolitz Konrad Zaider Christian Wagner	Jan Kułpiński Daniel Kappe Jerzy Mitzger Jakub Kappe
1857-59	Konrad Zaider (Seider) Johan Chman Christian Wagner Michael Jolitz	Daniel Kuppe z Biele Brzeźnicy Jan Metzger z Ciepłowa Jakub Kuppe z Dzierżaniny
1860-62	Jakub Chman Michael Jolitz Wilhelm Wagner	Jan Geischeimer M. Jan ? Jan Kuppe Krzysztof Nitur Jan Heinkel Jerzy Metzger
1863-66	Michael Jolitz Ernest Pochatkie Jerzy Hnintal Christian Wagner	Jan Braun, sołtys z Niwy Jan Emen, sołtys z Szumlina Samuel Kappe, sołtys z Bieli Brzezie Christian Lochwitz-dozorca cmentarny z Cieszkowa

1867-69	Jan Eman Jan Hoeh	Andrzej Kryger Kristian Hnintal Jan Dublasiewicz, sołtys Jan Braun Jakub Nasske Jan Kuppe	
1870-72	Wilhelm? Jan Eman Jan Hoehn Krystian Netz	Sołtysi: Jan Eman- dozorca cmentarny Wilhelm Reunert Krystian Baltzer Jan Kuppe Jakub Neske	
1873-75	Jakub Eman Jan Hoehn Krystian Netz Wilhelm Wagner	Wilhelm Reunert Krystian Emann Krystian Baltzer Iwan Kuppe Jakub Nenske	
1876-78	Krystian Netz Jan Eman Wilhelm Wagner Jan Hoehn	Wilhelm Rennert Kristian Emann Kristian Baltzer Jakub Nesske Kristian Chanc	
1879-81	Jan Eman Jan Besser Krystian Netz Jan Hoehn	Kristian Emann Kristian Baltzer K.Chanc K.Rennert	
1888-90	K. Gatz L. Rennert J. Gman	Sołtysi: Heintz Krystian Netz Andrzej Tallman	Dozór cmentarny: Ludwig Hintz Krystian Stange Friedrich Krystian Baltzer Krystian Netz
1890	Ludwig Rennert Fridrich Szmidt Andreas Tallman Jan Szmal		
1891-93	Ludwik Rennert Andreas Talman Fridrich Schmidt Jan Szmal	Sołtysi: Andreas Talman Krystian Netz Johan Affelt	Dozór cmentarny: Krystian Netz Johan Wagner Ludwik Ludwig Hunt

Źródło: AGAD, CWW KP, sygn. 1227, passim, s. 18-21; 56-59; 60-73; 80-83; 102-103; 117-118; 159-162; 172-175; 186-189; 227-230; 281-284; 295-299; 314-317; 331-337; 343- 349; 359-364; 374-380;

APwP, Płocki Rząd Gubernialny, sygn. 78, k. 5-12v; sygn. 127, (b.p.); sygn. 131, s. 8-15v

Niewątpliwie obok dziejów obejmujących zmiany w infrastrukturze parafialnej, a także pocztu pastorów ważnym dopełnieniem tworzącym spójną całość jest również przybliżenie zróżnicowania zawodowego członków wspólnoty oraz obszaru i liczebności zborowników. Wszystkie wymienione wielkości można określić szczegółowo dzięki rozkładowi składek płaconych przez parafian na utrzymanie systematu. W oparciu o jedną z nich sporządzoną na 1849 r. można odtworzyć różnorodność zajęć i form zarabkowania oraz stopień ich zamożności. Umożliwia to dokonanie podziału parafian zobowiązanych do płacenia składek na sześć grup

(klas) zamożności. Wśród społeczności parafialnej liczącej wówczas 1460 osób⁶⁰ przypisani do pierwszej klasy płacili odpowiednio: 3, 2 lub 1 r. 35 kop. i stanowili około 10% ogółu członków systematu. Na przeciwnym biegunie (przypisani do grup piątej i szóstej) znaleźli się parafianie płacący odpowiednio: 25 i 15 kopiejek, którzy stanowili ponad 40% współwyznawców. Płacącymi najwyższe składki byli gospodarze kilku włókowi (od 2 do 4) oraz wybrani przedstawiciele rzemiosła; młynarze, piekarz, propinator. Z kolei wśród płacących 25 kopiejek (klasa V) obok wyrobników znaleźli się rzemieślnicy (m.in. szewcy kowale, stolarze, płóciennicy ale także młynarze itp.). Najniższą stawkę uiszczali wyrobnicy, komornicy oraz pojedynczy rzemieślnicy: strycharz, rymarz, szewc, ale również kowal i karczmarz. Średniozamożnymi (klasa stawki od 90 kop do 1 r. 20kop.) uznano 15 % grupę gospodarzy posiadających od 2 włók do kilkunastu mórg. Płacącymi od 60 do 40 kop. byli natomiast gospodarze kilkunastu morgowi oraz należący do kategorii zagrodników także kilkunastu morgowych, stanowiący około 20% społeczności, natomiast 35 kopiejek płacili także wyszczególnieni gospodarze lub zagrodnicy kilku morgowi (6,9%)⁶¹. Porównując przybliżoną strukturę zamożności parafian filii w Płońsku, nasuwa się wniosek, iż najzamożniejsi stanowili około 16%, lecz przy obniżonej stawce (1 r 20 kop). Należeli do tej klasy – podobnie – gospodarze kilku włókowi, dziedzic, administrator dóbr, fabrykant piwa, piekarz oraz młynarz posiadający 2 włóki ziemi. Najubożsi płacący z kolei zaledwie 15 kop. stanowili około 30%.⁶² Pozwala to na ukazanie – chociaż fragmentaryczne – stopnia zamożności oraz wewnętrznego zróżnicowania społeczności. Obciążenia z tytułu utrzymania systematu nie były jedynymi. Duże odległości pomiędzy koloniami czy też osadami kolonistów powodowały konieczność samodzielnego utrzymania kantoratu czyli szkoły, stanowiącej także z reguły dom modlitwy. Na początku drugiej połowy XIX wieku (jak podaje E.H. Bush), na obszarze parafii wyszogrodzkiej funkcjonowało siedem szkół z siedzibą w: Wyszogrodzie, Śladowie, Drwałach, Wyciejewie, Boguszyńie i Czerwińsku, oraz jedna religijna (kantorat) w Bulkowie, w których łącznie uczyło się 232 dzieci (133 chł. i 99 dz.)⁶³. Wraz z upływem lat wszystkie wyszczególnione szkoły stały się powszechnymi, gdzie oprócz ewangelików naukę pobierali także katolicy stanowiący często liczniejszą grupę wyznaniową⁶⁴. Na obszarze filiału płońskiego szkoły parafiane mieściły się w: Dzierżążnie i BieleBrzeźnicy (elementarne) oraz Cieszkowie i Niwie (religijne)⁶⁵. W granicach filii secymińskiej

funkcjonowało sześć szkół w: Secyminie, Kromnowie, Famułkach Królewskich, Gniewniewicach, Wilkowie i Myszorach, w których łącznie uczyło się 185 dzieci (105 chł. i 80 dz.)⁶⁶.

Tabela 6. Rozkład składki przeznaczonej na utrzymanie systematu ewangelicko-augsburskiego w Wyszogrodzie na rok 1849.

GMINA	MIEJSCOWOŚĆ OSADA, MIASTO	ZAWÓD, SPOSÓB UTRZYMANIA	LICZBA OSÓB TRUDNIĄCYCH SIĘ DANĄ PROFESJĄ	LICZBA OSÓB - OGÓŁEM
WYSZOGRÓD	WYSZOGRÓD	Farbiarz	1	6
		Piekarz	2	10
		Szynkarz	2	13
		Stolarz	2	6
		Szewc	2	6
		Rymarz	1	2
		Sekwestrator	1	4
		Właściciel domu	1	4
		Parobek	1	4
RYBAKI	RYBAKI	Wyrobnik	1	3
SMOSZEWO	MOCHTY	Gospodarz 11 morgowy	5	32
		Zagrodnik 3 morgowy	4	23
		Zagrodnik 2 morgowy	1	6
		Wyrobnik	1	5
	ZŁOTOPOLICE	Szynkarz	1	6
	WYCHODEK	Wyrobnik	1	7
	SZCZUROWO	Dzierżawca	1	4
GOŁOWIN	GOŁOWIN	Dziedzic	1	1
BLICHOWO	GOLANKI	Zagrodnik 13 morgowy	1	3
		Zagrodnik 12 morgowy	1	3
		Zagrodnik 9 morgowy	1	3
		Zagrodnik 7 morgowy	2	5
		Zagrodnik 6 morgowy	6	18
		Zagrodnik 4½ morgowy	1	4
		Zagrodnik 4 morgowy	1	3
		Wyrobnik	3	9
		Gospodarz 4 włókowy i 2 morgowy	1	8
MONKOLIN	WYCIEJEWO	Gospodarz 4 włókowy	2	13
		Gospodarz 3 włóki i 24 morgi	1	4
		Gospodarz 3 włóki i 18 mórg	1	8
		Gospodarz 3 włóki i 17 mórg	1	4
		Gospodarz 3 włóki i 16 mórg	3	21
		Gospodarz 3 włóki i 15 mórg	1	8
		Gospodarz 3 włóki i 12 mórg	1	8
		Gospodarz 3 włóki i 10 mórg	1	4
		Gospodarz 3 włóki i 6 mórg	1	6
		Gospodarz 3 włóki i 1 morga	2	12
		Gospodarz 3 włókowy	1	5
		Gospodarz 2 włókowy i 26 morgowy	1	6
		Gospodarz 2 włókowy i 20 morgowy	1	4
		Gospodarze 2 włókowy	2	9
		Karczmarz 2 włókowy	1	5
		Gospodarz 88 morgowy	1	4
		Zagrodnik 9 morgowy	1	5
		Zagrodnik 7 morgowy	1	2
		Zagrodnik 6 morgowy	2	7
		Zagrodnik 3 morgowy	3	10
		Zagrodnik 2 morgowy	1	3
		Stolarz	1	2
		Plóciennik	3	8

		Szawc	1	1
		Cieśla	1	3
		Wyrobnik	4	12
	BULKOWO KOLONIA	Gospodarz 2½ włóki	9	42
		Zagrodnik 3 morgowy	5	13
		Wyrobnik	5	12
	BULKOWO	Młynarz 2½ włókowy	1	5
	WIEŚ MONKOLIN	Kołodziej	1	4
		Stolarz	1	5
		Piowar	1	1
	ORSZYMOWO	Gospodarz 2 włókowy	1	3
		Młynarz	1	1
ŁUBKI	ŁUBKI	Płóciennik	1	6
WRONINKO	POSARZYN	Młynarz	1	4
RAKCIŁE	RAKCIŁE	Wyrobnik	2	10
	DZIERŻANOWO	Wyrobnik	15	47
PODLECK	KRUBICE	Wyrobnik	5	15
SIELEC	SIELEC	Administrator	1	3
		Gorzelany	1	6
		Cieśla	1	3
		Mularz	2	4
		Parobek	1	1
		Kowal	1	4
	WILKOWICE	Karbowy	1	4
		Strzelec	1	1
		Owczarz	1	3
		Strycharz	1	1
		Grabarz	1	3
	JANIKOWO	Ekonom	1	8
	WOLA	Stelmach	1	2
		Gospodarz 3 włókowy	1	6
		Zagrodnik 7 morgowy	1	3
		Wyrobnik	1	4
	ZDZIARKA	Gospodarz 4 włókowy	1	6
	PRAGA	Gospodarz 1 włókowy	1	3
REBÓW	B O G U S Z Y N KOLONIA	Gospodarz 4 włókowy	7	34
		Gospodarz 2 włókowy	16	74
		Zagrodnik	2	5
		Wyrobnik	7	15
		Stelmach	1	2
		Płóciennik	4	10
		Szawc	1	2
	DRWAŁY	Gospodarz 2 włókowy	11	57
		Gospodarz 1½ włókowy	1	6
		Zagrodnik	4	16
		Wyrobnik	8	16
		Płóciennik	9	27
		Kowal	1	2
	C Z E R W I Ń S K KOLONIA	Gospodarz 4 włókowy	4	26
		Gospodarz 2 włókowy	1	5
		Gospodarz 1 włókowy	1	9
		Dzierżawca 4 włókowy	1	10
		Zagrodnik 7 morgowy	1	4
		Zagrodnik	1	5
		Komornik	1	3
		Wyrobnik	2	6
		Karczmarz	1	4

MISZEWO MUROWANE	WIĘŻÓWKA	Posesorka	1	3
		Młynarz	1	3
		Gospodarz 2 włókowy	1	3
	CHMIELEWO	Karczmarz	1	3
		Młynarz	1	4
	KĘPA WYSZOGRÓD	Gospodarz	1	3
		Komornik	1	3
	BOLINO	Młynarka	1	1
	ZAKRZEWO	Czynszownik 2 morgowy	1	8
	HOLENDRY	Czynszownik 24 morgowy	1	6
		Czynszownik 16 morgowy	1	6
		Czynszownik 9 morgowy	2	7
		Czynszownik 6 morgowy	2	5
		Czynszownik 5 morgowy	1	4
		Wyrobnik	2	8
		Plóciennik	2	4
MAŁA WIEŚ	KĘPA NIEMIECKA	Gospodarz 24 morgowy	1	6
		Gospodarz 18 morgowy	2	9
		Gospodarz 17 morgowy	1	6
		Gospodarz 10 morgowy	2	8
		Gospodarz 9 morgowy	1	5
		Gospodarz 7 morgowy	1	3
		Gospodarz 3 morgowy	1	3
		Wyrobnik	2	8
	CZERWONKA	Gospodarz 4 morgowy	1	3
		Gospodarz 1 morgowy	3	9
		Komornik	1	3
		Wyrobnik	1	3
	POŻYCZKI	Gospodarz 12 morgowy	1	5
		Gospodarz 4 morgowy	4	10
		Wyrobnik	1	3
	KĘPA POLSKA	Gospodarz 19 morgowy	1	3
		Gospodarz 8 morgowy	1	3
		Gospodarz 7 morgowy	1	3
		Gospodarz 2½ morgowy	2	5
	RAKOWO	Gospodarz 18 morgowy	8	22
		Gospodarz 10 morgowy	1	4
		Wyrobnik	1	4
		Plóciennik	3	9
		Kowal	1	3
BODZANOWO	BODZANOWO MIASTO	Plóciennik	1	3
		Stolarz	1	3
ŚLADÓW (powiat łowicki – gubernia warszawska)	ŚLADÓW	Gospodarz 2 włókowy	1	9
		Gospodarz 1 włókowy	10	71
		Gospodarz ½ włókowy	17	89
		Wyrobnik	14	58
		Propinator	1	1
	KĘPA ŚLADÓW	Gospodarz 1 włókowy	1	8
		Gospodarz 9 morgowy	1	7
		Komornik	4	12
	WILCZE ŚLADÓW	Gospodarz ½ włókowy	3	12
		Gospodarz 8 morgowy	3	9
		Wyrobnik	3	10
		Karczmarz	1	3
16	42	-	362	1460

Źródło: AGAD, CWW KP, sygn.1227, s.355-368.

Tabela 7. Rozkład składki przeznaczonej na utrzymanie filii systematu ewangelicko – augsburskiego w Wyszogrodzie z siedzibą w Płońsku na rok 1842.

GMINA	MIEJSCOWOŚĆ OSADA, MIASTO	ZAWÓD, SPOSÓB UTRZYMANIA	LICZBA OSÓB TRUDNIĄCYCH SIĘ DANĄ PROFESJĄ	LICZBA OSÓB - OGÓŁEM	
PŁOŃSK	PŁOŃSK MIASTO	Stolarz	2	7	
		Piekarz	2	8	
		Cieśla	1	2	
		Czeladnik gwoździarski	1	1	
		Fabrykant piwa	1	1	
BABOSZEWO	BABOSZEWO	Karczmarz	1	7	
	CZYRSK	Młynarz	1	6	
	MILEWO	Płóciennik	1	6	
		Stelmach	1	5	
BRODY	BRODY	Parobek	1	3	
		Ogrodnik	1	3	
		Młynarz	1	4	
CIEMNIEWO	CIEMNIEWO	Gospodarz 1 włókowy	5	34	
		Gospodarz ½ włókowy	8	32	
		Komornik	3	9	
		Mularz	1	2	
		Nauczyciel	1	1	
DROZDOWO	DROZDOWO	Cieśla	1	3	
		Wyrobnik	1	3	
		Ekonom	1	1	
GOLOMIN	GOLOMIN	Wyrobnik	1	3	
		Kopcarz	1	2	
		Owczarz	1	3	
		Plantator	3	18	
GURZYNNO GÓRA	GÓRA	Plantator	1	3	
	POŚWIĘTNO	Administrator dóbr	1	5	
		Młynarz	1	4	
		Piwowar	1	4	
GUMINO	CIESZKOWO WIEŚ	Gospodarz 3 włókowy	1	4	
	CIESZKOWO WIEŚ	Wyrobnik	3	9	
	C I E S Z K O W O KOLONIA	Gospodarz 3 włókowy	13	90	
		Zagrodnik 6 morgowy	1	5	
		Zagrodnik 2 morgowy	1	4	
		Komornik	3	9	
		Wyrobnik	5	20	
		Kowal na 3 morgach	1	5	
		Płóciennik	4	15	
		Stolarz	1	4	
	KROŚCINO	Gospodarz 3 włókowy	1	2	
	CHOLEWY	Dzierżawca folwarku	1	2	
		Gospodarz 3 morgowy	1	6	
		Wyrobnik	1	3	
		GOŁOMINKO	Gospodarz 2 włókowy	1	5
		Gospodarz ...? włókowy	1	4	
		PLUSKOCIN	Gospodarz 2 włókowy	1	5
	Gospodarz 1 włókowy		1	5	
	D Z I E R Ż A Ź N I A KOLONIA	Gospodarz 5 włókowy	1	7	
		Gospodarz 4 włókowy	4	24	
		Gospodarz 3 włókowy i 20 morgowy	8	71	
		Gospodarz 3 włókowy	1	5	
		Gospodarz 2 włókowy	1	5	
		Gospodarz 1 włókowy	1	3	
		Komornik	4	14	
		Wyrobnik	4	10	
		Parobek	7	9	
		Płóciennik	1	3	
		Szewc	1	4	
		Kowal	1	4	
		KEMPA wieś	Gospodarz 2 włókowy	1	7
			Młynarz 2 włókowy	1	10
		BIEŁA- BRZEŹNICA KOLONIA	Gospodarz 2 włókowy	10	61
			Komornik	9	39
	Wyrobnik		1	1	
	Płóciennik		1	2	
	GROMADZYN	Kowal	1	2	
		Gościnny	1	7	
		Szewc	1	4	
	GUMOWO	GUMOWO	Stolarz	1	6
Wyrobnik			1	6	
Młynarka			1	5	
Płóciennik			1	4	
KRYSK	KRYSK	Kowal	1	8	
		Karczmarz	1	6	

KOŁOZĄB	KOŁOZĄB	Wyrobnik	1	2
		Płóciennik	1	8
		Mechanik	1	3
	DROZDZINO	Szewc	1	3
KONDRAJEC	KONDRAJEC	Kowal	1	1
		Plantator	2	5
		Karczmarz	1	4
		Młynarz	1	1
KUCHARY	WOLA	Gospodarz 15 morgowy	3	8
		Gospodarz 7½ morgowy	2	10
	KADŁUBOWSKA	Komornik	1	5
		Wyrobnik	1	4
		Parobek	1	2
		Sukiennik	4	18
KROCZEWO	KROCZEWO	Gorzelniany	1	1
		Szynkarz	1	6
		Tracz	1	2
	WOYNY	Wyrobnik	1	3
		Szewc	1	1
	KORYCISKO	Wyrobnik	1	4
NABOROWO	NABOROWO	Wyrobnik	4	23
RADZIMIN	RADZIMIN	Cieśla	1	6
ROGOWO	ROGOWO	Plantator	3	7
SZLACHECKIE	SZLACHECKIE			
RZEWIN	RZEWIN	Krawiec	1	6
		Stelmach	1	1
STRACHOWO	STRACHOWO	Fornal	1	1
	DALANÓWKO	Wyrobnik	3	11
		Stolarz	1	9
	MICHOWO	Cieśla	1	1
		Dziedzic	1	2
	KRĘPIN	Wyrobnik	2	8
		Wyrobnik	1	2
	SLINKO	Płóciennik	2	5
		Wyrobnik	1	1
	OSIEK	Wyrobnik	1	4
SMOSZEWO	SMOSZEWO	Plantator	2	12
SZUMLIN	SZUMLIN	Nadleśny	1	4
		Stolarz	1	2
		Cieśla	1	1
		Tracz	1	4
		Gospodarz 1 włókowy	5	41
WRONINKO	NIWA	Gospodarz ½ włókowy	4	17
		Komornik	2	8
		Płóciennik	1	4
		Wyrobnik	1	2
	SKARZYN	Młynarz	1	6
WIERZBOWNIA	WIERZBOWNIA	Cieśla	1	2
SOCHOCIN	SOCHOCIN	Tokarz	1	1
24	49	-	225	986

Źródło: AGAD, CWW KP, sygn.1227, k.60-72.

PRZYPISY

J. Szałygin, Katalog zabytków osadnictwa holenderskiego na Mazowszu, Warszawa 2004, passim, s.75-76, 85-86, 98-99,108, 112, 114, 116, 118-119, 207-209, 234-235, 256. Co ciekawe, statystyki z pierwszej połowy XIX wieku zawarte w raportach zarówno Płockiego Rządu Gubernialnego jak i Płockiego Gubernatora prezentujące strukturę wyznaniową mieszkańców guberni płockiej milczą na temat tej grupy religijnej na obszarze powiatu płockiego (w granicach którego znajdował się systemat wyszogrodzki), za wyjątkiem powiatu przasnyskiego. Patrz: AGAD, KRSW, Akta dotyczące się Zdawania raportów z czynności za rok 1839, sygn. 6987 (nr mikrofilmu A.22491), s.239; tamże, Akta dotyczące się Zdawania Rapportów z czynności 1841r., sygn. 6990 (nr mikrofilmu A.22494), s.592-594; tamże, Akta dotyczące się Zdawania Rapportów z Czynności 1842 Sekcji Miast, sygn.6993 (nr mikrofilmu A.22497),s.358-360; tamże, Akta dotyczące się Zdawania Rapportów Nayiasniejszemu Panu przez Gubernatorów Cywilnych za Rok 1844, sygn.6946 (nr mikrofilmu A.22456), s.671; tamże, Akta dotyczące się zdawania Rapportów Nayiasniejszemu Panu przez Gubernatorów Cywilnych za rok 1846, sygn.6949

(nr mikrofilmu A.22459),s.620. Wyjątek stanowi informacja o tym, że w 1830r. w Wyszogrodzie mieszkało 124 ewangelików i Holendrów. Patrz: H. Quednau, Zur Geschichte des Deutschtums im Departement Plock um 1807/15, Altpreussische Forschung, 1941, H.1, s. 87. Wiadomo również, iż na przełomie lat 70 i 80-ych tegoż stulecia pojawili się na obszarze parafii baptyści prowadzący działalność misyjną. Liczba ewangelików w samym mieście oscylowała w przedziale od 100 do 200 wiernych. Patrz: AGAD, KRSW, Dane statystyczne miast Królestwa Polskiego, sygn. 208 e (nr mikrofilmu A-35905),k.50. Także Obzory Płockoj Gubiernii za poszczególne lata. W Płońsku liczba Niemców oscylowała pomiędzy liczbą 50 a 100 osób (początek drugiej połowy XIX w).Patrz AGAD, sygn.6956 (mikr.A. 22466), s.512-513 sygn.6957 (mikr.A.22467 KRSW, s.552: sygn.6958 (mikr.A. 224660), s.747-748 sygn.6959 (mikr.A.22469):s.543-545: sygn.6960 (mikr.A.22470),s.493-495 sygn.6961 (mikr.A.22471), s.408-410: sygn.6962 (mikr.A. 22472) s.398-400;sygn.6964(mikr.A.22474), s.509-511;sygn.6965 (mikr.A.22475),s.562-563;sygn.6966 (mikr.A.2247), s.632-633.

- ³ E. Kneifel, Die evangelisch – augsburgische Gemeinde in Königreich Polen 1555 – 1939; H. Quednau, op. cit., s. 84-87.
- ⁴ Archiwum Główne Akt Dawnych, Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, sygn. 1216, s. 27-29. Rozkaz króla pruskiego wydany został 14 VII 1804r. Mieszkańcy Monkolina zostali o tym powiadomieni 19 I; Frydrych – 26 I; natomiast wsi Sielec – 27 I 1805r. O wcześniejszej dacie – (1803r.) przekazania przez rząd pruski kościoła ewangelikom wyszogrodzkim informuje W.H.Gawarecki. Patrz: Opis topograficzno-historyczny ziemi wyszogrodzkiej na teraz w obwodzie i województwie płockim położonej, przez Wincentego Hipolita Gawareckiego, Warszawa 1823, s.19. Także: Opisanie historyczne i statystyczne województwa płockiego przez Ł.G. (Wyc: kalendarzyk nowy polityczny na r. 1828), s. 532.
- ⁵ AGAD, CWWKP, sygn. 1216, s.5.
- ⁶ Ibidem, s.15-16.
- ⁷ Ibidem, s.44-46.
- ⁸ Ibidem, s.56-60.
- ⁹ Ibidem, s.62-63.
- ¹⁰ Ibidem, s.63 – jak podawał pastor, przy dochodach bieżących nie otrzymał (1826 rok) kwot od miasta, natomiast z gruntu - 360zł., z kasy wojewódzkiej – 1.900zł., z objazdu parafii – 480zł., z ofiar dobrowolnych (kwitowanych) – 120zł., co w sumie dawało 2.860zł., czyli niższy o 236 zł.
- ¹¹ Ibidem.
- ¹² Składały się na nie: lichtarze, kielichy, patyny, obrusy, firany, ławki, kazalnica; pastor nie posiadał żadnego inwentarza – ibidem, s.61-68.
- ¹³ Kościół: „muruwany maszyn dachówką kryty, posadzka z ciosowego kamienia w dobrym stanie obok którego jest zakrystia przymurowana na południe i w tej znajduje się ołtarz na wschód słońca także w kościele wielki ołtarz na którym znajduje się ukrzyżowany Jezus Chrystus na churze znajdują się Organy nowe zrestaurowane w dobrym stanie ściany kościoła znacznej potrzebują Reparacji iako też i Dach, a Dla zabezpieczenia potrzeba w Wielkich Drzwiach arkadę przesklepić, Dachówki do ośmiuset sztuk zakupić, szczególnież zaś nad ołtarzem Wielkim = Kościół jest Długi Łokci 43- szeroki 17 Wysoki Łokci 16. Światła -; dzwonnica: „w Ryglówce przy kościele pod Dachówką długi Łokci trzysta i w tej znajduje się dwa dzwony z których mniejszy drugi większy=; spośród zabudowań gospodarczych: „Dom folwarczny z Drzewa w Węgiel długi Łokci 43. Szeroki 19 1/2 wysoki Łokci 4 pod Słomą dla swej starości znacznej Reparacji potrzebuje=; „stodoła z Drzewa w słup długi Łokci 60 Szeroka 14 wysoka 5. Łuki pod słomą zdezelowane i tylko przez Sparcie podpor drewnianych Eksystuie; „stodoła druga z Drzewa w słup długi Łokci szeroka Łokci 18 1/2 wysoka 5 Łokci podobnież pod Słomą w tej mało co znajduje się drzewa zdrowego i ta przez Sparcie podporami Eksystuie – Spichrz z Drzewa w Węgiel z dwoma komorami długi Łokci 30. szeroki 12 Łokci wysoki Łokci 5 pod Gąkami podobnież drzewo w zrębie stare spruchniałe Dachu nowego potrzebuje - Szopa z Drzewa w słup długi Łokci Szeroka Łokci 10 wysoka Łokci 4 pod słomą w tej drzewo iak w innych Zabudowań spruchniałe krokwie pogniły i tylko podpory któremi ze wszystkich stron Sparta Eksystują stanowi =”.
- ¹⁴ Ibidem, s.61-68: „nowo wyrestaurowany długi 41 Łokci szeroki 40 Łokci w dobrym stanie znajduje się”.
- ¹⁵ AGAD, CWWKP, sygn. 1216, s.85; E. Kneifel, Die Pastoren..., s. 136 (Christian Mielke).
- ¹⁶ Po wyborach pastor Rosenthal w piśmie do generała lejtnanta Gołowina - Dyrektora Głównego K.R.S.W.D. i O.P. poinformował, że został skrzywdzony a Albertiego wybrano dlatego, gdyż był szwagrem Boernera – ibidem, s.128-129. Pojawił się tu również zarzut symonii skierowany wobec pastora Rosenthala, który obiecał, że jeśli zostanie wybrany, zrzecze się dochodów rocznych na rzecz parafii w wysokości 300 zł. Takie samo podejrzenie kierowano (lecz niesłusznie) pod adresem pastora Lembke. Wilhelm Alberti wcześniej (1830 – 1835) był pastorem w Dąbju (Dombiu). Patrz: E. Kneifel, Die Pastoren..., s.46.
- ¹⁷ AGAD, CWWKP, sygn. 1216, s.152-155 – z korespondencji Kancelarii Gubernatora Wojennego Miasta Warszawy do Kancelarii przybocznej K.R.S.W.D. i O.P. z dnia 10.10.1837 roku wiadomo, że pastor podczas powstania listopadowego przebywał w Dębicy i nie angażował się w powstanie.
- ¹⁸ Podobne zarzuty kierowali kolonijści z Czerwińska i ze wsi Wola Czerwińska (gm. Sielec) i dotyczyły ściągania opłat przez tutejszego pastora – ibidem, s.126-127.
- ¹⁹ Ibidem, s.160-162.
- ²⁰ Ibidem, s.250-252.
- ²¹ Ibidem, passim, s.287, 444-446.
- ²² Ibidem, s.334-336; do rozpatrywania zarzutów wobec Boernera oddelegowani zostali Juliusz Kweisser – sekretarz Konsystorza, ks. Juliusz Ludwig – współczłonek superintendencji diecezji płockiej i Michał Rank – członek dozoru kościelnego ewangelickiego w Wyszogrodzie – ibidem, s.350-353. We wspomnianej skardze stwierdzono m.in., że pastor Mylke pobierał od nich opłaty za chrzty, śluby i zgony, natomiast pastor Boerner pobierał składki na utrzymanie systematu.
- ²³ Ibidem, s.453.
- ²⁴ Ibidem, passim, s.463-465, 473, 501-504, 505-506; należy również wspomnieć, że prawie całkowitemu zniszczeniu uległa stajnia. Plebanie pobudowano w 1843 roku a ostateczny koszt budowy domu pastorskiego wyniósł 1398r. 59 2/4 kop. a stodoły 624 r. 84 kop. – ibidem, sygn. 1217, s.183-184. Nieco wyższy koszt remontu plebanii podany został w raporcie o stanie guberni płockiej za 1843r. i wyniósł 2313 r. 73 1/2 kop. Patrz: AGAD, KRSW, Akta tyczące się
- Zdawania Rapportów Nayasniejszemu Panu przez Gubernatorów Cywilnych za Rok 1843, sygn.6945, (nr mikrofilmu A. 22455), s. 663-664.
- ²⁵ AGAD, CWW KP, A.t.s. Gminy Ewangelicko – Augsburgskiego wyznania w Wyszogrodzie guberni płockiej, sygn. 1217, s.13-30 – dotyczyło remontu dachu – ibidem, s.289-290.
- ²⁶ Nominację tę Konsystorz Wyznań Ewangelickich zatwierdził 5 V 1845 roku – ibidem, passim, s.126,128 – K.R.S.W.D. zatwierdziła 11 X 1845 roku.
- ²⁷ Ibidem, s.249-251.
- ²⁸ Koszt tych inwestycji miał wynieść 721 r.75 1/2 kop., passim, s.256-258, 283. Łączny koszt remontu kościoła – 1.294r. 65 kop.; budynków dla szkoły i kantora – 721r.75 1/2 kop.; stajni i drwalni – 196 r.118 3/4 kop. – s.303-312.
- ²⁹ Ibidem, s.330-337. W łokciach bieżących wynosiło: długości 48, grubości 3/4, wysokości 1 1/2; objętości 54 łokci kubicznych; ściany poprzeczne przedziałowe 6 razy 3 – długości 18 łokci kubicznych, grubości – 3/4, wysokość – , objętości łokci kubicznych – 13 1/2; ściany przedziałowe (w łokciach bieżących): długości 3, grubości – 3/4, wysokości – 1.
- ³⁰ Ibidem, s.343-347- (koszt 903r. 3 kop.). Wszystkie remonty i naprawy zabudowań parafialnych zostały definitywnie zamknięte w grudniu 1851 roku, kiedy to Rada Budownicza zatwierdziła protokoły zdawczo – odbiorcze remontu kościoła, domu na szkołę i mieszkanie dla kantora oraz zabudowań gospodarczych dla pastora i kantora – s.453.
- ³¹ Ibidem, s.477.
- ³² Ibidem, s.482 – koszt 292 r. 48 kop.
- ³³ Ibidem, s.420-421.
- ³⁴ Ibidem, s.421-422 - : „1. Kościół massiv murowany z cegły palonej dach dachówką holenderską kryty, którego nawa jest długa 22 arszyny 14,12 wers. szeroka 17 arsz. 6,64 wers. wysoka 13 arsz. 5,84 wers. prezbiterium jego długie 18 arsz. 0,36 wers., szeroki 13 arszyn. 12,32 wers. wysoki 10 arsz. 11,72 wers. Zakrystia zaś długa 10 arsz. szeroka 6 arsz. 1, 2 wers wysoka 10 arsz. 8,48 wers. a ubezpieczony w Dyrekcyi na rs 1500”.
- ³⁵ Ibidem – „2. Oficyna przy kościele massiv murowana z cegły palonej dach dachówką karpiówką kryty o I piętrze, obejmująca 5 pokoi, w której mieści się na dole szkoła Elementarna Ewangelicka i pokój na odbywanie posiedzeń Kollegium Kościelnego służący i dla konfirmantów, a na I są pomieszczenie dla kantora i zakrystiana ubezpieczona w Dyrekcyi na r.s.560 długa 14 arsz. 6,04 wers. szeroka 13 ar. 9,08 wers. wysoka 8 arsz. 8,08 wers.”
- ³⁶ Ibidem – „3. Plebania massiv murowana z cegły palonej, dach dachówką kryty obejmująca oprócz kuchni 5 pokoi a w szczycie dwie izby ubezpieczone w Dyrekcyi na r.s. 1420 długa 23 arsz 1,36 wers szeroka 16 arsz. 3,2 wers: wysoka 4 arsz. 4,04 wers.”
- ³⁷ Ibidem- „4. Spichrz z drzewa pod słomą ubezpieczony u Dyrekcyi na r.s.350 długi 24 arsz. 4,8 wers. szeroki 9 arsz. 11,52 wers wysoki 4 arsz. 0,8 wers.”
- ³⁸ Ibidem – „5. Stodoła, w której mieści się i obora z drzewa pod słomą ubezpieczona u Dyrekcyi na rs. 540 długa 53 arsz 7,3 wers. szeroka 12 arsz. 15,36 wers. wys.”. Znajduje się tam adnotacja o pożarze tych budynków w sierpniu 1850 roku.
- ³⁹ Ibidem – „6. Drwalnia z chlewami z drzewa gontami kryte, długa arsz. 13 wers. 5,84, szeroka arsz. 6 wers. 7,68” - z których korzystał pastor; drwalnię i obórkę posiadał także kantor, wykonaną także „z drzewa pod gontami” długa 7 arsz. 11,12 wers. szer. 6 arsz. 1,2 wers wys. 2 arsz. 13,36 wers.”
- ⁴⁰ Ibidem – „Dzwonnica w pruski mur dachówką kryta długa 6 arszyn. 7,68 wers. szeroka 5 arsz. 10,72 wers., wysoka 8 arszyn. 1,7 wers.”
- ⁴¹ Ibidem – „9. Cmentarz /: na gruncie kościelnym służącym do użytku dla Pastora: oparkaniony długi arsz.33 wers. 3 szeroki arsz.32, wers. 6,4”.
- ⁴² Ibidem – „Ogród przy plebanii sażenij (narysować kwadrat) 1299,9 ogrodzony zerdziami w nim drzewek owocowych sztuk 115”.
- ⁴³ Ibidem. W posiadaniu pastora były: „cztery włóki roli miary magdeburskiej w dwóch miejscach, a podług protokołów z r. 1826 mórg 52 1/2 czyli dziesiętny 30 i 2094,3 sażenij gruntu ornego obejmujące, a reszta z parowy i gór nieużytecznych składające się”. Przekazania w użytkowanie budynków poklasztornych dokonał rząd pruski w 1805r., który oddał również w użytkowanie ogród i ziemię znajdującą się w granicach Wyszogrodu; z czasem w wyniku ubytków wynikających z podmywania przez Wisłę obszar ten mógł ulec zmniejszeniu : patrz – ibidem, s.37 - ibidem, s.399.
- ⁴⁴ Ibidem. Pastor wymienił następujące dokumenty: kopię protokołu zdawczego z 1805r. (w języku niemieckim) mapę gruntu kościelnego; kopię opisu fundusów kościelnych parafii ewangelickiej sporządzonego 20 lipca 1826r.; spis (tabelaryczny) fundusów zatwierdzonych przez K.R.S.W.R. i O.P. z 20 XII 1826 r., kronikę kościoła ewangelickiego w Wyszogrodzie (1 tom) oraz inne pozycje (akty prawne, rejestry ludności, ruchu naturalnego (urodzonych, zmarłych, zaślubionych oraz konfirmantów).
- ⁴⁵ Ibidem – wymieniono: ołtarz wielki wraz z ukrzyżowanym Chrystusem, ambonę (wykonaną przez snycera), organy z jednym manuałem, bez pedałów z dwoma miechami; ławek zamykanych –23; niezamykanych z poręczami –2; ławek mniejszych bez poręczy –8, większych bez poręczy –3; jedną mare pomalowaną na czarno, cztery lichtarze cynowe, dwa lichtarze drewniane, dwie tacki cynowe, kubuch cynowy używany przy chrzcie i jeden mosiężny (w środku wylaczany), dwie patyny mosiężne, puszkę blaszaną do opłatków; po jednej sztuce nakrycia sukienno czarnego, białego w pasy, białe muszlinowe, małe oliwkowe jedwabne na ambonę; nakrycie czarne sukienne na kielich i popielate jedwabne na kielich; zielone jedwabne mniejsze na ołtarz, małe niebieskie na ołtarz, czarne na ambonę ; dwie sukienne czarne do pokrycia mar; woreczki używane dawniej do ofiar; kij do zapalania świec; skrzynkę kasową z zamkami; pięć czarnych tabliczek do zapisywania stacji;

- dwa stołki do stawiania tacek; biurko z szufladami; dywan ważący 20 pudów; drewnianą drabinę; nakrycie białe muszlinowe z fałbaną w kratki i kamlotowe czarne mniejsze - po jednej sztuce na ołtarz; sześć krzeseł brzoźowych z plecianką; stół lakierowany na czarno z drzewa sosnowego z dębowymi nogami; pięć pieczętek do użytku Urzędnika Stanu Cywilnego i Kolegium Kościelnego.
- ⁴⁶ AGAD, CWW KP, A.t.s. Gminy Ewangelicko - Augsburgskiego Wyznania w Wyszogrodzie gubernii płockiej, sygn. 1218, s.64-74 - protokół rewizyjno - odbiorczy K R S W i D zatwierdziła 26 VIII 1858r. - s.135-137.
- ⁴⁷ Ibidem, s.154-157. Wykonanie tych prac oszacowano na 300 rubli; budowę tę miano sfinansować ze środków zdeponowanych (oprocentowanych) w Banku Polskim - 150 rubli; z pozostałych kwot z remontu, znajdujących się w kasie kościelnej - 89r.7kop. oraz z funduszu remontowego parafii za lata 1861, 1862 i 1863 - 33 r.78 kop.
- ⁴⁸ Ibidem, s.183-186.
- ⁴⁹ Ibidem, s.189 - informuje o tym Konsystorz Ewangelicko - Augsburgski w Królestwie Polskim w piśmie do Dyrektora Spraw Duchownych Obcych Wyznań w Królestwie Polskim.
- ⁵⁰ Ibidem, passim, s.209,211; E. Kneifel, Die evangelisch..., s. 72. Tenże, Die Pastoren..., s. 46. Edmund August Ferdynand Alberti urodził się w Wyszogrodzie 21 I 1840r. Rodzicami byli pastor Wilhelm Alberti oraz Agata z Rosengartów. Ukończył gimnazjum w Płocku w 1859, rok później podjął studia na Uniwersytecie Dorpackim na fakultecie teologicznym, który ukończył w 1866r. Legitymując się tytułem kandydata teologii w 1867r. otrzymał nominację na duchownego w Warszawie a niedługo potem na substytutę przy płockiej superintendencji, gdzie swoje obowiązki pełnił do 17 IX 1868r. Tego samego dnia został powołany na administratora parafii wyszogrodzkiej a 13 IV 1869r. wybrano go na pastora tejże parafii.
- ⁵¹ E. Kneifel, Die evangelisch..., s. 72; tenże: Die Pastoren..., s. 106. Peter Hodel studia teologiczne odbył w Wiedniu (02. 10. 1871 do 20. 07. 1874 r.) oraz w Tübingen. Do 1881 roku był wikarym przy superintendencji w Białej, natomiast w latach 1881 - 1882 w domu rodzinnym i administratorem w gminie Jassy. Następnie pełnił obowiązki wikarego przy parafii św. Jana w Łodzi (1885 - 1887).
- ⁵² E. Kneifel, Die evangelisch..., s. 72; tenże: Die Pastoren..., s.56; T. Stegner, Pastory Królestwa Polskiego..., s.16. Studiował medycynę i teologię w Dorpacie w latach 1881 - 1888, wyświęcony został 08. 09. 1889 roku. Następnie był adjunktem w Białymstoku (1889 - 1890), administratorem w Iłowie (1890), natomiast w latach 1913 - 1923 proboszczem w Belchatowie. Kolejnym duchownym wyszogrodzkiem sprawującym obowiązki pastora był Konrad Nahrang (1920 - 1939). Wynika z tego iż począwszy od 1914 do 1920 roku członkowie systematu wyszogrodzkiego pozbawieni byli stałej posługi duszpasterskiej.
- ⁵³ Ibidem, passim, s.218,219,224,225.
- ⁵⁴ Ibidem, s.249-252. Parafianie zgodzili się wnieść składkę w wysokości 800 rubli (w ciągu dwóch lat 1870 i 1871); pozostałą część kwoty - 791r.78 ½ proponowali pokryć z uruchomienia środków z kwoty 3.000r. z funduszu budowlanego duchowieństwa ewangelicko - augsburskiego (preliminarz na 1871 rok); proponowano jednocześnie poprzez Konsystorz a zainteresowanie tą sprawą Namiestnika.
- ⁵⁵ E. Kneifel, Die evangelisch - augsburgischen..., s.72.
- ⁵⁶ AGAD, CWW KP, A.t.s. Filia Ewangelicko-Augsburskiego w mieście Płońsku Guberni Płockiej, sygn.1227, s.56-59. O obowiązku administrowania parafią w Pułtusk - patrz: AGAD, CWW KP, Akta dotyczące się Gminy Ewan. - Augsburg. w Pułtusk, sygn. 1212, s.337-339.
- ⁵⁷ Ibidem, s.295-289. Potwierdza to zapis widniejący na sporządzonym etacie parafii za lata 1863-66.

- ⁵⁸ Ibidem, s.7-17. Wykaz sporządzono 17 XI 1839 roku.
- ⁵⁹ Ewangelicy chcąc zrealizować projekt budowy cmentarza przedstawili historię, z której wynikało, że mieli już dawniej swój cmentarz w obrębie cmentarza katolickiego, na którego powstanie - wedle przekazywanej tradycji - odsprzedał ziemie pewien ewangelik katolikom z zastrzeżeniem jednakże, że ta odsprzedana część będzie przeznaczona na grzebanie ewangelików; umowa była dotrzymywana do czasu kiedy na cmentarzu zaczęto grzebać ciała żołnierzy jednostki wojskowej stacjonującej w Płońsku, skutkiem czego w ciągu kilku lat wolne miejsca zostały wykorzystane. Argumentacja stanowiska protestantów nie znalazła potwierdzenia w dokumentacji, z której wynikało, że cmentarz znajdował się na miejscu, gdzie dawniej stał kościół św. Piotra, dlatego petycje strony ewangelickiej nie znalazły zrozumienia u władz powiatowych oraz wojewódzkich - ibidem, passim, s.203-205,207,251-254,269-270.
- ⁶⁰ AGAD, CWW KP, sygn. 1217, k. 367. Obszar filii w Płońsku zamieszkiwało natomiast (1842 rok) 986 osób. Patrz: AGAD, CWW KP, sygn. 1227, k.72. W ciągu kolejnego dwudziestolecia (dane za 1865 rok) liczba parafian wyszogrodzkich wzrosła do poziomu 1.644 osób, natomiast filii w Płońsku uległa w porównaniu z 1842 rokiem zmniejszeniu i w 1865 roku wyniosła 850 osób. Patrz: E.H. Bush, Beiträge zur Geschichte und Statistik des Kirchen und Schulwesens der evangelisch - augsburgischen Gemeinden im Königreich Polen, Petersburg - Lipsk 1867, s.188.
- ⁶¹ W ciągu kilku pierwszych lat od erekcji parafii liczba osadników w poszczególnych skupiskach kolonistów parafii wyszogrodzkiej (patrz: tabela 6) kształtowała się następująco: w Bulkowie (1810 r.) mieszkało 11 gospodarzy włokowych i 8 chałupników; w Wiciejowie: 21 gospodarzy, 6 chałupników, 1 kowal i 1 nauczyciel - 178 osób (1806 r.) oraz w 1810 r. 210 Niemców; w Drwałach (1806 r.): 24 gospodarzy włokowych, 5 chałupników, 3 młynarzy i karczmarz - łącznie 211 osób oraz 1810 r.: 16 gospodarzy włokowych, 3 chałupników 3 młynarzy i 16 wyrobników; na Kępie Wyszogrodzkiej - 160 Niemców (1810r.); w Zakrzewie 64 osoby; Kępie Zakrzewskiej - 61; w Rakowie - 65; w Starzynie - 12 osób (1810 r.); w kolonii Czerwińsk (1806 r.): 12 rodzin - 63 osoby, natomiast w 1810 roku - 84 osoby: 8 gospodarzy włokowych, 2 chałupników i 3 wyrobników. Patrz: H. Quednau, op. cit., s. 85-87.
- ⁶² W porównaniu z danymi zawartymi w tabeli 7, liczba i struktura kolonistów na obszarze późniejszej filii płońskiej przedstawiała się następująco: w Biele - Brzeźnicy odnotowano (1806r.): 126 osób - 18 gospodarzy włokowych, 1 kowala i 1 nauczyciela; w Dzierżynie 200 osób: 26 gospodarzy włokowych, 1 karczmarza, 1 kowala, i 1 nauczyciela; w Cieszkowie 105 osób: 12 gospodarzy włokowych i 2 chałupników. Patrz: H. Quednau, op. cit., s. 85-87.
- ⁶³ E.H. Bush, op. cit., s.189-190. O potrzebie założenia szkoły zgłaszanej przez kolonistów osiedlonych w Bulkowie informował tamtejszy proboszcz w protokole powzytacyjnym z 1819 roku. Patrz: Materiały do dziejów szkolnictwa na Mazowszu. Wypisy z archiwaliów diecezjalnych XIX wieku. Zebrał i do druku przygotował ks. Michał Marian Grzybowski, Tom 1, Warszawa - Łowicz 1995, s.49.
- ⁶⁴ Potwierdzają to raporty roczne składane Naczelnikowi Płockiej Dyrekcji Naukowej, chociażby za 1892 rok, gdzie w wymienionych szkołach z siedzibą w: Wyszogrodzie, Wyciejewie, Rembowie i Drwałach naukę pobierało 66 ewangelików. Patrz: Archiwum Państwowe w Płocku, Naczelnik Płockiej Dyrekcji Naukowej, Sprawozdania roczne. Rok 1892, sygn.76 (b.p.). W sprawozdaniu za rok 1910 łącznie w pięciu szkołach w: Wyszogrodzie, Bodzanowie, Wyciejewie, Bulkowie, i Drwałach uczęszczało 92 dzieci wyznania ewangelickiego. Patrz: Ibidem, Ob otęte po Płockiej Ucebnój Direkcii za 1910 god, sygn. 94 (b.p.).
- ⁶⁵ E.H. Bush, op. cit., s.190. Łącznie uczęszczało 160 dzieci (93 chł. i 67 dz.).

THE BEGINNING AND GROWTH OF EVANGELICAL - AUGSBURG PARISH IN WYSZOGRÓD IN 19TH THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

Summary

The Evangelical Church of Augsburg Confession in Wyszogrod was established in 1805 (officially in 1804). It was located in southwestern part of the department, county and guberniya later on, together with subjected to this Parish Protestant Church in Płońsk and Sycymino it consisted of around 3000 worshippers. Up to 1849 Pastors from Wyszogrod managed also Pułtusk Parish. Foundation of Parish in Wyszogrod was preceded by Dutchmen colonization (Mennonites), second part of the XVIII century (places: Drwały, Rakowo and a few other settlements), and German colonization (evangelical). At the turn of 70s and 80s of XIX century Baptists appeared. Their aim was missionary activity among aforementioned Mennonites. It is important to remember that Ignacy Boerner - one of the Pastors, after leaving Protestant Church in Płock, filled the position of the Superintendent of Evangelical Church of Augsburg Confession in Płock diocese. Turn of the XIX and XX century was dominated by two events: emigration of Protestants to Wołyń guberniya and up country- Russia, and The First World War during which 20% of Protestants were transported to Russia and additionally local house of prayer was destroyed. These events contributed to the fall of Parish and its reconstruction in the Second Polish Republic.

OKOLICZNOŚCI UTWORZENIA W PŁOCKU TOWARZYSTWA DOBROCZYNNOŚCI I JEGO DZIAŁALNOŚĆ DO WYBUCHU I WOJNY ŚWIATOWEJ

Abstrakt

Pod koniec XIX w. dobroczynność przybrała postać instytucjonalną w postaci Płockiego Towarzystwa Dobroczynności. W 1902 r. wyodrębniło się z niego Żydowskie Towarzystwo Dobroczynności w związku z koniecznością przejęcia poważnego zapisu, jakiego na cele charytatywne dokonała generałowa Ludwika Dąbrowska. Działalność Towarzystwa przedstawiono w zarysie do wybuchu I wojny światowej.

Słowa kluczowe: stowarzyszenia, dobroczynność, Płock.

Zorganizowane formy dobroczynności wprawdzie istniały w Płocku jeszcze przed wybuchem powstania styczniowego, jednakże miały one charakter dorywczy i nie zabezpieczały ogromu potrzeb społecznych w tym zakresie. Przeprowadzona przez carat kasata zakonów, które w bardzo ograniczonym stopniu zaznaczały swój udział w tej materii, sprawę pomocy społecznej czyniły faktycznie iluzoryczną. Dotychczas organem koordynującym sprawy dobroczynności oraz opieki socjalnej na terenie Płocka i guberni, była Rada Opiekuńcza Zakładów Dobroczynnych, której działalności bliżej nie znamy. Wiemy tylko, że sprawowana przez Radę opieka nie była normowana żadnym prawem. O efektach pracy Rady przesądzało wyłącznie zaangażowanie społeczne jej członków. Rada, podobnie jak i inne polskie instytucje samorządowe, z powodów politycznych została w 1870 r. przez carat zniesiona. Władze bowiem, w każdej akcji zrzeszeniowej, dopatrywały się potencjalnego niebezpieczeństwa dla ustroju¹.

Na jej miejsce powołano Radę Gubernialną Dobroczynności Publicznej, która w istocie była Wydziałem Rządu Gubernialnego. Na jej czele z urzędu stał gubernator. Do jej zadań należała opieka nad szpitalem i innymi zakładami dobroczynnymi², przy czym działal-

ność tego organu administracji państwowej miała charakter formalny i w gruncie rzeczy fasadowy. Dobroczynność bowiem nadal była oparta na ofiarności społecznej mieszkańców, i to głównie osób zamożnych, zaś rola państwa w praktyce sprowadzała się jedynie do nadzoru. W samym Płocku – Rada zawiadywała przytułkiem pn. „Domu Schronienia i Kalek”, założonym jeszcze w 1879 r³, który mieścił się przy ówczesnej ulicy Więziennej i ochronką. W 1880 r. koszt dzienny utrzymania jednego pensjonariusza w przytułku wynosił zaledwie 6 kop. W tym czasie funkcję kuratora w imieniu Rady sprawował Oskar Słupecki⁴.

Gubernia płocka pod tym względem stanowiła dość wyjątkowy region i to w skali całego Królestwa. Jak wynika ze szczątkowego, szczęśliwie zachowanego materiału źródłowego, wiele miast powiatowych w innych guberniach nie posiadało jakichkolwiek instytucji, czy też zakładów dobroczynnych. O tym stanie rzeczy przesądzała postawa gubernatorów, którzy w przypadku Płocka, w większości byli ludźmi o dość liberalnych poglądach. Sytuację w tym zakresie na terenie Płocka i guberni ilustrują dane, które dotyczą przełomu lat 1886/1887.

Tabela 1. Wykaz miejscowości na terenie guberni płockiej oraz nakłady na instytucje dobroczynne w roku 1886/1887⁵.

wyszczególnienie	l osób korzystających z przytułku	kapitał w banku i na hipotece	dochód roczny	dotacja państwowa	pozostało na rok następny
ochronki					
Płock	40	7.525	600	200	96 (debet)
Przasnysz	20	6.020	1.025	-	424
domy schronienia przytułki					
Płock	28	10.334	1.609	-	403
Płońsk	11	18.774	4.350	-	659
Mława	6	2.915	378	-	21
Lipno	6	75	317	-	14
Sierpc	9	3.980	521	-	61
Wyszogród	3	2.439	186	-	53
Dobrzyń n. Wisłą	7	3.339	259	-	34
ogółem	130	55.404	9.248	200	1570

Koordynowana z urzędu przez państwo pomoc, choć miała wybitnie filantropijny charakter, okazała się niewystarczającą, w morzu ówczesnych potrzeb społecznych. Jednostki bardziej wrażliwe, uczulone na nędzę ludzką, usiłowały przeciwdziałać temu stanowi rzeczy. Jedną z nich była Maria hr. Tołstoj, żona gubernatora plockiego Sergiusza. Było to w okresie pewnej liberalizacji, kiedy to państwo w obliczu dość powszechnej nędzy, zaczęło nieco łagodzić dotychczas restrykcyjne w stosunku do Polaków przepisy⁶.

Ok. 1880 r. powołała do istnienia tzw. „Komitet Czasowy”, którego została przewodniczącą, a którego zadaniem było świadczenie pomocy osobom biednym. W skład Komitetu wchodził przedstawiciel miejscowej inteligencji, jak sędzia Ludwik Kołomyjski, naczelnik kancelarii gubernatora plockiego Stanisław Chrzanowski, sekretarz Rady Gubernialnej Rychter, prezydent Płocka Józef Widuliński, inż. Stanisław Oraczewski, budowniczy Józef Górski, inspektor podatkowy Mirosław Kowalkowski oraz Jan Gurbiski, Tymoteusz Waśniewski i Stanisław Wysocki. Początkowym zamiarem Komitetu było utworzenie na terenie miasta pracowni dla biednych kobiet. Wprawdzie tego zamiaru nie zrealizowano, jednakże powołano do istnienia Tanią Kuchnię dla ludności polskiej i kosztowną dla ludności żydowskiej, herbaciarnię oraz utworzono fundusz na zakup drewna opałowego dla biednych. Ze sprawozdania za okres od 29 I do 13 III 1880 r. wynika, że wydano w tym okresie bezpłatnych obiadów 5.229; płatnych⁷ 223 oraz dla służby 65, przy wkładzie ze środków własnych 715 rb i 75 kop. Na potrzeby ludności żydowskiej wydatkowano 348 rb i 40 kop. Na posiedzeniu Komitetu z 16 marca tr. postanowiono zakupić nowy lokal oraz na początek 2 maszyny do szycia w celu przysposobienia do zawodu krawieckiego kilka biednych dziewcząt. Środki na rozpoczęcie działalności uzyskano w drodze przeprowadzanych zbiórek pieniędzy. Wszystko dokonywało się pod ścisłym nadzorem władz gubernialnych.

Dorywczy w gruncie rzeczy charakter działań nasunął M. Tołstoj myśl zinstytucjonalizowania prowadzonej dotychczas działalności, poprzez nadanie jej charakteru działalności organizacyjnej. Zapewniłoby to bardziej planowe działanie, a jednocześnie poprzez posiadanie przez stowarzyszenie osobowości prawnej, a w rezultacie i lepszą akumulację środków finansowych. Tak doszło do utworzenia w Płocku Towarzystwa Dobroczynności, które istniało aż do momentu agresji hitlerowskiej w 1939 r.

Obok Marii Tołstoj, w projekcie założenia Towarzystwa uczestniczyli zamożni obywatele Płocka,

tacy, jak Ludwik Czaplicki, ówczesny prezes TKZ Wincenty Bagieński, Julian Niemiatawski, Adam Alichniewicz, Stanisław Chyczewski i Piotr Potworowski. Działania hr. Tołstoj wspierał nade wszystko ówczesny prezydent Płocka Józef Widuliński, który zredagował projekt statutu stowarzyszenia, które oddziaływaniem miało objąć teren Płocka i całej guberni⁸. Zebranie organizacyjne Towarzystwa odbyło się jeszcze w 1880 r., na którym na stanowisko prezesa powołano M. Tołstoj. Wyboru tego nie uznało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, jako że pełnienie funkcji kierowniczych w stowarzyszeniach przez kobiety, było wówczas zabronione prawem. Niemniej, statut został zalegalizowany 29 maja 1881 r. M. Tołstoj poprzestała jedynie na sprawowaniu kierownictwa w „Komitecie Czasowym”, który jako organ pomocniczy Rady Gubernialnej Dobroczynności Publicznej, prowadził dotychczasową działalność do 1884 r.¹⁰, tj. do momentu opuszczenia miasta na stałe przez małżonków Tołstoj¹¹.

Statutowym celem Towarzystwa było: dążenie do usunięcia żebractwa w Płocku i guberni¹², niesienie doraźnej pomocy biednym, zbieranie środków finansowych i w naturze na rzecz rozwoju Towarzystwa¹³, a także działalność profilaktyczna, mająca na celu usuwanie nędzy¹⁴. Władze Towarzystwa stanowiły: pełniącą funkcję Zarządu – Rada Gospodarcza, która składała się z 12 osób oraz trzyosobowa Komisja Rewizyjna. Na czele Rady stał prezes, o dość dużych uprawnieniach. Pierwszym prezesem został Józef Czaplicki, który tą funkcję sprawował przez 10 lat. Po nim, kolejnymi prezesami do wybuchu I wojny światowej byli: Ludwik Stokowski Tymoteusz Waśniewski, ks. kanonik A.J. Nowowiejski, późniejszy biskup płocki, ks. prałat Kazimierz Weloński, Czesław Tyszka, ks. kanonik Adolf Modzelewski i ks. prałat Adolf Szelażek, późniejszy sufragan płocki, a następnie biskup łucki. W strukturze Towarzystwa przewidziano funkcje tzw. opiekunów społecznych. Ich zadaniem było wyszukiwanie osób potrzebujących wsparcia, zbieranie ofiar od członków, przygodnych ofiarodawców, itp., oraz propagowanie celów Towarzystwa w miejscowym społeczeństwie¹⁵. Ważną rolę w uzyskiwaniu środków spełniały również często urządzone przedstawienia amatorskie, bale i koncerty wydawane na cele dobroczynne, a także akcje zbierania datków do puszek na terenie miasta¹⁶.

Członkiem Towarzystwa początkowo mógł zostać każdy, kto chciał rozwijać działalność charytatywną i to niezależnie od wyznania. Dlatego w początkowym okresie istnienia Towarzystwa swój,

co prawda nieliczny udział w jego pracach zaznaczyli i Żydzi, tacy, jak np. znany przemysłowiec plocki i zarazem bankier Markus Schönwitz, Dawid Woldenberg, jak również zasłużeńi dla Płocka przemysłowcy, tacy, jak Gustaw Fogel i Mojżesz Sarna. Po wyjeździe małżonków Tołstojów z Płocka, Żydzi przez długie jeszcze lata współtworzyli wraz z Polakami Towarzystwo. Dopiero w 1902 r., w związku z zapisem pośmiertnym generałowej Ludwiki Dąbrowskiej (1854–1899) przekazano środki na cele Płockiego Towarzystwa Dobroczynności, tudzież katedry plockiej, miejscowej gminy żydowskiej i kościoła ewangelickiego w Płocku. Przyjrzyjmy się bliżej jej postaci. L. Dąbrowska z domu Londyńska, (I v. Szenwitz), urodziła się 9 (21) stycznia w Płocku w rodzinie żydowskiej. Była córką znanego kupca I gildii i przemysłowca Zachariasza Londyńskiego i Rozalii N. Zawarcie małżeństwa z lekarzem i zarazem generałem ros. Adamem Dąbrowskim. przesądziło o konwersji Dąbrowskiej na wyznanie rzymsko-katolickie. Słynęła z wybitnych uzdolnień muzycznych. Prowadziła ostatni otwarty salon w Płocku. Podczas spotkań często dla przyjaciół oraz miłośników muzyki wydawała koncerty. Dochody z nich zawsze przeznaczała na cele charytatywne. Zasłynęła z tego, że cały swój majątek zapisała na cele filantropijne; m.in. Towarzystwu Dobroczynności w Płocku dom nr 8/9 przy ul. Stary Rynek, u zbiegu z ulicą Piekarską, a nadto sumę 5.000 rs z zastrzeżeniem, że kwota ma być użyta na założenie szkoły rzemieślniczej. Jeszcze większym stopniu obdarowała istniejące wówczas w Płocku Żydowskie Towarzystwo Dobroczynności i Wyznaniową Gminę Żydowską w Płocku. Instytucjom tym zapisała dużą posesję nr 476 przy ul. Piekarskiej w Płocku, wraz ze znajdującymi się na jej terenie spichlerzami, w których obecnie znajdują się Archiwum Państwowe w Płocku i Muzeum Mazowieckie oraz kwotę 5.000 rb., z przeznaczeniem jej na wsparcia dla biednych mieszkańców Płocka wyznania mojżeszowego. Ponadto obdarowała gimnazjum męskie w Płocku, fundując 3 wieczyste stypendia dla trzech biednych uczniów, tj. dla katolika, ewangelika i wyznawcy judaizmu, przeznaczając na ten cel procenty od lokaty bankowej w wysokości 6.000 rb., a nadto obdarowała szpital Św. Trójcy w Płocku – 5.000 rb., Towarzystwo Opieki nad Zwierzętami – 2.000 rb, Towarzystwo Straży Ogniowej – 3.000 rb, katedrę plocką – 1.000 rb., z przeznaczeniem tej kwoty na konserwację organów oraz Towarzystwo Muzyczne w Płocku. Ponadto obdarowała zapisami służbę, siostry zakonne obsługujące szpital Św. Trójcy w Płocku oraz w niewielkich kwotach bliżej nieznane nam osoby. Jej pogrzeb, który odbył się

30 marca 1899 r., był ogromną manifestacją jedności wszystkich wyznań w Płocku. Był to jednocześnie największy w Płocku zapis na cele dobroczynne, z notowanych w XIX stuleciu¹⁷, Aby wykonać ostatnią wolę ofiarodawczyni, członkowie Towarzystwa pochodzenia żydowskiego, zgodnie z ówczesnym ustawodawstwem byli przymuszeni do utworzenia odrębnego stowarzyszenia pn. Żydowskie Towarzystwo Dobroczynności w Płocku. Sądzę jednak, że w dużej mierze o rozdziale zadecydowała w nie mniejszym stopniu niechęć niektórych Żydów, zwłaszcza chasydzkich, do współpracy na tym polu z Polakami. Nie należy jednak wykluczać, że o takiej postawie Żydów, dużej mierze mogły również zadecydować antyżydowskie nastroje cechujące niektórych działaczy Towarzystwa, z których w tym okresie byli już znani.

Członkami Towarzystwa w ogromnej mierze była plocka inteligencja, a więc nauczyciele, lekarze, prawnicy, aptekarze, kupcy, ziemianie, itp. Członkowie dzielili się na rzeczywistych, tj. takich, którzy zobowiązali się do płacenia stałej rocznej składki w wysokości 6 rubli oraz na tzw. ofiarodawców, tj. ze stałą roczną składką wynoszącą 1 rubel. Pierwszych było 186, a drugich 88 osób¹⁸. Należy podkreślić, że w latach późniejszych, ich liczba, aż do wybuchu II wojny światowej, utrzymywała się mniej więcej na tym samym poziomie.

Podstawy ekonomiczne do działalności dała darowizna w wysokości 3.000 rb przekazana Towarzystwu przez pierwszego jej prezesa Józefa Czaplickiego, właściciela majątku Kowalewko. W 1885 r. kanonik kapituły plockiej ks. Ignacy Smoleński poczynił legat na 3.000 rb¹⁹. W 1890 r. Towarzystwo w drodze zapisu testamentowego uzyskało kamienicę przy ul. Więziennej w Płocku, ofiarowaną przez ks. kanonika Jana Rutkowskiego. W 1885 r. Aleksander Janikowicz przekazał na Towarzystwo 500 rs. Istotną jednak rolę w tworzeniu bazy materialnej Towarzystwa odegrała wspomniana wyżej Ludwika Dąbrowska²⁰.

Kolejnego zapisu domu, znajdującego się przy tej samej ulicy, dokonał w tymże 1899 r. Edward Siedliski. W 1900 r. na listę ofiarodawców wpisał się Aleksander Michałowski, który ofiarował Towarzystwu dom, który znajdował się przy ulicy Bielskiej²¹. W 1909 r. Rada Gubernialna Dobroczynności Publicznej przekazała Towarzystwu w wieczyste użytkowanie dom z mieszczącym się w nim przytułkiem przy ul. Piekarskiej, będący niegdyś własnością kapituły plockiej. Ostatniego zapisu przed wybuchem I wojny światowej dokonała bliżej nam nieznana działaczka Towarzystwa N. Rudzińska z Płocka. Przekazała ona na własność Towarzystwu dom przy ulicy Więziennej. Wszystkie poczynione

zapisy spowodowały, że Płockie Towarzystwo Dobroczynności zyskało solidną bazę materialną, przynoszącą niezbędne dochody.

Sytuację gospodarczą Towarzystwa i stan posiadania za lata 1881–1914 ilustruje załączona poniżej tablica.

Tablica 2. Wybrane dane z bilansu Towarzystwa za lata 1881-1914²².

Rok	Dochód	Rozchód	Kapitały (łącznie z zapasowym)	Wartość nieruchomości
1882	1.510, 02	1.188,13	-	-
1883	871, 85	542,50	-	-
1884	3.258,36	1.558,74	3.000	-
1885	3.892,03 ½	1.813,15	4.000	-
1886	3.517,81	1.427,02	8.200	-
1887	6,951,84 ½	1.472,23	9.200	-
1888	8.792,48	4.963,70	10.400	-
1889	8.499,73 ½	2.637,67	14.000	-
1890	9.849,91	1.807,02	5.700	9.100
1891	5.819,34	8.355,81	8.489	9.100
1892	4.748,09	3,396,10	8.489	9.100
1893	3.984,64	3.572,22	3.500	9.100
1894	5.234,16	5.596,89	9.500	9.100
1895	6.540,77	6.549,72	11.700	9.100
1896	4,694,83	4.186,36	11.700	9.100
1897	3,768,35	4.348,66	11.835,67	9.100
1898	7,970,33	5.331,14	8.715,67	9.100
1899	15.420,56	14.020,00	12.380,00	9.100
1900	12.346,79	11,229,58	12.104,00	9.100
1901	12,319,02	11.626,21	12.508,12	9.100
1902	11.154,19	10.918,69	17.903,00	33.100
1903	14.302,72	13.441,71	18.057,00	32.100
1904	14.262,21	13.697,90	18.008,84	52.100
1905	19.191,85	18.319,28	15.576,19	52.100
1806	20.770,51	15.138,09	16.413,20	52.100
1807	14.765,90	14.715,84	15.690,55	52.100
1908	11.798,21	11.766,46	15.586,38	52.100
1909	17.089,76	15.047,46	15.927,98	52.100
1910	21.037,28	18.860,38	15.919,98	55.100
1911	28.663,10	29.307,70	16.914,98	72.100
1912	26.107,23	25.601,34	16.916,98	79.000
1913	25.977,73	25.249,09	16.931,98	79.500
1914	24.525,00	23.339,00	15.937,98	79.500

Przez długie lata działalność Towarzystwa sprowadzała się do rozdawnictwa jednorazowych wsparć w pieniądzu i bonach na opa²³. Wsparć udzielano głównie osobom, które utraciły zdolność do pracy na skutek chorób, wieku i innych losowych przyczyn. Opieką materialną i jak podkreślano - „moralną”, otaczano ubogich rekonwalescentów, którzy posiadali szanse na odzyskanie sił fizycznych i następnie podjęcia pracy. W 1903 r. utworzono przy Towarzystwie Wydział Pośrednictwa Pracy, co w ówczesnych warunkach było nowością na gruncie płockim.

Natomiast dla starców i kalek w 1900r. utworzono przytułek. Był to już drugi w Płocku, tego typu

dom opieki, obok prowadzonego wcześniej przez Radę Gubernialną Dobroczynności Publicznej przy ul. Piekarskiej w Płocku, wraz z ochronką²⁴. W 1909 r. obydwie zakłady Rada przekazała Towarzystwu, wraz z wieczystą używalnością wspomnianego domu. Połączone wówczas dwa przytułki, zostały umieszczone w jednym z domów przy ulicy Więziennej. W tymże 1909 r. założono 2 internaty, tj. osobny dla dziewcząt i chłopców.²⁵

W 1891 r. utworzono ochronkę dla dzieci obojga płci. W 1893 r. decyzją władz państwowych przekazano Towarzystwu „Tanią Kuchnię”, która do tej pory, była pod zarządem „Komitetu Czasowego”.

W 1899 r. powstały przy Towarzystwie tzw.

„Kolonie Letnie”. Ich zadaniem było zapewnienie ubogim dzieciom bezpłatnego leczenia w Ciecho-cinku. Samą instytucję „Kolonii Letnich” i jej zadania omówimy poniżej, oddzielnie.

Obok instytucji doraźnych wsparć, powołano do istnienia tzw. „instytucje wychowawcze”, które miały zajmować się dziećmi pochodzącymi z biednych rodzin, a także dziećmi sierocymi. Zrazu polegały one na prowadzeniu robót ręcznych. W 1896 r. Feliksa Kozłowska, w przyszłości założycielka mariawityzmu, zaproponowała Radzie Gospodarczej Towarzystwa utworzenie pod jego egidą szwalni dla dziewcząt, zastrzegając sobie „[...] że rozporządzanie dochodami i wydatkami zależeć będzie od jej uznania i rachunków z tego, nikomu zdawać nie będzie obowiązane i że w ogóle ...nie ulegać będzie żadnej kontroli”. Władze państwowe nie przyjęły jednak tych warunków²⁶. Zrezygnowano też niebawem z tej formy zatrudniania dzieci i młodzieży.

W zamian, tj. od 1900 r. starano się założyć tzw. „Salę Pracy” dla chłopców. Początkowo utworzono wydział stolarski, a następnie szewski i krawiecki i przejściowo naukę koszykarstwa. Od 1914 r. wprowadzono naukę czapnictwa. We wszystkich wydziałach prowadzono naukę rysunku. W ten sposób starano się choć po części wypełnić ostatnią wolę fundatorki generałowej Dąbrowskiej, która zobligowała Towarzystwo do założenia własnej szkoły rzemieślniczej. Władze i w tym wypadku nie wyraziły zgody. Natomiast wyraziły zgodę na postanie „Sal Pracy”, w których raczej przysposabiano do wymienionych zawodów, niż prowadzono metodycznie ich naukę. Na powstanie „Sal Pracy” władze wyraziły zgodę dopiero w 1905 r. Później nosiły one nazwę „Zakładu św. Józefa” i były zorganizowane według życzenia siostry miłosierdzia Walerii hr. Przeździeckiej, która na ten cel przeznaczyła znaczne fundusze.

Dzieci były posyłane na 2 godziny do szkół elementarnych, ponieważ Towarzystwo bardzo długo nie mogło uzyskać zgody na otwarcie własnej szkoły. Uzyskało ją dopiero tuż przed wybuchem I wojny światowej. W szkole nauka udzielana była bezpłatnie.

W 1903 r. utworzono działający w ramach Towarzystwa „Komitet Opieki nad Chorymi Dziećmi”, na czele którego stanęła również społeczna Maria Detry²⁷. Zaslugą Komitetu było utworzenie stacji pod nazwą „Kropla Mleka”. Celem tej placówki było bezpłatne dostarczanie mleka dzieciom chorym oraz pochodzącym z biednych rodzin. Kwalifikacji dzieci do darmowego otrzymywania mleka dokonywali współpracujący z Towarzystwem lekarze²⁸.

W 1905 r. Towarzystwo Dobroczynności powołało do istnienia afiliowany przy nim „Komitet Opieki nad Ubogą Matką i jej Dzieckiem”. Jego zadaniem było udzielanie bezinteresownej pomocy materialnej i lekarskiej matkom, znajdującym się w ciężkich warunkach materialnych. Inicjatorem powołania Komitetu był miejscowy lekarz i zarazem jeden z wyróżniających się plockich działaczy społecznych – Aleksander Zaleski (1855–1926). Obok niego, czołową postacią w pracach Komitetu była znana miejscowa działaczka Izabela Ligowska, która przez wiele lat kierowała „Kroplą Mleka”²⁹. Komitet zajmował się również bezpłatnym rozdawnictwem lekarstw, odzieży, produktów żywnościowych, a także mleka dla niemowląt³⁰. Dla bliższego zorientowania z działalnością Towarzystwa w zakresie udzielania pomocy dzieciom, krótko przedstawię działalność „Kropli Mleka” i „Kolonii Letnich”.

1. „Kropla Mleka”.

Sprawa prawidłowego odżywiania niemowląt i dzieci, pochodzących przede wszystkim z rodzin ubogich, gdzie umieralność występowała w sposób szczególny, w pragmatyce lekarskiej należała niewątpliwie do podstawowych. Chodziło zatem o stworzenie takich warunków, aby zdrowe i czyste mleko, które pochodziło ze sprawdzonych źródeł, było powszechnie dostępne i to po możliwie po najniższych cenach. Jako pierwsi, podjęli inicjatywę dwaj lekarze z Warszawy, tj. dr Stanisław Markiewicz i dr Liebkind, którzy w lipcu 1880 r. założyli tzw. „Mleczarnię Leczniczą”, posiadającą własną oborę na 50 krów, która była zorganizowana z zachowaniem wszelkich ówczesnych osiągnięć technicznych. Mleczarnia dostarczała odpłatnie mleko w zamkniętych naczyniach pod własną etykietą do kilku wybranych sklepów, a także do szpitali dziecięcych i sierocińców Zakład jednak nie wytwarzał jakichkolwiek mieszanek, ani pożywek, jako że nie przewidywał tego program produkcji³¹.

Problematyką żywo zainteresował się znakomity publicysta i pisarz, a zarazem tłumacz literatury francuskiej Tadeusz Boy-Żeleński, który jak wiadomo, z zawodu był lekarzem. Podczas pobytu w Paryżu, zainteresował się działalnością utworzonej tam w 1893 r. przez dr. Dafeur’a – Geutte de lait. Spostrzeżenia te, a także wspomniane powyżej osiągnięcia warszawskie, zaczął upowszechniać na gruncie polskim. Dały one początek spontanicznie podjętej akcji „Kropla Mleka”. W akcji tej, główny nacisk położono na konieczność dostarczania mleka po cenach niekomercyjnych, a nawet bezpłatnie, dla dzieci wywodzących się z rodzin, które znajdowały

się w trudnych warunkach bytowych. Mleko miało być rozprowadzane za pośrednictwem specjalnych, w tym celu tworzonych stacji. Pierwsza stacja, jaka powstała na ziemiach polskich, według ustaleń badacza tej problematyki S. Palewskiego, powstała właśnie w Płocku, w listopadzie 1903 r. Organizatorami „Kropki Mleka” były wspomniana już Maria Detry i Izabela Ligowska, która była również czołową działaczką „Komitetu Opieki nad Ubogą Matką i jej Dzieckiem”, działającym przy Towarzystwie. „Kropka Mleka” miała siedzibę w historycznym budynku, o bardzo ciekawej architekturze, znajdującym się przy ul. Kościuszki 3 w Płocku³². Następne stacje powstały kolejno w Łodzi i Warszawie – w 1904 r., a w 1905 r. w Krakowie³³.

Płocka stacja początkowo wydawała ok. 300 kwart mleka miesięcznie. Później, wprawdzie zwiększano ilość wydawanego mleka, jednakże przez długie lata akcja ta miała dość ograniczony zasięg. Została bowiem zdominowana na korzyść rozdawnictwa innych artykułów żywnościowych³⁴. Mimo to, życzliwie była oceniana przez miejscowe społeczeństwo. Szczególnie popierało ją Towarzystwo Dobroczynności w Płocku, a także Płockie Towarzystwo Lekarskie, które z okazji powstania tej placówki, wydało okolicznościową broszurę pt. Jak karmić niemowlęta³⁵. Znacznie szerszą, z rozmachem już prowadzoną działalność, „Kropka Mleka” rozpoczęła dopiero w 1916 r. Wtedy to bowiem, podczas okupacji niemieckiej Płocka i regionu, został realnie zagrożony byt biologiczny tutejszego społeczeństwa, a zwłaszcza jego najmłodszej generacji.

2. Kolonie Letnie

Sprawy związane z balneoterapią pierwszy na gruncie Płocka poruszył Stanisław Posner (1868–1930). W 1898 r. opublikował na łamach „Ech Płockich i Łomżyńskich” szereg artykułów poświęconych osiągnięciom pastora Waltera Briona z Zurychu i dr. Stanisława Markiewicza z Warszawy w tej kwestii³⁶. W artykułach tych podkreślał dobroczynne skutki balneoterapii dla chorych dzieci, których przecież w środowisku Płocka nie brakowało. Wskazywał również, że podobne akcje zostały już podjęte w Warszawie, Krakowie, Łodzi, Poznaniu i Radomiu³⁷.

Jakkolwiek artykuły nie wywołały dyskusji prasowej, to jednak sprawą zainteresował się powołany przy Towarzystwie Dobroczynności w Płocku w 1899 r. „Komitet Opieki nad Choremi Dziećmi”³⁸. W tymże roku Komitet wysłał pierwszą grupę 18. ubogich dzieci na kolonie do Ciechocinka, gdzie

miały zapewnioną opiekę lekarską. Podjęta akcja została pozytywnie oceniona przez społeczność Płocka, zaś osiągnięte przez dzieci rezultaty zdrowotne, zadecydowały o konieczności kontynuacji akcji w latach następnych³⁹.

W roku następnym, Komitet uzyskał w drodze przeprowadzonych zbiórek środki, które pozwoliły na wysłanie tylko 25 dzieci. Do nich dołączono 3 dzieci, których rodzice sami pokryli koszt pobytu. Z uzyskanych oszczędności udało się Komitetowi zakupić dla jednej z uczestniczek gorset ortopedyczny, ponieważ miała wadę postawy⁴⁰.

W 1901 r. wysłano już 34 dzieci. Całkowity koszt pobytu w Ciechocinku wyniósł 600 rb⁴¹. Opisywana działalność spotkała się z życzliwością okazywaną ze strony różnych instytucji i osób fizycznych. Z zachowanych notatek prasowych wynika, że Komitet uzyskał od „Zarządu Zakładów Ciechocińskich” 500 bezpłatnych wanien solankowych, zaś właściciel statków na Wiśle Stanisław Górnicki, zaoferował jak co roku, bezpłatny przewóz dzieci⁴². Jednocześnie Komitet poprzez rozmaite zbiórki, przedstawienia amatorskie, zabawy itp., zbierał niezbędne środki na organizację kolonii. W drodze tych działań corocznie zdobywano środki w wysokości ponad 500 rb. Jednocześnie apelowano do społeczeństwa o składanie na te cele produktów spożywczych, ubrań, obuwia, zabawek. Wspomnianą akcję popularyzował w społeczeństwie płockim na łamach swego pisma „Echa Płockie i Łomżyńskie” red. Adam Grabowski, który był członkiem Komitetu. Sprawą organizacji kolonii starano zainteresować wszystkie warstwy społeczne. Liczono zwłaszcza na ziemiaństwo, które przecież posiadało naturalne warunki do organizacji kolonii na wsi. Większość środowiska cechowała jednak daleko posunięta obojętność, a jeśli nawet zdarzały się przypadki zaangażowania, to były one sporadyczne i ograniczały się do darów w naturze. Ograniczony wysiłek spoczywał głównie na inteligencji miejskiej, miejscowym rzemiośle i kupcach i to zarówno Polakach, jak i Żydach. Dzięki temu w 1902r. wysłano na kolonie już 42 dzieci, a w 1903 i – 45 dzieci; 1904 – 45; 1905 – 40 dzieci⁴³. Zapoczątkowana akcja kolonijna była kontynuowana przez Komitet, który w 1909r. przybrał nazwę „Towarzystwo Kolonii Letnich”⁴⁴ i w następnych latach, aż do wybuchu I wojny światowej włącznie. Przeciętnie wysyłano około 40 dzieci. Była to jednak zbyt mała liczba, która nie zaspakała ogromnych w tym zakresie potrzeb. Wszystko bowiem rozbijało się o brak środków finansowych, których uzyskanie nie było sprawą łatwą.

Z kolei organizacją kolonii dla dzieci żydowskich w Ciechocinku, zajęło się Żydowskie Towarzystwo

Dobroczynności” w Płocku. Po raz pierwszy urządziło kolonie w 1902 r. Wtedy udało się Towarzystwu zdobyć środki na wyekwipowanie zaledwie 10 dzieci⁴⁵. Wiadomo, że działalność była kontynuowana i w latach następnych, chociaż posiadała z braku środków dość ograniczony zasięg. Wyjątek stanowił rok 1914, kiedy to Towarzystwo wysłało na kolonie do Ciechocinka 25 dzieci⁴⁶.

Na podkreślenie zasługuje również praca miejscowych lekarzy, którzy kwalifikowali dzieci do wyjazdu na kolonie, a także dbali o ich stan zdrowotny. Szczególne duże zasługi na tym polu położyli: Władysław Kosmaciński, Aleksander Maciesza i Leon Nehring. Lekarze ci, wykonując podjęte obowiązki, czynili to całkowicie bezinteresownie⁴⁷.

PRZYPISY

- 1 W. W., Płockie Towarzystwo Dobroczynności. Płocczanin. Kalendarz na rok zwyczajny 1886. Warszawa (1885) s. 81.
- 2 Dla przykładu w 1899r. na czele rady stał ówczesny gubernator I. Janowicz. Do Rady wchodził obligatoryjnie wicegubernator Papudogle, który był wiceprzewodniczącym Rady, tudzież dyrektor Izby Skarbowej w Płocku, główny inspektor lekarski oraz radca prawny rządu gubernialnego. Wszyscy wymienieni byli Rosjanami. Natomiast członkami z wyboru wówczas byli wiceprezes Sądu Okręgowego w Płocku Marian Zglinicki, kasjer L. Stokowski naczelnik powiatu płockiego Lustich, prezydent Płocka Fiedorow, nauczyciel religii gimnazjum żydowskiego w Płocku, znany żydowski rusofil A. Papierna, redaktor „Dziennika Gubernialnego” Fiedorow oraz obywatel Płocka A. Blumberg (1851-1933). Kalendarz Informator Płocki na rok 1899. Płock 1889, s. 137.
- 3 Jego fundatorem był obywatel z powiatu sierpeckiego Skarżyński, który na ten cel przeznaczył jako kapitał zapasowy środki w wysokości 1.000 rs. Płocczanin. Kalendarz na rok 1887. Warszawa 1886, s. 145.
- 4 „Korespondent Płocki” 1880, nr 23.
- 5 W tym czasie nadzór nad płockim przytułkiem sprawowali: Stanisław Oraczewski, Durzyński jako nadzorca i Helena Królikowska, jako dozorczyń. „Płocczanin”. Kalendarz na rok 1887. Warszawa 1886, s. 144-145.
- 6 Przykładem może być np. zalecenie wydane w 1879 r. przez Ministerstwo Oświecenia, nakazujące dyrektorom gimnazjów i naczelnikom średnich zakładów naukowych tworzenie przy tych zakładach stowarzyszeń samopomocowych, których zadaniem była pomoc materialna dla biednej uczącej się młodzieży. Prezesami tych stowarzyszeń z urzędu byli gubernatorzy, względnie dyrektorzy tych placówek. Ogólny nadzór nad nimi sprawował kurator okręgu warszawskiego. Wiadomo, że w Płocku inicjatywa ta była podjęta przez miejscowe władze niezwłocznie, chociaż nie dysponujemy bliższymi danymi na ten temat. „Korespondent Płocki” 1882, nr 36, s. 2; nr 39, s. 2-3.
- 7 Cena obiadu płatnego, który niczym się nie różnił od bezpłatnego wynosiła 10 kop. Dla informacji podajemy przykładowe zestawy dań: sobota- rosół z kartoflami, sztuka mięsa z ćwikłą, kasza jaglana ze słoniną; niedziela – czarnina, pieczeń barania, kapusta; poniedziałek – zupa grochowa, sztuka mięsa z chrzanem, kapusta słodka; wtorek – barszcz, sztuka mięsa, marchew. Do posiłków dodawano ½ f. chleba. Dla porównania w tym okresie w handlu detalicznym cena kaczki wynosiła 45 – 60 kop, koguta 50-60, kwarta mleka 5-5 i ½, baranina 7-8 kop. za funt, wieprzowina 12-13 kop. Tamże, 1880, nr 94, s. 3.
- 8 „Korespondent Płocki” 1880, nr 23, s. 2.
- 9 Tamże 1880, nr 42, s. 1.
- 10 Sprawozdanie Płockiego Towarzystwa Dobroczynności. Płock 1914, s. 3-4.
- 11 W tym roku gubernator S. I. Tolstoj opuścił wraz z małżonką Płock i udał się na pobyt stały do Warszawy, gdzie objął stanowisko oberpolicmajstra warszawskiego. Związki obojga małżonków z Płockiem były emocjonalne. Na tutejszym cmentarzu prawosławnym pochowali jednego z synów. Poprzez ludzki stosunek do mieszkańców oraz zasługi położone dla samego Płocka, byli szczerze żalowani przez mieszkańców. Następcą Tolstoja na funkcji gubernatora został polakozerca, prymitywny gen. mjr Leonid Iwanowicz Czerkasow, który sprawował rządy w l. 1885-1887. TNP sygn. 339 A. Maciesza, Gubernatorzy płocki, k.106-106v; A. J. Papierowski, J.S. Stefański, Płocczan znani i nieznani. Słownik biograficzny. T. 1, Płock 2002, s. 112-113.
- 12 Żebracy, których współcześni nazywali również „jałmużnikami”, stanowili w tym okresie bardzo poważny problem społeczny. Stanowili na terenie Płocka rodzaj bractwa, związku, czy też cechu. Każdy, kto zdecydował się na zebranie, nie mógł dowolnie tego czynić. Musiał się wpiąć w bractwo, które przydzielało mu prawo do żebrania oraz miejsce. Najznakomitsi żebracy żebrali nie pod katedrą płocką, ale na cmentarzu farnym. Tu ich senior z księgi odśpiewywał różne pieśni o treści religijnej, jak np. „Św. Janie Nepomucenie”, „O Łazarzu” i inne. Raz w roku w dzień zaduszny żebracy wyprawiali wielki bal, czy też ucztę. Legendarną postacią wśród „jałmużników” płockich był Bartosz Grabowski, który był pochodzenia szlacheckiego. Fama głosiła, że w 1863r. zasłynął jako szpieg rosyjski, który oddawał duże usługi władzom rosyjskim. W. Ciechowski, Gimnazjum Płockie i Płock w okresie 1877-1887. „Dziennik Płocki” 1931 (odc. 16)
- 13 „Echa Płockie i Włocławskie” 1904, nr 29, s. 1.
- 14 W 1907 r. rozszerzono statutowe zadania Towarzystwa. Pierwszorzędnym zadaniem stała się sprawa organizacji polskiego szkolnictwa w zakresie elementarnym i średnim, zorganizowanie biblioteki i czytelni oraz powoływanie, jako agend, instytucji ważnych społecznie. Oczywiście program ten pozostał jedynie w sferze iluzji. „Płocczanin” 1907, nr 7, s. 2.
- 15 Na przestrzeni lat od momentu powstania Towarzystwa aż do wybuchu pierwszej wojny światowej, we władzach Towarzystwa oraz jego agendach, oprócz wymienionych w tekście podstawowym, udzielali się następujące osoby: Julia Aksamitowska, Stefan Baliński, Bereza, Józef Bialecki, Leon Bogdanowicz, ks. Piotr Borniński, Józef Brudnicki, A. Budzyński, Aniela Chmieleńska, Czechowska, Wacław Czechowski, Maria i Bolesław Detry, A. Donajski, ks. P. Dmochowski Ludwik Dzierżanowski, ks. Stanisław Figiel-ski, H. Lenczewski, Jan Ligowski, dr Jan Gołębiowski, Felicja Gosławska, Zofia i Antoni Gościccy, Kazimiera Gurska, Adam Grabowski, Leon Janicki, Aleksander Janikowicz, Władysław Kirkor, Kuligowski, Henryk Lenczewski, Izabela i Jan Ligowscy, Lubowidzka, J. Mądrzejewski, Aleksander Michałowski, Maria Müller, ks. A. J. Nowowiejski, późniejszy biskup płocki, Ludwik Paprocki, ks. Adam Pęski, Natalia Pilcicka (Balińska) Karol Plocer, Jan Pogroziński, Porczyński, Waleria hr. Przeździecka, Maria Robakiewiczowa, Emilia Ramocka, W. Różański Rudnicka, Zofia i Jan Rudziński, ks. Jan Rutkowski, Halina i Stefan Rutscy, Edmund Siedliski, Sarna, ks. kanonik Ignacy Smoleński, Antonina Supniewska; ks. prałat Adolf Szelązek, późniejszy biskup łucki, Władysław Sztromajer, Jan Świeżyński, Jan Świącicki, ks. kanonik Kazimierz Targowski, Elżbieta Więckowska, Witkowski, Dawid Woldenberg, Adam Wolski, Olimpia i Honoriusz Dunin - Wolscy, Anna Wołowska, Aurelia Zaleska, dr Aleksander Zaleski i Wacław Żochowski. Wymienieni, wszystkie podjęte zobowiązania wykonywali bezinteresownie. A. J. NOWOWIEJSKI, Płock. Monografia, s. 632.; „Kalendarz Informacyjny Płocki na rok 1899”. Płock 1899, s. 57; „Głos Mazowiecki” 1937, nr 25, s. 1; „Głos Płocki” 1909, nr 24, s. 1; „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1901, nr 16, s. 2.
- 16 „Płocczanin”. Kalendarz na rok 1887. Warszawa 1886, s. 145.
- 17 „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1899, nr 24, s. 3; nr 26, s. 2; Zob. także Dąbrowska Ludwika, A. J. Papierowski, J. Stefański, Płocczanie, T. 1, s. 115, 116.
- 18 D. Staszewski, Ofiarności obywatelska w Płocku. (2). „Głos Płocki” 1909, nr 8, s. 1.
- 19 A. J. Nowowiejski, Płock. Monografia, s. 632.

- 20 „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1899, nr 24, s. 3; nr 26, s. 2.
- 21 A. J. Nowowiejski, Płock. Monografia..., s. 632.
- 22 Sprawozdanie Płockiego Towarzystwa Dobroczynności za rok 1914, s. 8.
- 23 Tamże, s. 5.
- 24 Pierwszy dom starców Płocku, który nazywano „Domem Opieki” powstał jeszcze w 1842 r. Był on zarządzany przez Radę Szczegółową Opiekuńczą Szpitala św. Aleksego w Płocku i Głównego Domu Schronisk. Składał się z domu starców i ochronki dla dzieci. Druga ochronka powstała dopiero w 1891r. z inicjatywy płockiego Towarzystwa Dobroczynności. Sama nazwa ochrona oznaczała wówczas zakład opiekujący się dziećmi, który bardzo często połączony był z internatem, będącym najczęściej sierocińcem. Dom taki zapewniał całodobową opiekę dzieciom. Istniały w tym okresie również ochrony, które swym charakterem były zbliżone do dzisiejszych przedszkoli. W tym drugim typie placówek prowadzona była również akcja bezpłatnego dożywiania dzieci. TNP b. sygn. S. Palewski, Ochrona zdrowia dziecka w Płocku i na Mazowszu Płockim na tle całokształtu organizacji opieki zdrowotnej. Płock 1979 (mps), s. 202 – 203.
- 25 W tym czasie, do wybuchu pierwszej wojny światowej liczba dzieci i starców przebywających na stałe w internacie wynosiła ok. 100 osób. Stałych kalek było ok. 50 osób. A. J. NOWOWIEJSKI, Płock. Monografia historyczna. Wyd. 2. Płock 1930, s. 634.
- 26 Do przedstawionej relacji należy podejść z dużą ostrożnością. Pochodzi ona ze sprawozdania Rady Gospodarczej Towarzystwa Dobroczynności w Płocku z 1914r., a więc z okresu, kiedy to siostrę Kozłowską starano się całkowicie zdeprecjonować w opinii społecznej i stąd krytyczny ton autorów sprawozdania wobec jej postawy. Wtedy to prezesem Towarzystwa był ks. prałat Adolf Szelążek. Jeśli wspomniana relacja jest prawdziwa, zatem podane warunki przez Kozłowską oznaczały, że w żadnym stopniu nie chciała podporządkować się kontroli władz carskich, co eksplícite jest podkreślone, że władze odrzuciły jej propozycję. Należy nadmienić, że w 1896r. siostra F. Kozłowska uchodziła wówczas za wierną córkę Kościoła katolickiego. Sprawozdania Rady Gospodarczej Towarzystwa Dobroczynności w Płocku z 1914r., s. 7.
- 27 Detry Maria-Kazimiera (1877–1933) – nauczycielka, działaczka społeczna i endecka. Ur. 6 VI w Płońsku, córka Ignacego (zob.) i Kazimierzy (zob.) z Todtlebendorów. Ukończyła gimnazjum rządowe w Płocku 4 VI 1894r. Biegła знаła języki rosyjski i francuski. 19 V 1895 uzyskała dyplom nauczycielki domowej od Dyrekcji Naukowej w Warszawie. W szkolnictwie powszechnym w Płocku została zatrudniona 14 IX 1900r. Od 1919r była kierowniczką 7-klasowej szkoły powszechnej w Płocku. Od 1927 uczyła również w miejscowym Seminarium Nauczycielskim Żeńskim im. Zofii Bukowieckiej. Wraz z Izabelą Ligowską (od 1903 pracowała społecznie w Komitecie Opieki nad Ubogimi Matkami, afiliowanym przy Towarzystwie Dobroczynności w Płocku. Zastąpiła jako współzałożycielka i członkini Zarządu Oddziału Płockiego Warszawskiego Towarzystwa Ochrony Kobiet. W 1915 pełniła w nim funkcję skarbniczki. Do końca życia bezinteresownie udzielała się w różnych akcjach charytatywnych. Zm. w IV w Płocku, gdzie została pochowana. Komitet opieki nad ubogimi matkami. „Głos Płocki” 1909, nr 9; TNP b. sygn. Wybory do Sejmu; Z Płockiego oddziału Tow. Ochrony Kobiet, „Korespondent Płocki” 1915, nr 59, 61; R. SARNECKI, Śp. Maria Detry. „Dziennik Płocki” 1933, nr 89; APP AIS sygn. 318 Akta osobiste Marii Detrowskiej; sygn. 105 Wykaz nauczycieli okręgu płockiego. Uposażenie za styczeń, luty, marzec 1920.
- 28 „Echa Płockie i Łomżyńskie 1903, nr 88, s. 2.
- 29 Śp. Izabela Ligowska /Wspomnienie pośmiertne/. „Głos Mazowiecki” 1938, nr 41, s. 3.
- 30 Stacja Opieki nad Matką i dzieckiem w Płocku. Tamże, 1934, nr 16, s. 4.
- 31 „Gazeta Lekarska” R. XIV:1880, s. 251.
- 32 W tym domu dwukrotnie, tj. w 1818 i 1825 r. zamieszkiwał car Aleksander I, podczas swego pobytu w Płocku. APP AMP sygn. 24074 „Kropla Mleka” przy Radzie Opiekuńczej.
- 33 TNP b. sygn. S. PALCZEWSKI, Ochrona zdrowia dziecka w Płocku i na Mazowszu Płockim na tle całokształtu organizacji opieki zdrowotnej (mps.), s. 116.
- 34 „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1903, nr 88, s. 2; 1904, nr 57 s. 1-2.
- 35 Tamże, 1903, nr 7, s. 1.
- 36 Pionierem w dziedzinie balneoterapii był szwajcarski pastor Walter Brion, który w 1876 r. zorganizował pierwszą na świecie kolonię dla 68 dzieci w Alpach Szwajcarskich. Jego idee na gruncie polskim starał się upowszechnić dr Stanisław Markiewicz z Warszawy, który w 1879 r. podjął starania o utworzenie komitetu, dla organizacji podobnych akcji w Królestwie. Markiewicz poparło szereg znanych osobistości, m.in. znakomity pisarz Bolesław Prus (1847-1912) i prof. Adolf Pawiński (1840-1896). Już w 1882 r. na kolonie wyjechała pierwsza grupa 54 dzieci. Fundusze na ten cel uzyskano ze składek społecznych. Władze długo nie wyrażały zgody na legalizację tej działalności; zatwierdziły komitet dopiero w 1896 r. pod nazwą „Towarzystwo Kolonii Letnich dla Ubogiej i Słabowitej Działki m. Warszawy”. Towarzystwo zainicjowało powstanie wielu, o podobnych zadaniach stowarzyszeń. „Życie Dziecka” 1932, nr 3, s. 110–124.
- 37 „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1898, nr 3, s. 1; nr 18, s. 1; nr 23, s. 1; 1899, nr 30, s. 1.
- 38 Z danych pochodzących z 1902 r. wynika, że w skład Komitetu wchodziły następujące osoby: Kazimiera i Maria Detry, Halina Rutska, Ludwika Tyszka, Ludwika Wąsowiczowa, ks. Franciszek Kuligowski, Stefan Baliński, Adam Grabowski, dr Aleksander Maciesza, Władysław Sztromajer i Józef Zborowski. Z Komitetu Opieki nad Choremi Dziećmi. „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1902, nr 88, s. 2.
- 39 „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1899, nr 64, s. 3; nr 79, s. 3.
- 40 Tamże, 1900, nr 7, s. 2.
- 41 Tamże, 1901 nr 31, s. 2.
- 42 Tamże, nr 33, s. 2.
- 43 Tamże 1902, nr 5, s. 2; nr 26, s. 3; nr 33, s. 2; nr 57, s. 1; nr 88, s. 3; 1903, nr 64, s. 3; 1904, nr 38, s. 2; 1905 nr 40, s. 2.
- 44 Tamże 1908, nr 42, s. 2.
- 45 Z dobroczynności żydowskiej. „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1902, nr 46, s. 1.
- 46 Żydowskie Towarzystwo Dobroczynności. „Głos Płocki” 1914 nr, 55 s. 2.
- 47 „Płocczanin” 1907, nr 16, s. 3.

CIRCUMSTANCES OF ESTABLISHING THE CHARITY SOCIETY IN PŁOCK AND ITS ACTIVITY UNTIL TO THE BREAK OUT OF THE FIRST WORLD WAR

Summary

At the end of XIX century charity became the institutional form as Płock Charity Society. In 1902 it was separated from its the Jewish Charity Society in the connection to take the serious bequest as it was made by the general wife Ludwika Dąbrowska. The activity of Society is introduced in the outline to The First World War broke out.

NIEKTÓRE ASPEKTY DESTRUKCYJNEJ DZIAŁALNOŚCI ARMII CZERWONEJ NA OBSZARZE POWIATÓW BRZEZIŃSKIEGO, KUTNOWSKIEGO I ŁĘCZYCKIEGO W 1945 ROKU

Abstrakt

W trakcie swego pobytu na obszarach powiatu brzezińskiego, kutnowskiego, łęczyckiego w 1945r, Armia Czerwona poczyniła szereg szkód. Polegały one na rekwizycji mienia oraz dokonywanych zabójstwach i gwałtach na ludności cywilnej. Te przestępcze działania spowodowały reakcje władz polskich i radzieckich mających na celu zmianę tego stanu rzeczy.

Słowa kluczowe: Powiaty – brzeziński, kutnowski, łęczycki, Armia Czerwona.

Pobyt oddziałów Armii Czerwonej na terytorium Polski, będący skutkiem prowadzenia przez nią działań wojennych w okresie II wojny światowej, regulowało szereg umów zawartych pomiędzy PKWN-em a stroną radziecką. Z uwagi na treść niniejszego artykułu do najbardziej istotnych należał układ z 26 lipca 1944 r.¹ określający zasady organizowania radzieckiej administracji wojskowej w postaci komendantur wojennych organizowanych na wyzwolanych terenach oraz zawierał zobowiązania strony polskiej w zakresie zaspokojenia potrzeb Armii Czerwonej w czasie jej pobytu na terytorium polskim. Ważna była również umowa z 4 sierpnia tegoż roku², która precyzowała zasady regulowania rachunków za ten pobyt przy czym miano uwzględnić wydatki jakie poniósł rząd ZSRR na utrzymanie polskich oddziałów wojskowych na swym terytorium³ a także porozumienie zawarte kilka dni później bo 9 sierpnia⁴, w którym dokonano sprecyzowania pojęcia zdobyczy wojennej. I tak, położenie jej określono wyłącznie do terytorium Polski na zachód od tzw. linii Curzona a obejmowało ono sprzęt bojowy, mienie wojskowo-intendenckie i techniczne, samochody transportowe i specjalne oraz wojskowe magazyny żywnościowe należące do wojsk nieprzyjaciela. Z kolei magazyny z mieniem zagrabionym przez Niemców ludności polskiej, jak również instytucjom państwowym i przedsiębiorcom, a zawierające żywność, stada bydła, środki transportu, artykuły codziennego użytku znajdujące się na wyzwalanym terenie, wojska radzieckie winny przekazywać stronie polskiej w formie protokołów zdawczo-odbiorczych. Poza obręb zdobyczy wojennej wyłączona została własność prywatna, spółdzielcza, przemysłowa i miejska, zabroniono równocześnie dokonywania konfiskat jakiegokolwiek mienia, sprzętu i środków transportu należących do tychże sektorów. Nakazano również, aby skargi i zażalenia ludności dotyczące samowolnych konfiskat były skrupulatnie rozpatrywane i w przypadkach uzasadnionych następował zwrot zagarniętego mienia lub poszkodowanemu należało udzielić odpowiedniej rekompensaty. Osoby, które dopuściły się bezprawnych działań miały podlegać karze włącznie z oddaniem ich pod sąd wojenny.

Istotnym porozumieniem była również umowa „O wykorzystywaniu urządzeń przedsiębiorstw niemieckich i innego majątku niemieckiego znajdujących się na terytorium Polski”, która została zawarta dnia 26 marca 1945 r.⁵ Dotyczyła ona przede wszystkim eksploataowania przez Armię Czerwoną fabryk i urządzeń rolnych znajdujących się na tzw. Ziemiach Odzyskanych, ale zdarzało się często, że stosowano ją także na dawnym terytorium Rzeczypospolitej. Wykorzystywano przy tym fakt zmian stosunków własnościowych jakie tutaj na swoją rzecz dokonali Niemcy a więc majątki i fabryki polskie były często traktowane jako mienie poniemieckie.

Wszystkie wskazane wyżej porozumienia regulowały zasady działalności Armii Czerwonej na terenie Polski, a więc i również na obszarze powiatów brzezińskiego, kutnowskiego i łęczyckiego. W związku z ofensywą styczniową 1945 r. znalazły się tutaj armie I Frontu Białoruskiego⁶, a pierwsze dokonane szkody polegały na rekwizycji płodów rolnych, bydła oraz środków transportowych. Tymi konfiskatami nie zajmowały się jednak jednostki będące w walce a Zarząd Tyłów Frontu⁷. Po przesunięciu linii bezpośrednich działań wojennych, gen. Tielegin sprawujący funkcję szefa Wydziału do Spraw Komendantur Wojennych przy Dowództwie Frontu⁸ rozpoczął bezzwłoczne ich organizowanie w terenie. W krótkim czasie pokryły one całe omawiane terytorium⁹, a wobec braku należytego zorganizowania administracji polskiej, całość władzy skupiała się w rękach komendantów wojennych. Sprawowali oni ją zarówno na poziomie powiatów jak i gmin. W tym drugim przypadku zdarzało się często, że jeden komendant był mianowany dla kilku gmin. Komendantem powiatowym w Łęczycy został pułkownik Paramonow, a Kutnie kapitan Orłow¹⁰. Z kolei na szczeblu gmin powiatu łęczyckiego, przykładowo byli nimi, w gminach Topoli Popow¹¹, a Tumie¹² i Dalikowie kapitan Iwaszkin¹³.

Komendanci wojenni brali aktywny udział w tworzeniu polskiej administracji wspomagając w ten sposób pełnomocników rządowych,¹⁴ a także organizowali od podstaw życie w miastach, kładąc szczególny nacisk na sprawy bezpieczeństwa i zaopatrzenia. Podejmowali tutaj czę-

sto inicjatywę w powoływaniu zarządów miejskich, które następnie zobowiązywali do składania im specjalnych sprawozdań z podjętych działań¹⁵. Zaznaczali również swoją obecność w czasie zebrań organizującej się PPR i byli aktywni w urządzanych następnie wiecach politycznych¹⁶.

Jednym z głównych zadań stojących przed komendantami wojennymi było zaopatrzenie Armii Czerwonej w żywność i inne środki zaopatrzeniowe, co też bez żadnych skrupułów czynili. Stan podejmowanych przez nich na tej płaszczyźnie działań przybliża doskonale pismo Komisji Chłopskiej, którą powołali mieszkańcy Strykowa z pow. brzezińskiego, w celu oceny poniesionych szkód. Zapisano w nim: „W marcu 1945 r. komendant wojenny Strykowa zabrał od rolników miasta Strykowa 102 krowy i jałówki, które zabrano do Łodzi, a od 1 lutego do 24 marca 1945 r. zabrał na ubój 90 krów. Ogółem zabrał 192

sztuki bydła, 50 sztuk świń. Zabrano krowy pod pozorem, że są poniemieckie – lecz to nieprawda. Interweniowaliśmy przez pełnomocnika rządowego Szymanowskiego, ale bezskutecznie”¹⁷.

Przypadki zaboru mienia poniemieckiego, a będącego faktycznie polskim, były tutaj na tyle częste, że starosta brzeziński W. Niedźwiedź w piśmie skierowanym do wszystkich zarządów gmin w powiecie wyjaśnił, że: „...wszelkie rekwizycje dokonywane nie na podstawie pisma ze starostwa skierowanego do wójta są aktem gwałtu i rabunku”¹⁸. Mimo wszystko zajmowanie mienia trwało nadal. Rozmiar strat poniesionych przez 5 gmin z powiatu łęczyckiego przedstawia tabela 1. Podane w niej ilości z tak niewielkiego obszaru pozwalają w pewnym stopniu na przybliżenie wielkości szkód wyrządzonych przez Armię Czerwoną na terytorium wszystkich omawianych powiatów.

Tabela 1. Wykaz szkód spowodowanych przez Armię Czerwoną na terenie pięciu gmin powiatu łęczyckiego w 1945 r.

Rodzaj strat	Gmina					Razem
	Dalików	Gostków	Piaskowice	Tkaczew	Leśmierz	
Szkody w inwentarzu żywym:						
krowy	249	23	101	-	340	713
konie	73	-	122	-	-	195
świnie	372	61	175	-	-	608
owce	37	-	-	-	-	37
Szkody w płodach, w kwintalach:						
jęczmień	-	-	-	162	177	239
pszenica	37	4	-	102	50	193
owies	460	58	-	325	-	843
żyto	245	4	-	341	-	590
Inne:						
wozy konne	-	-	42	78	177	297

Źródło:
do gminy Dalików, APP-OŁ, SP-Ł, R Org., sygn. 38: sprawozdanie Zarządu Gminy w Dalikowie z 28 IV 1945 r.,
do gminy Gostków, tamże, sprawozdanie Zarządu Gminy z kwietnia 1945r. (brak dokładnej daty),
do gminy Piaskowice, tamże, sprawozdanie Zarządu Gminy w Piaskowicach z 27 IV 1945 r.,
do gminy Tkaczew, tamże, sprawozdanie Zarządu Gminy w Tkaczewie z 13 IV 1945 r.,
do gminy Leśmierz, tamże, sprawozdanie Zarządu Gminy w Leśmierzu z 13 VI 1945 r.

Zdarzało się, że strona polska usiłowała egzekwować należności za rabowane mienie, ale były to rzadkie przypadki, a poza tym otrzymana zapłata nie odzwierciedlała prawdziwej wartości handlowej danego towaru. Ilustruje to przykład z majątku Góra Bałdrzychowska w pow. łęczyckim. Otóż tamtejszy zarządca majątku Edmund First sprzedał wojskom radzieckim 30 kwintali siana za 330zł., ale ci zabrali cały stóg, gdzie znajdowało się tego siana 200 kwintali¹. Z kolei w gminie Tum, w tymże powiecie, z tytułu odszkodowania za zrabowane bydło, jakiego dokonano tutaj wiosną 1945 r., w okresie późniejszym, Armia Czerwona najbardziej poszkodowanym chłopom przekazała 40 jałówek i 20 krów².

Ponoszone straty były udziałem nie tylko chłopów, ale dotyczyły również folwarki. Przykładowo, z majątku Strzegocin położonego w gminie Poddebice, pow. łęczyckim, żołnierze radzieccy w marcu 1945 r. zabrali 95 kwintali żyta, 50 jęczmienia i 26 pszenicy, 43 krowy, 33 jałówki, 150 owiec, 63 konie, 9 świń, 6 wołów oraz 13 wozów konnych³. Z kolei z majątku Góra Bałdrzychowska w tymże powiecie zabrali 106 sztuk bydła. Rekwizycje owe motywowano tym, że mienie owo jest łupem wojennym, poniemieckim⁴.

Pojęcie zdobyczy wojennej było traktowane tak szeroko, że komendant wojenny Paramonow podjął decyzję o tym, że stanowi ją również całość zwierząt gospodarskich folwarków pow. łęczyckiego. Pomimo tego, że nie została ona wyegzekwowana, pewną rolę mogła tutaj odegrać reforma rolna i związany z nią podział inwentarza między chłopów, w maju 1945 r. w starostwie łęczyckim zjawiał się oficer Armii Czerwonej i zażądał wydania wszystkich koni z majątków ziemskich. Po wielu pertraktacjach wspólnie ustalono, że zabierze on 200 koni, co też nastąpiło⁵. Takie postępowanie stało w sprzeczności z treścią umowy z 9 sierpnia 1944 r., gdzie pojęcie zdobyczy wojennej zostało zdefiniowane.

Konfiskata mienia w folwarkach nie oznaczała końca działań wobec tych majątków podejmowanych. Otóż pewne ilości resztówek pozostałych po reformie rolnej strona rosyjska przejęła pod swoją administrację, aby następnie eksploatować je przez dłuższy okres czasu. Przykładowo, z terenu pow. łęczyckiego w użytkowaniu takim znalazły się 4 resztówki, a wojsko gospodarowało w nich jeszcze w 1946 r.⁶ Należy domniemywać, że znalazła tutaj zastosowanie umowa z 26 marca 1945 r., którą specyficznie zinterpretowano.

Delegaci rządowi oraz starostowie, w ramach ogólnej rejestracji szkód wojennych, nakazali także notować straty poczynione przez Armię Czerwo-

na⁷. Należało się bowiem spodziewać, że zgodnie z umową z 4 sierpnia 1944 r. będą one przez stronę radziecką rekompensowane.

Poza przedstawionymi już konfiskatami mienia, komendant wojenny zajmujący się na terenach powiatów ziemi łęczyckiej zapasy żyta z okresu okupacji niemieckiej uniemożliwiając w ten sposób skierowanie tej żywności na potrzeby ludności cywilnej. W połowie marca 1945 r. Delegat Rządowy S. Szymanowski czynił bezskuteczne działania, mające na celu odzyskanie zboża znajdującego się w magazynach z terenu Brzezin⁸. Podobna sytuacja zaistniała na terenie Łęczycy, gdzie zajęciu podległy zapasy żyta Spółdzielni „Rolnik” w ilości 181 ton⁹.

Zgodnie z umową z 26 lipca 1944 r. rozszerzoną o postanowienia porozumienia z 4 sierpnia 1944 r. strona polska odpowiadała za zaopatrzenie w żywność Armii Czerwonej w okresie jej pobytu na ziemiach polskich. Aby temu zadaniu sprostać wykorzystano system kartkowego zaopatrzenia ludności w towary, który tworzyły referaty aprowizacji w gminach i starostwach powiatowych, wspomagane przez różnego typu komisje i komitety powoływane przez rady narodowe. Poprzez te organy, ściągane od rolników tak zwane świadczenia rzeczowe, były skierowane w pewnej części na potrzeby Armii Czerwonej. W skali województwa łódzkiego za całość tych spraw ze strony radzieckiej odpowiadał Pełnomocnik Intendencji major Zabrodin,¹⁰ a polskiej Inspektor Wojewódzki dla Świadczeń Rzeczowych kapitan Zaroszewski¹¹. Wielkość kierowanych dostaw był znaczna. Referent aprowizacji starostwa brzezińskiego Sławomir Miksa na posiedzeniu PRN w Brzezinach odbytym 20 lipca 1945 r. ocenił, że obejmowały one 72% całości kontyngentów dostarczanych przez chłopów¹². Oznaczało to, że w tym regionie z sektora zbożowego, gdzie kontyngent wyniósł 6 116 ton,¹³ 4 404 tony zostały skierowane na potrzeby Armii Czerwonej. A trzeba mieć również na uwadze fakt, że świadczenia rzeczowe dotyczyły także innych asortymentów żywnościowych. Tak znaczny udział procentowy strony radzieckiej w świadczeniach rzeczowych uniemożliwiał dostateczne zaopatrzenie ludności miast. Przykładowo, Koluszki położone w pow. brzezińskim były zagrożone głodem,¹⁴ a w pow. łęczyckim zabrakło chleba na kartki¹⁵. W Poddebicach wybuchły rozruchy, w czasie których został pobity kierownik aprowizacji urzędu miejskiego¹⁶. Sytuacja zdających kontyngent rolników była również ciężka. Niektórzy z nich w obawie przed konsekwencjami wynikającymi z niewywiązania się ze świadczeń rzeczowych, bali się brać ziemię z reformy rolnej,¹⁷ a byli też i tacy, którzy z tego samego powodu nadziali porzucali¹⁸.

Zdarzały się także odmowy przyjmowania nakazów zdawania świadczeń rzeczowych. Postąpiło tak przykładowo 26 gospodarzy ze wsi Śladków Rozlazły w pow. łęczyckim¹⁹. Tego typu postawy pogłębiał zapewne fakt, że rekwizycje dokonywane bezpośrednio przez Armię Czerwoną nie były zaliczane w poczet kontyngentów²⁰. Duże znaczenie miała również świadomość społeczeństwa, że większość świadczeń trafiała do wojska radzieckiego zamiast wspomagać mieszkańców miast. Rozpowszechnianiem informacji na ten temat zajmowało się niepodległościowe podziemie,²¹ wzmacniając dodatkowo opór chłopów.

Sprawą bardzo uciążliwą i wywierającą niewątpliwie negatywny wpływ na usiłującą wracać do normalnego życia ludność zamieszkującą omawiane terytorium było zakwaterowanie oddziałów radzieckich. Zajęły one między innymi budynki szkolne, co stanowiło zasadniczą przeszkodę w uruchomieniu szkolnictwa, ponieważ do zniszczeń dokonanych podczas bezpośrednich działań wojennych, doszły dewastacje poczynione przez żołnierzy. Poza tym gmachy te były bardzo niechętnie przez Armię Czerwoną zwalniane. Doskonałym przykładem może być tutaj szkoła powszechna w Ozorkowie. Dłuższy czas toczyły się pertraktacje pomiędzy Zarządem Miejskim w tym mieście a szefem sztabu stacjonującej w niej jednostki radzieckiej podpułkownikiem Kłosowiczem, zanim budynek został opróżniony²². Jednak o wiele bardziej uciążliwe były działania oddziałów radzieckich wobec pomieszczeń zajmowanych przez państwowe urzędy repatriacyjne. Przykładem to obrazującym mogą być problemy, z jakimi borykał się kierownik Punktu Etapowego PUR w Kutnie. W sprawozdaniu z działania Ośrodka za kwiecień 1945 r. napisał on między innymi: „...W schroniskach [...] potrzebny jest gruntowny remont, który stopniowo będzie przeprowadzony z chwilą uregulowania tej sprawy przez władze wojskowe, bowiem dzieje się to obecnie w ten sposób, że jeśli schroniska są doprowadzone do należytego stanu używalności, to w tej chwili władze wojskowe sowieckie je zabierają i umieszczają tam swoje wojsko. Po pewnym okresie czasu budynki te są dewastowane i znów wymagają remontu. [...] Przy ul. Kołłątaja przygotowałem kąpielisko dla repatriantów, zgromadziłem pewną ilość mebli poniemieckich i również wojsko sowieckie samowolnie zajęło to pomieszczenie, a kiedy opuściło po 10 dniach to meble znajdujące się tam zabrali z sobą. Również przygotowałem schronisko przy ul. Kościuszki, gdzie zgrupowałem pewną ilość mebli, zostało zajęte przez wojsko...”²³. Podobna sytuacja miała miejsce w Łęczycy. Tutaj

również władze radzieckie zajmowały przygotowane dla repatriantów pomieszczenia, a z chwilą ich opuszczania całe wyposażenie było niszczone²⁴.

Do wszystkich wskazanych wyżej szkód, których wielkość została, co najwyżej, zasygnalizowana, doszły straty, jakie po zakończeniu działań wojennych spowodowały wracające do kraju oddziały Armii Czerwonej oraz przepędzane przez nie zdobyczne bydło z Niemiec. Były to stada liczące po kilka tysięcy krów i koni, które niszczyły wszystko na swej drodze²⁵. Przykładowo, przez teren państwowego majątku Piaskowice w pow. łęczyckim, w okresie od 5 maja do lipca 1945 r. zostało przepędzonych 60 000 sztuk bydła, które na swej drodze spaso 35 ha trawy i 5 ha jęczmienia, nie licząc szkód, jakie poczyniły te stada w polach poprzez swój przemarsz²⁶. Kiedy straty w majątkach państwowych były trudne do odrobienia, to podobne szkody poczynione chłopom mogły spowodować ich ruinę. Nic więc dziwnego, że starali się oni je pomniejszyć popadając przy tym w konflikty z konwojującymi stada żołnierzami. Do szczególnie wielu incydentów dochodziło na terenie pow. kutnowskiego. Powiatowa Rada Narodowa w Kutnie, na swym posiedzeniu odbytym 11 sierpnia 1945 r. stwierdziła, że takich zatargów było 45²⁷. Na potrzeby owego bydła wojsko kosiło koniczynę,²⁸ dokonywało samowolnych omlotów zboża,²⁹ a straty poczynione bezpośrednio w polu wpływały negatywnie na przyszłe zbiory, tym bardziej, że na skutek dokonywanych rabunków rolnikom brakowało nieraz ziarna na powtórne zasiewy³⁰. Sytuacja stawała się coraz bardziej napięta, bo do zasygnalizowanych wyżej strat dołączyły gwałty kobiet, a nawet zabójstwa dokonywane przez żołnierzy na ludności cywilnej. Spowodowało to powstanie atmosfery zagrożenia, a nawet paniki wśród mieszkańców, co najlepiej przedstawia meldunek KP MO w Kutnie sporządzony 3 lipca 1945 r. Zapisano w nim: „...Dnia 29/30 czerwca 1945 r. we wsi Kościuszków gm. Kutno, żołnierze Armii Czerwonej zabili Grota Mikołaja, bo nie chciał otworzyć drzwi, w następnym domu zranili w nogę Głogowską. [...] Wszystkie rabunki koni i bydła dokonywane są przez żołnierzy rosyjskich, którzy gwałcą kobiety, społeczeństwo boi się, na noc uciekają z domów w obawie przed morderstwem lub gwałtem...”³¹. W innych powiatach było podobnie. W gminie Grabów z pow. łęczyckiego żołnierze urządzali sobie polowania raniąc, a nawet zabijając pracujących na polach rolników,³² w Parzęczewie, w tymże powiecie skradli 2 sztuki trzody chlewnej, a stawiającemu opór właścicielowi zagrozili użyciem granatu ręcznego³³. Te przestępcze działania były

często dokonywane przez zorganizowane i dobrze uzbrojone grupy maruderów Armii Czerwonej. Przez pewien czas taka banda znajdowała się na terenie pow. łęczyckiego, a kiedy jeden z jej członków został ujęty przeniosła się w kutnowskie³⁴.

Przedstawiona sytuacja była powodem licznych pism kierowanych przez starostów powiatowych do wojewody łódzkiego z prośbą o interwencję³⁵. Poza tym wchodziła często pod obrady rad narodowych, które następnie składały skargi bezpośrednio do władz wojskowych³⁶. Na teren pow. kutnowskiego, jako regionu najbardziej poszkodowanego, przybyli gen. bryg. Popławski (Siergiej Grochow) i gen. Sawicki, aby na miejscu ocenić sytuację. Gen Popławski zdecydował, że z Armii Czerwonej należy skierować tutaj 2 oficerów, których zadaniem będzie, we współpracy z milicją, łagodzenie i rozwiązywanie zaistniałych problemów³⁷. Ponieważ wskazane incydenty rozgrywały się na terenie całego województwa, głos w tej sprawie zabrał także wojewoda H. Socha-Domagalski, który na jednej z samorządowych narad odbytych w Łodzi, powiedział: „...przemarsz wojsk radzieckich – jeśli chodzi o wyrządzone szkody, jakich dokonywało wojsko, należy energicznie interweniować u komendantów wojennych lub bezpośrednio dowódców grup i oddziałów. Interwencję należy przeprowadzić szybko i stanowczo...”³⁸. W końcu marszałek Rokossowski ustanowił przy wojewodzie łódzkim swoje przedstawicielstwo w postaci dwóch wyższych oficerów Armii Czerwonej, w których kompetencjach leżało zapobieganie wszelkim ekscesom dokonywanym przez żołnierzy radzieckich³⁹. Równocześnie UWŁ nakazał starostom powiatowym meldować o wszelkich wydarzeniach związanych z przemarszem wojsk radzieckich, a sporządzone w związku z tym raporty, opatrywać oznaczeniem OR, czyli oficer radziecki⁴⁰.

Armia Czerwona korzystała także z możliwości produkcyjnych fabryk rozmieszczonych na terenie

omawianych powiatów. I tak, z terenu pow. brzezińskiego na jej potrzeby pracowały krochmalnia znajdująca się w resztówce majątku Popień oraz zakłady szwalnicze z terenu Brzezina⁴¹. W tym drugim przypadku produkcja dla wojska była kontynuowana jeszcze w 1947 r.⁴² W pow. kutnowskim na ten cel znaczną część swej produkcji skierowała Fabryka Maszyn Rolniczych „Kraj”,⁴³ a łęczyckim fabryka Striva z Ozorkowa, gdzie sztyto kombinezony⁴⁴ oraz szwalnia z Poddębic⁴⁵. Skromne zaplecze przemysłowe tego regionu nie pozwalało na szerszą eksploatację tej gałęzi gospodarki. Wymienione wyżej fabryki były jedynymi pracującymi dla strony radzieckiej. Trzeba przy tym zaznaczyć, że brak materiałów źródłowych nie pozwala na wyciąganie ostatecznych wniosków w kwestii wzajemnych różniczeń za świadczone usługi. Można jedynie założyć, że przynajmniej w stosunku do jej części znalazła zastosowanie umowa z 23 maja 1946 r. dotycząca anulowania wzajemnych roszczeń.

Stosunek społeczeństwa omawianego terytorium do Armii Czerwonej, w obliczu popełnianych przez jej żołnierzy nadużyć i przestępstw kryminalnych, był zdecydowanie wrogi i trwał przez znaczny okres czasu. Emanacją tego nastawienia może być wypowiedź wójta gminy Dalików, Domagały, który na zebraniu lokalnej komórki partyjnej wyraził się następująco: „...hitlerowcy żgali bagnetem z przodu a Związek Radziecki z tyłu”⁴⁶. Trzeba przyznać, że ta wypowiedź prostego chłopca zawierała wiele prawdy.

W krótkim podsumowaniu niniejszych rozważań trzeba zaznaczyć, że destrukcyjna rola, jaką odegrała Armia Czerwona nie ograniczała się wyłącznie do szkód materialnych i czynów o podłożu kryminalnym. Przejawiała się ona również we wspieraniu polskich komunistów, których działania zmierzały do ubezwłasnowolnienia społeczeństwa, ale to temat na osobny artykuł.

PRZYPISY

- 1 APP-OŁ, SP-Ł, ROrg., sygn. 33: protokół z 23 I 1946r. sporządzony w sprawie szkód w majątku państwowym Góra Bałdrzychowska poniesionych w 1945r.
- 2 APP-OŁ, Akta gminy Tum, protokoły posiedzeń GRN, sygn. 17: protokół nr 6 z posiedzenia GRN w gminie Tum odbytego 7 XI 1945r.
- 3 APP-OŁ, SP-Ł, ROrg., sygn. 38: pismo sołtysa gromady Strzegocin do Starostwa Powiatowego w Łęczycy z 20 III 1945r.
- 4 Tamże, sygn. 33: protokół w sprawie szkód w majątku państwowym Góra Bałdrzychowska, sporządzony 23 I 1946r.
- 5 AP-Ł, WRN-Ł, protokoły posiedzeń prezydiów powiatowych rad narodowych, sygn. 176: sprawozdanie sytuacyjne starosty łęczyckiego za okres 20-30 V 1945r., sporządzone 4 VI 1945r.
- 6 APP-OŁ, SP-Ł, ROrg., sygn. 15: spis majątków państwowych z terenu pow. łęczyckiego sporządzony przez kier. świadczeń rzeczowych A. Pieroga

w dniu 10 X 1945r.; tamże, Akta gminy Mazew, protokoły posiedzeń GRN w Mazewie, sygn. 2: protokół nr 3 z posiedzenia Prezydium GRN w Mazewie, odbytego 21 III 1946r.

- 7 APPT-OTM, Akta gminy Ciosny, sprawy organizacyjne, sygn. 606: pismo Delegata Rządu Polskiego do wójtów i sekretarzy gminnych sporządzone dnia 30 I 1945r.
- 8 APPT-OTM, SP-Brz., protokoły zebrań burmistrzów, wójtów i sekretarzy, sygn. 75: protokół ze Zjazdu burmistrzów, wójtów i sekretarzy powiatu brzezińskiego, odbytego w dniu 15 marca 1945r. w gmachu Starostwa Powiatowego w Brzezini.
- 9 AP-Ł, WRN-Ł, protokoły posiedzeń prezydiów powiatowych rad narodowych, sygn. 176: sprawozdanie sytuacyjne starosty łęczyckiego za okres od 20 do 30 V 1945r., sporządzone 4 VI 1945r.
- 10 AP-Ł, KW PPR-Ł, WAdm.-Sam., sygn. 290: sytuacyjne sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za maj 1945r.

- 11 APPT-OTM, SP-Brz., protokoły zebrań burmistrzów, wójtów i sekretarzy, sygn. 75: protokół z nadzwyczajnego zebrania przedstawicieli organizacji politycznych, społecznych, gospodarczych i duchowieństwa [odbytego] 9 VI 1945r. w sali Straży Pożarnej w Brzezinach.
- 12 AP-Ł, WRN-Ł, protokoły z posiedzeń powiatowych rad narodowych, sygn. 6: protokół 8-mego posiedzenia PRN powiatu brzezińskiego odbytego 20 VII 1945r. w sali Ochotniczej Straży Pożarnej w Brzezinach.
- 13 AP-Ł, KW PPR-Ł, WAdm.Sam., sygn. 290: sytuacyjne sprawozdanie miesięczne wojewody łódzkiego za maj 1945r.
- 14 AP-Ł, WRN-Ł, protokoły posiedzeń powiatowych rad narodowych, sygn. 6: protokół z inauguracyjnego posiedzenia PRN na pow. brzezińskim, odbytego w sali Straży Pożarnej w Brzezinach w dniu 12 II 1945r.
- 15 AP-Ł, KP PPR-Ł, E, sygn. 4: protokół z posiedzenia KP PPR w Łęczycy, odbytego 23 XI 1945r. w lokalu Przedrynek 2.
- 16 AP-Ł, KW PPR-Ł, WR, sygn. 181: sprawozdanie ze Zjazdu instruktorów rolnych w lokalu KW PPR w dniu 27 VIII 1945r., sporządzone 29 VIII 1945r.
- 17 Tamże, sygn. 187: sprawozdanie ob. Jesse starosty pow. łęczyckiego; dokument bez opisu, przypuszczalnie IV 1945r.
- 18 Tamże, sygn. 179: sprawozdanie z lustracji gm. Lipiny w pow. brzezińskim w dniu 27 IX 1945r. dokonanej przez instr. Wydziału Rolnego przy KW PPR S. Stykały.
- 19 Tamże, sygn. 1/VIII/9-10: sprawozdanie instruktora rolnego KP PPR w Łęczycy Paluchowskiego z dnia 25 XII 1945r.
- 20 AP-Ł, WRN-Ł, protokoły posiedzeń powiatowych rad narodowych, sygn. 28: protokół nr 17 z posiedzenia PRN w Łęczycy odbytego 29 III 1946r.
- 21 AP-Ł, KW PPR-Ł, WOrg., sygn. 1/VI/82: sprawozdanie I sekretarza KP PPR w Łęczycy z 3 III 1945r.
- 22 APP-OL, SP-Ł, R Org., sygn. 28: pismo Zarządu Miejskiego w Ozorkowie z 13 VIII 1945r. do szefa sztabu Jednostki Wojsk Armii Czerwonej ppłk. Kłosowicza, tamże, R Adm.-Prawny, sygn. 68: pismo Zarządu Miejskiego w Ozorkowie do Starosty Powiatowego w Łęczycy z 16 VIII 1945r.
- 23 AP-Ł, PUR-OWŁ, sprawozdania z działalności PUR w Kutnie za lata 1945-1947, sygn. 108: sprawozdanie z działalności Punktu Etapowego PUR w Kutnie za czas 1 IV – 1 V 1945r., sporządzone 3 V 1945r.
- 24 Tamże, sprawozdanie z działalności PUR w Łęczycy za okres od IV 1945r. do XII 1947r., sygn. 109: sprawozdanie Punktu Etapowego w Łęczycy za miesiąc maj 1945r., sporządzone 2 VI 1945r.
- 25 APP-OL, SP-Ł, ROrg., sygn. 32: pismo sołtysa gromady Celestynów do GRN w Leśmierzu z 28 X 1945r.
- 26 Tamże, sygn. 33: protokół z strat w Piaskowicach powstałych przez przejęcie przez teren majątku 60 000 sztuk bydła od 5 V do 1 VII 1945r., sporządzony 29 I 1946r. przez Komisję na czele z wójtem gm. Piaskowice H. Koprowskim.
- 27 AP-Ł, WRN-Ł, protokoły posiedzeń powiatowych rad narodowych, sygn. 17: protokół nr 10 z posiedzenia PRN w Kutnie odbytego 11 VIII 1945r.
- 28 AP-Ł, KW PPR-Ł, WR, sygn. 1/VIII/1: sprawozdanie Wydziału Rolnego za okres 15-31 VII 1945r.
- 29 Tamże, sygn. 179: protokół z lustracji gminy Lipiny w pow. brzezińskim dokonanej 27 IX 1945r. przez instruktora rolnego Wydziału Rolnego KW PPR w Łodzi S. Stykały.
- 30 AP-Ł, WRN-Ł, protokoły posiedzeń prezydiów powiatowych rad narodowych, sygn. 167: protokół nr 8 z posiedzenia Prezydium PRN w Kutnie odbytego 4 IX 1945r.
- 31 A IPN - Łódź, Łd – sprawozdania KP MO w Kutnie za lata 1946-1946, sygn. 0121/214: pismo KP MO w Kutnie do KW MO w Łodzi z 3 VII 1945r.
- 32 AP-Ł, WRN-Ł, protokoły posiedzeń powiatowych rad narodowych, sygn. 27: protokół nr 16 z posiedzenia PRN w Łęczycy odbytego 20 XI 1945r.
- 33 APP-OL, SP-Ł, ROrg., sygn. 2: pismo Starosty Powiatowego w Łęczycy do Wojewody Łódzkiego z 26 IX 1945r.
- 34 Tamże, pismo Starosty Powiatowego w Łęczycy do Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi z 4 VIII 1945r.
- 35 Tamże, pismo Starosty Powiatowego w Łęczycy do Wojewody Łódzkiego z 31 X 1945r.
- 36 AP-Ł, WRN-Ł, protokoły posiedzeń powiatowych rad narodowych, sygn. 17: protokół nr 10 z posiedzenia PRN w Kutnie odbytego 11 VIII 1945r., oraz tamże, sygn. 27: protokół nr 8 z posiedzenia PRN w Łęczycy odbytego 19 V 1945r.
- 37 A IPN – Łódź, Łd – sprawozdania KP MO w Kutnie, sygn. 0121/214: raport sytuacyjny za okres 21 VII – 1 VIII 1945r., podpisany przez komendanta powiatowego Lucjana Mischaka.
- 38 AP-Ł, KW PPR-Ł, W Adm.-Sam., sygn. 295: protokół 3-ego posiedzenia z odprawy przewodniczących powiatowych i miejskich (miast wydzielonych) rad narodowych woj. łódzkiego, odbytej w dniu 17 sierpnia 1945r.
- 39 Tamże, UWŁ-Ł, WOrg., sygn. 65: protokół ze Zjazdu starostów powiatowych i prezydentów miast wydzielonych woj. łódzkiego, odbytego 29 VIII 1945r. w Urzędzie Wojewódzkim Łódzkim pod przewodnictwem wojewody Dąb-Kociola Jana.
- 40 APPT-OTM, Akta gminy Biała, Dział Adm., sygn. 10: pismo UWŁ w Łodzi do starostów z 7 IX 1945r.; trzeba tutaj zaznaczyć, że w czasie przeprowadzonej kwerendy źródłowej na żaden dokument z oznaczeniem OR nie natrafiono. Pozwala to przypuszczać, że żądanie władz radzieckich z 1950r., aby zniszczono wszelkie materiały dotyczące ich wojsk, znajdujące się w polskich instytucjach, zob. M. Golon, Polityka radzieckich władz, s. 14, było tutaj konsekwentnie przeprowadzone, a przetrwały jedynie materiały szczątkowe.
- 41 AP-Ł, KP PPR-Brz., S, sygn. 9: sprawozdanie ogólne nr Ł KP PPR w Brzezinach za czas 1-31 I 1946r., sporządzone 2 II 1946r. przez sekretarza J. Cieślaka.
- 42 Tamże, sygn. 2/V/4: sprawozdanie polityczno-gospodarcze I sekretarza KP PPR w Brzezinach za kwiecień 1947r.
- 43 AP-Ł, KP PPR-K, S, sygn. 7: sprawozdanie KP PPR w Kutnie za miesiąc grudzień 1945r.
- 44 AP-Ł, KW PPR-Ł, W Przem., sygn. 228: ankieta sprawozdawcza za styczeń 1947r. fabryki Striva.
- 45 Tamże, WR, sygn. 181: sprawozdanie ze Zjazdu instruktorów rolnych w lokalu KW PPR w dniu 27 VIII 1945r.
- 46 AP-Ł, KP PPR-Ł, E, sygn. 5: protokół z posiedzenia Egzekutywy KP PPR w Łęczycy odbytego 14 V 1948r.

ASPECTS OF THE DESTRUCTIVE ACTIVITY OF THE RED ARMY IN THE AREA OF BRZEZIŃSKI, KUTNOWSKI AND ŁĘCZYCKI COUNTIES IN 1945

Summary

The dwell of the Red Army in the area of Brzeziński, Kutnowski and Łęczycki Counties in 1945 caused many serious damage. Despite the confiscation of goods, based on an idiosyncratic interpretation of the concluded polish – soviet deals from the years 1944-1945, ordinary robberies and crimes were committed, including even murders committed on civil population. These acts of violence have soken deeply into the memories of the inhabitants of these areas and were forming their attitude towards the Red Army in the following years.

PROMOCJA KSIĄŻEK WYDANYCH PRZEZ ODDZIAŁ TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO W ŁĘCZICY W 2008 ROKU

Uroczysta promocja „Przewodnika po Łęczycy i regionie łęczyckim” wydanie III i „Osiemnastowiecznego Ratusza w Łęczycy” odbyła się 3 grudnia 2008 r. w salach łęczyckiego Ratusza.

Przewodnik opisuje historię i zabytki miasta Łęczycy, wszystkich gmin pow. łęczyckiego oraz miasto i gminę Ozorków i gminę Parzęczew. Autorami są głównie członkowie TNP: Anetta Borecka, Anna Dłużewska – Sobczak, Beata Kowalska, Barbara Krawczyk, Krystyna i Stanisław Pawlakowie, Mirosław Pisarkiewicz, Apolonia Prasnowska, Maria Sęczkowska, Bolesław Solarski, Adam Świniuch, Aurela Tybura, Stanisław Wiciński, Henryk Wójcik, Krzysztof Wójcik. Projekt okładki i rysunki w tekście wykonała Mirosława Żydek, a serwis fotograficzny Alicja Łosińska. Redaktorem książki jest prof. dr hab. Jan Szymczak. Wydanie książki w nakładzie 3500 egz. opłaciły samorządy miasta Łęczycy, Starostwa Powiatowego i wszystkich gmin powiatu łęczyckiego.

„Osiemnastowieczny Ratusz w Łęczycy” przedstawia historię związaną z łęczyckim ratuszem od schyłku XIV wieku po wiek XX oraz architekturę tej budowli. Autorem pierwszej części książki jest dr Tomasz Stolarczyk, a konsultantem naukowym prof. dr hab. Andrzej Tomczak. Autorem drugiego rozdziału jest prof. dr inż. arch. Henryk Jaworowski. Redaktorem publikacji jest Bolesław Solarski. Projekt okładki wykonała Mirosława Żydek, a serwis fotograficzny przygotowała Alicja Łosińska. Wydana w nakładzie 700 egz. książka została sfinansowana przez Urząd Miejski w Łęczycy i Oddział TNP w Łęczycy.

O Przewodniku w czasie promocji mówili: prof. Jan Szymczak, redaktor naczelny książki i recenzent - Wojciech Zdziarski - starosta powiatu łęczyckiego.

Prof. Jan Szymczak powiedział m.in.

Wyczerpanie kolejnego – również 3 tysięcznego – nakładu z 2005 r. już po 3 latach świadczy, że spełniły się nasze oczekiwania, tj. autorów i zespołu redakcyjnego oraz wydawców. Świadczy również o zapotrzebowaniu społecznym na tego typu opracowania. Przystąpiono więc do realizacji kolejnej edycji „Przewodnika po Łęczycy i regionie łęczyckim”. Utrzymano go w sprawdzonej już konwencji, dokonując jedynie drobnych kosmetycznych zmian. Jedną z nich stanowi rozszerzenie listy omawianych miejscowości przez dodanie punktu o metrykach historycznych najstarszych wsi w poszczególnych gminach, głównie na podstawie danych z suplementu do monografii Łęczycy. Dzięki temu nasz Przewodnik stał się jeszcze bogatszy w wiedzę o regionie, poszerzył ją w odniesieniu do stu kilkudziesięciu miejscowości i dlatego – jak myślę – jest jeszcze

bardziej atrakcyjny pod względem merytorycznym. Atrakcyjny także pod względem ikonograficznym, gdyż obok jak zwykle bogatego serwisu fotograficznego zaopatrzone zostały w rysunki autorstwa Mirosławy Żydek. Zrealizowana została też wreszcie podstawowa idea Przewodnika jaką jest mapa szlaków turystycznych w powiecie łęczyckim. Myślę, że zostanie ona dobrze przyjęta przez Czytelników Przewodnika i sprawnie poprowadzi ich do opisywanych w tej książce zabytków sztuki i kultury, pomników przyrody i innych pomników świadczących o ważnej roli regionu łęczyckiego w przeszłości i obecnie. Trzy i pół tysięczny nakład trafił już na półki księgarskie. Wszystkim, z którymi dane mi było współpracować w tej edycji Przewodnika, dziękuję za poświęcony czas i wysiłek włożony w to nasze wspólne dzieło.

Wojciech Zdziarski powiedział – Przewodnik to kolejne wydanie pozycji traktujące o Ziemi Łęczyckiej. Nowe wydanie zostało rozszerzone i dokładnie dodano wszystkie te wiadomości, które zebrano już po wydaniu poprzedniego Przewodnika. Pozycję tę wydało Towarzystwo Miłośników Ziemi Łęczyckiej oraz Oddział Towarzystwa Naukowego Płockiego w Łęczycy przy wsparciu finansowym samorządów lokalnych w tym Starostwa Powiatowego w Łęczycy, Urzędu Miejskiego w Łęczycy, Urzędów Gmin w Daszynie, Górze św. Małgorzaty, Grabowie, Łęczycy, Piątku, Świniach Warckich i Witoni. Jest to wydanie trzecie poprawione i poszerzone. Redaktorem naczelnym jest prof. Jan Szymczak, który niejednokrotnie pokazał, że Ziemia Łęczycka jest mu bliska. Nowe wydanie zawiera więcej map, wykresów i wiadomości pozwalających na głębsze poznanie powiatu łęczyckiego. W porównaniu z „Przewodnikiem po Łęczycy i regionie łęczyckim” z 2005 r., edycja ta zawiera więcej informacji na temat flag i pieczęci powiatowych. Czytelnik może zapoznać się między innymi z obowiązującą flagą urzędową powiatu łęczyckiego a także wzorem barwnym flagi powiatu łęczyckiego. W tym wydaniu Przewodnika można się również zapoznać ze wzorem odcisku pieczęci. Mapki znajdujące się w tej publikacji są opisane dokładniej. Między innymi możemy tu znaleźć mapkę przedstawiającą zarys granic powiatu łęczyckiego według stanu z 1935 r. oraz jako dodatek mapę atrakcji turystycznych

O „Osiemnastowiecznym Ratuszu w Łęczycy” mówili recenzenci: prof. Andrzej Tomczak odnośnie historii i prof. Tadeusz Poklewski o architekturze.

Prof. Andrzej Tomczak stwierdził m.in. – Renowacja łęczyckiego ratusza i przywrócenie mu pierwotnego wyglądu stały się dla Oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego

kiego w Łęczycy okazją do opublikowania książki zatytułowanej „Osiemnastowieczny Ratusz w Łęczycy”. Na jej pierwszą część złożyło się opracowanie dra Tomasza Stolarczyka „Historia łęczyckiego ratusza w XIX i XX wieku”, a na drugą – inż. Henryka Jaworowskiego „Osiemnastowieczna architektura łęczyckiego ratusza”. Choć dalej nieco więcej będę mówił tylko o części pierwszej, chciałbym na wstępie poświęcić też kilka słów całości.

Książka jest bardzo udana, a jej okładka wprost znakomita. Można pogratulować pani Mirosławie Żydek, autorce projektu. Obie części dobrze się nawzajem uzupełniają. Druga zawiera więcej niż zapowiada jej tytuł. Każda jest bogata w ilustracje – starannie dobrane widoki ratusza i jego fragmentów, druga też zawiera niezbędną dokumentację techniczną. Zabrakło mi jedynie spisu treści na koniec całego tomiku. Podana na końcu bibliografia – źródła i literatura – odnosi się, jak możemy domniemywać, do opracowań obu autorów.

Dr Tomasz Stolarczyk swój tekst oparł na solidnie zebranych materiałach. Szeroko wykorzystał dotychczasową literaturę – szczupłą na temat samego Ratusza (tylko odzwierciedlając początki obecnego gmachu ratuszowego miał do dyspozycji solidne studium Wandy Puget „O budowie ratusza w Łęczycy”), ale już znacznie bardziej bogatą, jeśli chodzi o Łęczycę w XIX i XX w. Bardzo pomocną stała się tu nowa monografia miasta. Z niej głównie czerpał pisząc o władzach Łęczycy w różnych okresach czasu. Obok tego jednak przeprowadził również poszukiwania w archiwach, w których znalazł sporo informacji o samym budynku ratusza, jego remontach (np. szczegółowe dane o przebudowie mającej miejsce w końcu XIX wieku), a także jego użytkowaniu. W tym zakresie wiele Autorowi dały dziewiętnastowieczne akta miasta Łęczycy, przechowywane w Łęczyckim Oddziale Archiwum Państwowego w Płocku oraz akta z zespołu akt Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych spoczywające w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, także akta Rządu Gubernialnego Kaliskiego z zasobu Archiwum Państwowego w Łodzi. Dr Stolarczyk zajął też do osiemnastowiecznej księgi miejskiej Łęczycy w Archiwum Głównym Akt Dawnych. Sporadycznie wykorzystywał lokalną prasę łęczycką.

Otrzymaliśmy zatem w opracowaniu dra Stolarczyka wcale udaną historię łęczyckiego ratusza, historię wielowątkową. Może tylko w niektórych miejscach owe wątki nie najzgrabniej udało mu się łączyć, niewątpliwie jednak należą się Autorowi wyrazy uznania. Wykonał swoją pracę rzetelnie.

Łęczyckiemu Oddziałowi Towarzystwa Naukowego Płockiego zaś można pogratulować wydania książki o łęczyckim ratuszu i te gratulacje składam na ręce przewodniczącego Oddziału TNP w Łęczycy inżyniera Bolesława Solarskiego, który poprzedził książkę swą przedmową. Literatura o Łęczycy wzbogaciła się o nową cenną pozycję.

Prof. Tadeusz Poklewski swoje wystąpienie rozpoczął od przypomnienia wypowiedzi niezującego już prof. Aleksandra Gieysztora, który mówił że Łęczycza powinna

być zaliczona do głównych miast tworzących niegdyś państwo polskie, obok Krakowa, Kalisza, Płocka czy Wrocławia. Skupiała bowiem, wszelkie szlaki komunikacyjne i handlowe.

Łęczycą, jako ośrodkiem państwowości polskiej zajmowano się u schyłku I Rzeczypospolitej, za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego. W 1788 roku architekt królewski Jakub Kubicki podjął się prac nad budową łęczyckiego ratusza.

Prof. T. Poklewski stwierdził, że jest pod wrażeniem usiłowań prof. dr. inż. arch. Henryka Jaworowskiego, aby łęczyckiemu ratuszowi przywrócić jego pierwotny wygląd. Ratusz w Łęczycy jest przykładem architektury municypalnej w Polsce. Dobrze się też stało, że ratusz otrzymał monograficzne opracowanie. Tej książce, wydanej pod auspicjami oddziału TNP w Łęczycy i Rady Miejskiej w Łęczycy, należą się słowa uznania. „Osiemnastowieczny Ratusz w Łęczycy” to bardzo ważna książka nie tylko dla Łęczycy.

Członek Zarządu TNP w Płocku-Jan Milner powiedział m.in., że zawsze chętnie przyjeżdża do Łęczycy – perły województwa łódzkiego. Wprawia go w podziw współpraca Oddziału TNP w Łęczycy z łódzkim ośrodkiem naukowym, której wynikiem są m.in. liczne wydawnictwa.

Burmistrz Łęczycy – Andrzej Olszewski – na wstępie stwierdził, że publikacje, które się ukazują, znaczą, że Łęczycza jest ważna także teraz, współcześnie. Nasze obiekty są rozpoznawalne w całym kraju. Wydawnictwa Oddziału TNP i TMZL podnoszą rangę Łęczycy i regionu, dlatego jest dumny z faktu bycia burmistrzem tego miasta. Dobrze się więc stało, że ratusz został odrestaurowany w pierwotnym kształcie i że otrzymał monograficzne opracowanie.

Burmistrz poinformował, że jest coraz częściej zapraszany do przedsięwzięć, w których Łęczycza zajmuje ważną pozycję. Powiedział następnie, że Łęczycza ma szczęście do ludzi, którzy podchodzą z sercem do wszelkich inicjatyw, jak chociażby prof. dr hab. Tadeusz Poklewski, prof. dr hab. Jan Szymczak, prof. dr hab. Henryk Jaworowski, prof. dr hab. Andrzej Tomczak oraz miejscowi działacze – społecznicy. Za to zaangażowanie burmistrz serdecznie wszystkim podziękował.

Na zakończenie przewodniczący Oddziału TNP w Łęczycy Bolesław Solarski podziękowała serdecznie wszystkim, którzy wzięli udział w uroczystości promocyjnej.

Jednocześnie zakomunikował, że w 2009 r. ukażą się dwie nowe książki: o klasztorze poddominikańskim w Łęczycy i o bohaterach Bitwy nad Bzurą dla uczczenia 70. rocznicy tej bitwy. Redaktorem ostatniej pozycji jest prof. dr hab. Tadeusz Poklewski.

Bolesław Solarski podziękował Profesorowi za kilkudziesięcioletnie sprawowanie mecenatu naukowego nad działalnością obu łęczyckich towarzystw.

**Maria Sęczkowska
Bolesław Solarski**

RECENZJE

Halina Burakowska, Jan Burakowski, Zdzisław Dumowski, Paweł Bogdan Gąsiorowski, Henryka Piekarska, Ryszard Suty, Ziemia Sierpecka znana i nieznana. Informator historyczno-krajoznawczy, Wyd. Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierpeckiej, Sierpc 2007, ss. 411.

Kolejną publikację Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Sierpeckiej przygotowało 6 autorów i stanowi ją zbiór tekstów dotyczących głównie historii Sierpca i powiatu sierpeckiego. Jest to swoiste uzupełnienie wydanych w 2003 r. „Dziejów Sierpca i ziemi sierpeckiej” oraz „Sierpczan tysiąclecia” Haliny i Jana Burakowskich z 2005 r. Omawiana pozycja podzielona jest na trzy części: „Miejsca”, „Wydarzenia” i „Ludzie”. Dalej zamieszczono wykaz odznaczonych medalami „Zasłużony dla Miasta Sierpca” oraz sylwetki uhonorowanych tytułem „Sierpczanin Roku” i medalem „Pro Domo Sua”. Na końcu umieszczono prezentację fotograficzną atrakcji turystycznych Sierpca i powiatu sierpeckiego, zdjęcia dawnego Sierpca oraz szczególnie interesujące zestawienie tych samych budynków i ulic w przeszłości i dzisiaj.

Książka jest znakomitym przewodnikiem po dawnym Sierpcu i jego najbliższej okolicy. Przywołuje jego klimat, wygląd, ludzi nadających mu ton i wydarzenia, które ich zajmowały. Wyjaśnia pochodzenie nazw wielu miejsc, będących dzisiaj częścią miasta, np. Włóki, Grzymały, Moczydło itp. Każda z trzech części jest bardzo interesująca i zawiera mnóstwo informacji bądź dotąd nieznanych, bądź rozproszonych w różnych miejscach.

W pierwszej części poznajemy ulice i domy przy nich stojące. Często są to budynki, których już nie ma. Dotyczy to zwłaszcza architektury drewnianej, która w szybkim tempie znika z miejskiego krajobrazu. Pozostaje po nich jedynie pamięć mieszkańców oraz stare fotografie, których w książce nie brakuje. Ale mamy tu także przykłady budynków, które zmieniły swój wygląd i przeznaczenie. Przykładem może być sierpecka cerkiew, wzniesiona w latach 80. XIX w. Po odzyskaniu niepodległości opuszczony i zniszczony budynek przebudowano z przeznaczeniem na siedzibę starostwa, całkowicie zmieniając jego wygląd. Aktualnie mieści się w nim Sąd Rejonowy.

Szczególnie wiele miejsca poświęcono w zbiorze czasom międzywojennym. Wtedy zbudowano m.in. Dom Katolicki. O problemach z jego budową pisze H. Giżyńska – Burakowska. Do jej informacji można dodać, że niechęć starosty Leona Rożałowskiego do budowy Domu Katolickiego mogła

wynikać z tego, że starosta był piłsudczykiem i jednocześnie szwagrem marszałka Edwarda Śmigłego – Rydza (żony obu panów – Regina Rożałowska i Marta Rydzowa z d. Thomas były siostrami). W związku z tym, reprezentując opcję rządową, niechętnie patrzył na budowę ośrodka konkurencyjnej wobec sanacji orientacji katolicko-narodowej. Do tego przewodniczył już budowie Domu Ludowego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego i objęcie patronatem jeszcze Domu Katolickiego byłoby co najmniej niestosowne i mogło zostać źle ocenione przez przełożonych. W końcu bycie szwagrem Drugiego Marszałka do czegoś zobowiązywało.

Nie jest więc przypadkiem, że – jak pisze H. Giżyńska – Burakowska – „korzystniejsza sytuacja dla budowy domu zapanowała po odejściu starosty Rożałowskiego [do Płocka – G.G.], które miało miejsce w październiku 1936r.” (s. 99 – 100).

W czasie okupacji hitlerowskiej Niemcy nie tylko burzyli, ale też budowali domy dla rodzin niemieckich urzędników, policjantów, kadry kierowniczej zakładów przemysłowych. Śladem ich działalności budowlanej w Sierpcu jest ulica nosząca dziś nazwę Armii Krajowej. Ulicę wytyczyli Niemcy wznosząc rękami miejscowych Żydów i Polaków po obu jej stronach 6 długich dwuspadowych bloków. Na ówczesne lata standard domów był dosyć wysoki. Miały podłączoną elektryczność, bieżącą wodę i kanalizację. Po wojnie wprowadziły się do nich polskie rodziny i tę funkcję – mimo daleko posuniętej dekapitalizacji – spełniają do dziś. W lepszym stanie są te, które mieszczą instytucje publiczne. Na marginesie można wspomnieć, że niemal bliźniacze domy Niemcy zbudowali w Płocku przy ul. Sienkiewicza.

Bardzo interesujący i pouczający jest tekst Jana Burakowskiego o zmianach nazw ulic. Sytuacja nabrała dynamiki po powstaniu II Rzeczypospolitej, kiedy ulicom o tradycyjnych nazwach zaczęto nadawać nazwy bohaterów narodowych i wielkich twórców kultury. Z racji dużych wpływów w Radzie Miejskiej PPS-u upamiętniono znanych socjalistów i 1 Maja. Po 1926 r. i 1935 r. ekipa sanacyjna upamiętniła swoich bohaterów z J. Piłsudskim i E. Śmigłym – Rydzem na czele. Po 1945 r. komuniści zamienili piłsudczyków i niepodległościowców swoimi bohaterami, z rozpędu kasując ulice Daszyńskiego i 1 Maja. W III RP oczywiście usunięto – choć nie wszystkie – naleciałości komunistyczne, nadając ulicom nowe nazwy, zgodne z duchem czasów i odczuciami społecznymi, bo nie ma już żadnego powodu, by czcić J. Marchlewskiego, czy Armię Czerwoną. Autor tekstu słusznie ubolewa, że w ostatnich latach pojawiły się ulice o całkowicie neutralnych nazwach, jak Pogodna, Łagodna, Malinowa, Leśna, itp. Wszak wiele ważnych postaci i wydarzeń – nie tylko związanych z Sierpcem – czeka na upamiętnienie.

J. Burakowski wyjaśnia także pochodzenie nazwy sierpeckiego stawu – popularnych Jeziórek. Początkowo były to połączone ze sobą dwa płytkie jeziora (stąd nazwa). Współczesny kształt stawu nadali mu Niemcy, wykorzystując niewolniczą pracę Żydów. I tak od 1941 r. Jeziórka zmieniły się w jeden regularny w kształcie staw, a po wcześniejszym wyglądzie pozostała tradycyjna nazwa, która dziwi osoby, nie znające jej etymologii.

W książce odnajdujemy też sentymentalny obraz dawnej nieuregulowanej Sierpienicy, po której pływały kajaki i która spełniała ważną funkcję rekreacyjną. Jest także zarys historii sierpeckiego przemysłu z mleczarnią i innymi zakładami. Jest mnóstwo ciekawostek i dykteryjek z przeszłości. Autorzy przypomnieli znane w Sierpcu osoby i rodziny: Tułaczy, prowadzący od kilku pokoleń cu-

kiernię, Babeckich, rejenta Wacława Gurbskiego, benedyktyнки prowadzące klasztor, pochodzących z Sierpca posłów do Sejmu.

Z Ziemią Sierpecką związane są też znane postaci o znaczeniu ogólnopolskim. Dla Henryka Sienkiewicza inspiracją do literackiej siedziby Juranda ze Spychowa była prawdopodobnie pozostałość wczesnośredniowiecznego grodu na wyspie na Wkrze koło Bieżunia. I choć jest to tylko miejscowa legenda, nosi cechy prawdopodobieństwa, bowiem H. Sienkiewicz bywał w tych stronach przed napisaniem „Krzyżaków”. Z kolei na sierpeckim cmentarzu pochowana jest Stefania Zdziarska, będąca ponoć pierwowzorem tytułowej „Trędowatej” z powieści Heleny Mniszkówny.

Z Lisewa Małego k/Gozdowa pochodzi biskup kielecki Czesław Kaczmarek, znany z głośnego procesu w czasach stalinowskich. Ze Słupi pochodzi Ignacy Czajkowski, osiadły w Wielkiej Brytanii lekarz królowej Wiktorii, wielokrotnie odwiedzający rodzinne strony w latach 60.

Henryka Piekarska przedstawiła dramatyczne losy żołnierza AK i ROAK Henryka Gutowskiego, który dwukrotnie uciekł z rąk Niemców i raz umknął UB-kom. W końcu aresztowany, skazany na karę śmierci, po ułaskawieniu wyszedł na wolność dopiero w 1964 r.

Omawiany zbiór artykułów stanowi bardzo interesującą lekturę dla sierpczan. Starsi przypomną sobie z niej czasy swojej młodości, młodzież pozna Sierpc, jakiego nie zna, bo go już nie ma. /A wszyscy odnajdą tu swoje korzenie, tak ważne dla kształtowania współczesnej tożsamości.

Co do niedostatków zbioru, to wielka szkoda, że tylko nieliczni autorzy zamieścili wykorzystane źródła i literaturę. Selektywny wybór literatury na wstępie to za mało. Bardziej szczegółowe informacje mogłyby być punktem wyjścia do dalszych badań i poszerzenia zasygnalizowanych tematów. Idealem byłyby przypisy, jednak biorąc pod uwagę, że jest to pozycja o charakterze popularnym można zaakceptować rezygnację z nich.

Ponieważ artykuły są dziełem wielu autorów w spisie treści należało obok tytułów podrozdziałów podać ich nazwiska (wystarczyłyby inicjały), co pozwoliłoby na ocenę wkładu pracy poszczególnych autorów lub odszukiwanie ich tekstów.

Dla zachowania pewnej logiki i porządku należało artykułom w poszczególnych częściach nadać układ chronologiczny, co razi szczególnie w części „Wydarzenia” i „Ludzie”, np. po bilansie II wojny światowej i opisie akcji podziemia antykomunistycznego z Babca mamy tekst o średniowiecznej bulli. Także sylwetki znanych sierpczan nie są ułożone chronologicznie.

W książce zdarzają się też pewne potknięcia

terminologiczne. Trudny do zaakceptowania jest tytuł jednego z podrozdziałów: „Wojna domowa w Babcu Piasecznym”. Tekst dotyczy walki, pochodzących z tej miejscowości żołnierzy ROAK, z funkcjonariuszami władzy komunistycznej. W literaturze historycznej, poświęconej temu zagadnieniu raczej nie stosuje się określenia „wojna domowa”, ale np. walka podziemia niepodległościowego z władzą komunistyczną. Termin „wojna domowa” stosują zwykle historycy i publicyści o poglądach lewicowych. W wypowiedzi dla „Gazety Wyborczej” prof. Władysław Bartoszewski powiedział wprost: „To nie była żadna »wojna domowa«, tylko zbrodnie formacji kierowanych przez okupanta”¹.

W podobnym duchu wypowiedział się naczelnik Biura Edukacji Publicznej warszawskiego oddziału INP dr Tomasz Łabuszewski: „Cechą charakterystyczną wojny domowej jest także pewne zrównoważenie sił. Jeśli spojrzymy na siły polskiego komunistycznego aparatu, represje użyte do likwidacji polskiego podziemia powojennego [...], to widzimy, że mieliśmy do czynienia z »polowaniem z nagonką«, mającym na celu wyniszczenie ludzi podziemia, pacyfikacjami służącymi zastraszeniu społeczeństwa. W okresie największego rozrostu konspiracji powojennej z lata 1945 r. liczba partyzantów wynosiła ok. 20 tys. ludzi, z drugiej, komunistycznej strony, mieliśmy już wówczas około 200 tys. osób.

Na początku lat 50. resortowi bezpieczeństwa publicznego podlegało 320 tys. żołnierzy i funkcjonariuszy. Do tego należy dodać ok. 400 tys. żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego, którzy zwłaszcza do 1947 r. byli używani do działań pacyfikacyjnych oraz ok. 30 – 35 tys. żołnierzy Wojsk Wewnętrznych NKWD. Gdzie tu można mówić o wojnie domowej?”².

Dodatkowo w wojnie domowej ścierają się zwykle dwie alternatywne wizje państwa i ustroju politycznego. W Polsce po 1944–1945 r. alternatywa była tylko jedna – rządy komunistów.

Na s. 207 czytamy, że „wydarzenia I wojny światowej, powstanie niepodległej Polski i [...] zawierucha Rewolucji Październikowej pozrywały polsko – rosyjskie więzy – i gospodarcze i ludzkie”. Problem polega na tym, że termin „Rewolucja Październikowa” już dawno odszedł do lamusa historii. Można go co najwyżej – choć z trudem – zaakceptować w pisowni małymi literami. Znacznie lepsze jest określenie „przewrót bolszewicki”. Natomiast w cytowanym zdaniu optymalny byłby termin „wojna domowa w Rosji”. Tutaj „wojna domowa” jest jak najbardziej właściwa.

Na temat akcji Organizacji Bojowej PPS – Frakcji Rewolucyjnej w 1910 r. pod Zbójnem (s. 224) należało wykorzystać artykuł niżej podpisanego w

„Notatkach Płockich”³. Pozwoliłoby to na ustrzeżenie się kilku błędów:

– akcja miała miejsce 9 czerwca 1910 r., a nie 10 sierpnia, jak napisał J. Burakowski, ani 10 lipca, jak widnieje na tablicy na pomniku,

– dowódca akcji – Gibalski miał na imię Edward, a nie – Franciszek. Używał jedynie pseudonimu „Franek”, co potem błędnie uznano za jego imię i umieszczono na tablicy pomnika.

W notce biograficznej Wacława Tułodzieckiego czytamy, że „był ministrem oświaty w latach 1959 – 1966, realizującym akcję »1000 szkół na tysiąclecie Państwa Polskiego«” (s. 253), co sugeruje pozytywną ocenę jego urzędowania. Niestety, fakty przemawiają przeciwko W. Tułodzieckiemu. Funkcję ministra oświaty objął uchwałą Rady Państwa z 27 października 1959 r. po Władysławie Bieńkowskim, znanym liberalu partyjnym, który nie zgadzał się na ograniczanie przez W. Gomułę wolności kultury i nauki i podał się do dymisji, co w praktyce życia politycznego PRL należało do rzadkości. W rezultacie kariera polityczna W. Bieńkowskiego się zakończyła, natomiast W. Tułodziecki stał się wykonawcą antykościelnej i antyreligijnej polityki W. Gomuły⁴.

Realizował akcję dekrucyfikacji⁵ oraz laicyzacji szkół, polegającą na usuwaniu lekcji religii ze szkół. Obie akcje spotkały się z protestami Episkopatu i prymasa S. Wyszyńskiego oraz licznymi protestami ludności na terenie całego kraju. W liście pasterskim z sierpnia 1960 r. prymas S. Wyszyński pisał: „[...] nie możemy pojąć niektórych prób ograniczania prawa sumień, jakie dziś ma miejsce na terenie wielu szkół. Pomimo obowiązującego porozumienia, religia jest usuwana z wielu szkół bez dostatecznych powodów. Do Szkół Tysiąclecia z reguły niemal jest niedopuszczana. Chociaż decyzja o tym, czy dzieci mają uczyć się religii w szkole, należy do rodziców, sprawę tę uzależnia się często od decyzji rad pedagogicznych. Nawet w tych szkołach, gdzie religia ma jeszcze dostęp, trudności udaremniają swobodne korzystanie z prawa nauczania religii. Musimy stwierdzić, że wszystko to dzieje się wbrew woli Episkopatu [...]”⁶. W. Tułodziecki sygnował więc i bezpośrednio aktywnie uczestniczył w procesie komunizowania polskich szkół i indoktrynacji dzieci i młodzieży, aczkolwiek gwoździ prawdy trzeba przyznać, że główne decyzje zapadały w kierownictwie PZPR⁷.

Elementem tego procesu była budowa Szkół Tysiąclecia, co czasem prowadziło do ostrych konfliktów społecznych, jak np. w Nowej Hucie w 1960 r. W lutym 1956 r. miejscowe władze zgodziły się na budowę kościoła. W październiku 1959 r. – kiedy na placu stanął już krzyż – zgoda na lokalizację kościoła została cofnięta, a plac miał być przeznaczony

na budowę szkoły tysiąclecia. Usunięcie krzyża 27 kwietnia 1960r. spowodowało gwałtowne zamieszki w całym mieście⁸.

Usankcjonowaniem procesu laicyzacji polskich szkół była „ustawa o rozwoju systemu oświaty i wychowania” z 15 lipca 1961r. Na jej podstawie – ku zaskoczeniu strony kościelnej – minister W. Tułodziecki wydał 19 sierpnia 1961r. zarządzenie w sprawie prowadzenia punktów katechetycznych, które musiały mieć zgodę władz oświatowych i miały podlegać kontroli inspektoratów oświaty, wobec czego strona kościelna ostro zaprotestowała⁹.

Wielokrotnie brał udział w posiedzeniach komisji Komitetu Centralnego PZPR, zajmujących się zagadnieniem laicyzacji życia publicznego. Np. na posiedzeniu Komisji KC PZPR ds. Kleru 31 grudnia 1960r. obradującej m.in. w sprawie usunięcia zakonnic ze szpitali, zabierając głos w dyskusji powiedział: „Proponuję: rozpocząć usunięcie zakonnic od tych szpitali, gdzie są szkoły szpitalne dla chorej młodzieży, gdyż nauczanie religii zostało z nich usunięte, ale zakonnice prowadzą młodzież w niedziele do kościoła.

Ponieważ w szpitalach pracuje 2 tysiące nauczycieli, w większości zwolenników laicyzacji, należy ich wykorzystać w pracy laicyzacyjnej i kulturalno – oświatowej szpitali. Resort [Zdrowia] winien w tej sprawie porozumiewać się z Ministerstwem Oświaty”¹⁰.

Karierę ministerialną W. Tułodziecki zakończył 11 listopada 1966r., kiedy polskie szkoły były już całkowicie zlaicyzowane. Stanowisko utracił, ponieważ ministerstwo oświaty połączone zostało z ministerstwem szkolnictwa wyższego (minister – H. Jabłoński). Nie przyjął funkcji wiceministra w nowym ministerstwie. Wrócił wtedy do Centralnej Rady Związków Zawodowych – atrapy ruchu związkowego – na funkcję wiceprzewodniczącego, co również mu chluby nie przynosi¹¹.

Aczkolwiek w rodzinnej kronice opracowanej przez jego brata Stanisława czytamy, że w grudniu 1970r. „odmówił podpisania odezwy wzywają-

cej robotników do spokoju i podporządkowania się władzom. Mimo nacisku ze strony kierownictwa KC PZPR.

Odmówił także podpisu pod oświadczeniem CRZZ potępiającym wystąpienia robotników w Gdańsku i innych miejscowościach. W tym czasie zastępował przewodniczącego CRZZ Kruczkę, który przez cały ten czas był nieobecny w pracy”¹².

Biografia Wacława Tułodzieckiego zawiera jeszcze kilka interesujących faktów, które warto podać, jak np. usunięcie z PPS we wrześniu 1948r., szczytany UB na początku lat 50., skreślanie jego nazwiska przez funkcjonariuszy SB i MO w czasie wyborów w 1957r. Do PZPR został przyjęty dopiero w 1956r., a wystąpił (?) z niej w 1980r. Nie jest to więc postać jednoznacznie pozytywna lub jednoznacznie negatywna i wymaga pełniejszego biogramu¹³.

Większości wymienionych błędów i niedostatków omawianej książki można było się łatwo ustrzec, gdyby publikacja podlegała merytorycznej recenzji wydawniczej, której chyba zabrakło. Wskazany byłby również indeks nazwisk, którego zalet i użyteczności nie trzeba nikomu udowadniać.

Na koniec należy pochwalić stronę techniczną omawianego zbioru. Jest bardzo starannie wydany, w twardej oprawie, bogato ilustrowany. Choć zdjęcie na okładce pozostaje kwestią indywidualnych gustów pomysłodawcy. Piszącemu te słowa okładka wydaje się zbyt komercyjna i nieco pretensjonalna. Lepsza byłaby kolorowa mapa powiatu sierpeckiego, która widoczna jest w tle.

Mimo tych drobnych uchybień książka jest bardzo wartościowa, obowiązkowo powinna znaleźć się w zbiorach bibliotek sierpeckich szkół oraz mieszkańców miasta, zainteresowanych jego przeszłością. Pod kierownictwem Zdzisława Dumowskiego Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierpeckiej wykazuje dużą aktywność wydawniczą i należy mu życzyć dalszych publikacji popularyzujących wiedzę o mieście i powiecie.

Grzegorz Gołębiowski

PRZYPISY

- 1 D. Uhlig, W. Czuchnowski, Lewica wybiela bezpiekę, „Gazeta Wyborcza”, 2009, nr 48 z 26 lutego, s. 3.
- 2 To była sowiecka okupacja, z dr. Tomaszem Łabuszewskim rozmawia Dariusz Jarosiński, „Niezależna Gazeta Polska”, 2009, nr 2 z 6 lutego, s. 62.
- 3 G. Gołębiowski, Akcja Organizacji Bojowej PPS – Frakcji Rewolucyjnej pod Zbójnem (9 czerwca 1910 r.), „Notatki Płocki”, 2006, nr 1, s. 11 – 15.
- 4 T. Mołdawa, Ludzie władzy 1944–1991. Władze państwowe i polityczne Polski według stanu na dzień 28 II 1991, Warszawa 1991, s. 337, 435.
- 5 Zdejmowanie krzyży w salach lekcyjnych.
- 6 Cyt. za – P. Raina, Kardynał Wyszyński, t. 3, Czeszy Prymasowskie 1956–1961, Warszawa 1994, s. 182–183.
- 7 Szerzej na ten temat zob. – ibidem, s. 168 – 211; A. Dudek, Państwo – Kościół w Polsce 1945–1970, Kraków 1995, s. 74–93; A. Dudek, R. Gryz, Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989), Kraków 2006, s. 147–162.

- 8 A. Dudek, R. Gryz, op. cit., s. 170–171; szerzej zob. – J. Gierula, Dzieje Parafii Matki Bożej Królowej Polski w Nowej Hucie – Bieńczycach w latach 1952–2002, Kraków 2002.
- 9 Tajne dokumenty Państwo – Kościół 1960–1980, Londyn 1996, s. 49, 97; A. Dudek, op. cit., s. 90; P. Raina, op. cit., s. 197–200.
- 10 Ibidem, s. 14.
- 11 T. Mołdawa, op. cit., s. 123, 435.
- 12 S. Tułodziecki, Kronika rodzinna, czyli dziewięciu braci nieśpiących, Warszawa, grudzień 1985, mssps przechowywany w Miejskiej Bibliotece Publicznej w Sierpcu, s. 99.
- 13 Ibidem, s. 97–98; nekrologi z prasy zamieszczone po s. 100.

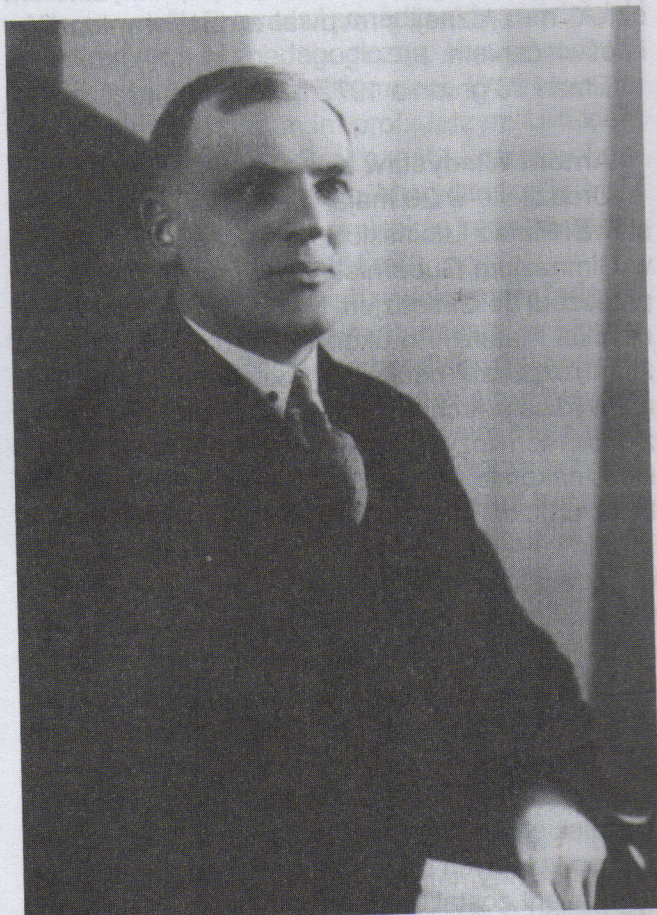
PŁOCKIE ŚRODOWISKO MUZYCZNE – WYBITNI PRZEDSTAWICIELE, cz. II

Marceli Karczemny (1901–1972)

Urodził się 19 kwietnia 1901 r. w miejscowości Promna k/Białobrzegów Radomskich. Studia muzyczne ukończył w 1923 r. w Konserwatorium Muzycznym w Warszawie w klasie organów prof. Mieczysława Surzyńskiego. W latach 1926 – 1939 pełnił obowiązki organisty i dyrygenta chóru katedralnego w Płocku, piastował również stanowisko dyrektora Szkoły Organistowskiej. W szkole nauczał gry organowej, harmonii, dyrygentury oraz prowadził chór szkolny. Przyczynił się w znaczący sposób do rozwoju szkoły i osiągnięcia przez nią bardzo wysokiego poziomu nauczania. W latach 1926-1928 i w 1939 r. był wykładowcą śpiewu gregoriańskiego w Seminarium Duchownym w Płocku.

Prowadził aktywną działalność społeczną, był wieloletnim członkiem Płockiego Towarzystwa Muzycznego. W latach 1932–1939 wchodził w skład Zarządu Towarzystwa, pełnił przez kilka kadencji funkcję wiceprezesa. Udzielał się aktywnie jako dyrygent chórów stowarzyszenia, sprawował w latach 1933–1935 funkcję kierownika i opiekuna artystycznego chóru mieszanego Towarzystwa. Z myślą o podniesieniu poziomu chóru podjął się prowadzenia przy Płockim Towarzystwie Muzycznym lekcji śpiewu, uwzględniających teoretyczne i praktyczne zajęcia⁴⁹. Chór pod jego kierunkiem wiele koncertował, był wysoko oceniany i cieszył się dużą popularnością w środowisku. M. Karczemny był ponadto w 1934 r. dyrygentem i kierownikiem chóru męskiego Towarzystwa.

W 1940 r. na skutek trudnych warunków okupacyjnych zmuszony był opuścić Płock. Lata wojny spędził w Proszowicach koło Krakowa, gdzie pełnił obowiązki organisty w miejscowym kościele. Zaraz po wojnie osiedlił się na stałe w Radomiu i jako organista natychmiast rozpoczął działalność na polu muzyki kościelnej. W latach 1946–1950 był organistą kościoła p.w. św. Trójcy, a przez następne pięć lat kościoła garnizonowego. Założony przez niego w 1945 r. Ludowy Instytut Muzyczny prowadził dwie szkoły: Niższą Szkołę Muzyczną i Szkołę Umuzykalniającą. M. Karczemny pełnił w nich funkcję dyrektora. Obie szkoły zostały upaństwowione w 1953 r. Utworzono wtedy Państwową Szkołę Muzyczną I stopnia, której był dyrektorem.

Funkcję tę pełnił do chwili przejścia na emeryturę w 1970 r. W szkole prowadził klasę organów, nauczał także teorii muzyki.

Był zaangażowanym działaczem społecznym, zabiegającym o kulturę i edukację muzyczną. W 1949 r. zorganizował Ognisko Muzyczne w Skarżysku-Kamiennej. W 1953 r. założył Ognisko Muzyczne w Radomiu, a w 1954 r. w Pionkach. Z jego inicjatywy powstała 1953 r. Radomska Orkiestra Symfoniczna. W 1959r. zorganizował Społeczne Ognisko Muzyczne w Szydłowcu. Dzięki jego usilnym staraniom w 1961r. w Radomiu powstała średnia Szkoła Muzyczna, przekształcona później w Szkołę Muzyczną II stopnia⁵⁰. Był jej dyrektorem i wykładowcą przedmiotów teoretycznych – harmonii i kontrapunktu. Dodatkowo od 1954r. przez wiele lat pełnił obowiązki Przewodniczącego Komisji Kultury przy Miejskiej Radzie Narodowej w Radomiu. Prowadzona przez niego działalność uhonorowana została przyznaniem mu przez Radę Państwa

Złotego Krzyża Zasługi i Kawalerskiego Krzyża Odrodzenia Polski.

M. Karczemny w okresie międzywojennym był jednym z najaktywniejszych pedagogów, muzyków i działaczy społecznych w Płocku. Rozwijał różnorodną działalność, która wpłynęła na kształt edukacji muzycznej. Był niestrudzonym popularyzatorem sztuki muzycznej, pracował z dużym oddaniem i poświęceniem.

Zmarł 30 grudnia 1972 r. w Radomiu⁵¹.

Antoni Władysław Kowalski (1890–1966)

Urodził się w 20 maja 1890 r. w rodzinie Stanisława i Marii z Lubińskich. Kształcił się początkowo w Gimnazjum Gubernialnym w Płocku, po strajku przeszedł do Gimnazjum Macierzy Szkolnej, gdzie uzyskał maturę. Po ukończeniu płockiego gimnazjum rozpoczął naukę na Politechnice Lwowskiej na Wydziale Architektury, którą ukończył w 1914 r. z dyplomem inżyniera–architekta. Kształcił się u takich znakomitości, jak: prof. Zygmunt Szyszko–Bohusz, prof. dr Bogucki, Zubrzycki, prof. Maksymilian Thullie⁵². Pierwszym nauczycielem A. Kowalskiego, w zakresie gry skrzypcowej, był były koncertmistrz Filharmonii Berlińskiej mieszkający w Płocku Karol Kroppe. Po okresie nauki pod jego kierunkiem kształcił się następnie u żony dyrektora płockiego gimnazjum, uczennicy Leopolda Auera – (Jadwigi) Szczepańskiej.

Pierwszy publiczny występ w Płocku Antoniego Kowalskiego odbył się w 1902 r., zarówno po nim, jak i po kolejnych otrzymywał znakomite recenzje. Jego talent został dostrzeżony, otrzymał wsparcie i pomoc ks. Ignacego Lasockiego, który ułatwił mu dalszą edukację. Od księdza otrzymał skrzypce znanego cremońskiego lutnika – Alcaniego, na których koncertował. Podczas pobytu we Lwowie kształcił się u prof. Eylego, był wówczas także członkiem orkiestry Lwowskiego Towarzystwa Muzycznego⁵³. Mieszkając we Lwowie, grał w różnych zespołach symfonicznych i kameralnych pod kierunkiem takich specjalistów jak prof. Sołtys, grał także w kompletach amatorskich u hr. Tyszkiewiczów. Kształcił się następnie dwa lata w słynnej Szkole Mistrzów Jenő Hubaja w Budapeszcie.

W 1922 r. osiadł na stałe w Płocku. Pełnił funkcję architekta powiatowego, był także znanym historykiem sztuki, nie zaniechał jednak działalności muzycznej. Antoni Kowalski, obdarzony zdolnościami społecznymi, przyczynił się do popularyzowania muzyki w społeczeństwie. Prowadził ożywioną działalność społeczną, był członkiem miejscowych stowarzyszeń kulturalnych oraz prowadził ożywioną działalność artystyczną.

W latach 1924–1934 A. Kowalski wchodził w skład Zarządu Płockiego Towarzystwa Muzycznego⁵⁴. W 1929 r. stanął na czele Komisji Muzycznej PTM, której celem było rozwijanie działalności artystycznej Towarzystwa, planowanie pracy zespołów oraz organizowanie akcji koncertowej⁵⁵. Dnia 13 września 1933 r. objął funkcję Prezesa Zarządu Towarzystwa⁵⁶, funkcję pełnił zaledwie kilka miesięcy, w połowie 1934 r. zrzekł się funkcji z powodu licznych obowiązków zawodowych. Pod kierunkiem A. Kowalskiego stowarzyszenie wykazało się znacznym ożywieniem w pracy artystycznej⁵⁷. Wydaje się, że 1934 r. wystąpił z Towarzystwa, gdyż w okresie późniejszym nie figuruje w programach organizowanych koncertów i składach władz stowarzyszenia. W okresie przynależności do PTM Antoni Kowalski przyczynił się znacznie do rozwoju organizacji, jako artysta wystąpił w bardzo wielu koncertach stowarzyszenia, koncertował jako solista i kameralista.

W drugiej połowie lat 30. wchodził w skład Zarządu Klubu Artystycznego Płocczan⁵⁸, był bardzo aktywnym członkiem tej organizacji. Występował wielokrotnie na koncertach KAP–u, uzyskując znakomite recenzje i uznanie lokalnego środowiska.

A. Kowalski pełnił ponadto funkcję ostatniego przed wojną Prezesa Zarządu Towarzystwa Kredytowego oraz Prezesa Zarządu Towarzystwa Technicznego w Płocku.

W okresie międzywojennym Antoni Kowalski występował często podczas licznych koncertów. Jego gra spotykała się z wielkim i zasłużonym uznaniem środowiska. Posiadał bardzo rozległy repertuar, znajdowały się w nim przede wszystkim pozycje muzyki klasycznej i romantycznej, dzieła wielkich kompozytorów. A. Kowalski często prezentował się także jako muzyk–kameralista, występował zwykle w trio fortepianowym wspólnie Janiną Grabowską – fortepian i bratem Tadeuszem Kowalskim – wiolonczelą. W okresie międzywojennym był jednym z najaktywniejszych artystycznie płockich muzyków, udokumentowano jego udział w tym okresie w kilkudziesięciu koncertach zorganizowanych na terenie miasta. Jego działalność była bardzo cenniejsza w środowisku. W dowód uznania 10 marca 1934 r. zorganizowano w Teatrze Miejskim uroczysty koncert z okazji 30-lecia pracy artystycznej A. Kowalskiego. Jubilat wykonał m.in. Koncert d-moll Henryka Wieniawskiego przyakompaniowaniem Janiny Grabowskiej. W koncercie wzięły także udział miejscowe chóry oraz soliści J. Grabowska i śpiewak – inż. S. Klonowski z Kielc. Koncert cechował bardzo wysoko poziom artystyczny, zarówno w produkcjach solowych jak i chóralnych⁵⁹.

Po II wojnie światowej A. Kowalski przeniósł się do Krakowa, gdzie podjął pracę w charakterze skrzypka orkiestry filharmonii.

Zmarł w Krakowie w 31 grudnia 1966 r.⁶⁰

Tadeusz Kowalski (1904–1980)

Urodził się 16 października 1904 r. w Płocku w rodzinie Stanisława i Marii z Lubińskich. Kształcił się w latach 1915–1925 w miejscowym Gimnazjum im. Władysława Jagiełły. Jeszcze jako uczeń wielokrotnie koncertował w Płocku jako solista i kameralista, kształcił się w tym czasie pod kierunkiem wybitnego pedagoga-wiolonczelisty E. Kochańskiego, do którego przez kilka lat dojeżdżał na lekcje do Warszawy. Następnie w latach 1925–1930 studiował w Konserwatorium Muzycznym w Warszawie, w klasie wiolonczeli tego samego profesora. Był także uczniem prof. Stanisława Barcewicza w zakresie muzyki kameralnej, zaś prof. Henryka Melcera-Szczawińskiego i prof. Grzegorza Fitelberga w muzyce orkiestralnej oraz prof. Piotra Ryty w nauce harmonii. Jako student Konserwatorium koncertował często na występach szkolnych oraz w Filharmonii Warszawskiej. Na przykład 29 maja 1930 r. grał na popisie uczniów Konserwatorium Koncert podwójny a-moll na skrzypce i wiolonczelę op. 102 Johannes Brahmsa z towarzyszeniem orkiestry Filharmonii Warszawskiej pod batutą prof. Grzegorza Fitelberga. Dnia 15 czerwca 1930 r. wystąpił w koncercie muzyki kameralnej w Filharmonii Warszawskiej wspólnie z prof. Jerzym Lefeldem. Wykonał wówczas Sonatę wiolonczelową Henry Eccles'a i Poloneza Davida Poppera⁶¹. T. Kowalski studiował równolegle na Uniwersytecie Warszawskim na Wydziale Nauk Humanistycznych, gdzie w 1930 r. otrzymał absolutorium.

Konserwatorium Muzyczne ukończył w 1930 r. z odznaczeniem, został następnie wysłany jako stypendysta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego na dalsze studia wirtuozowskie do Belgii, gdzie doskonalił swoje umiejętności w Konserwatorium Muzycznym w Brukseli. Kształcił się tam przeszło dwa lata pod opieką słynnego prof. Gaillarda. Talent młodego artysty dostrzegł naczelny Dyrektor Radia Francuskiego, angażując go na stałe jako solistę. Należy zaznaczyć, iż było to duże wyróżnienie, decyzję o zatrudnieniu obcokrajowca zaakceptowało francuskie Ministerstwo Oświaty.

W radio w Paryżu Kowalski pracował przeszło 2 lata⁶². Był następnie stypendystą w Paryżu, gdzie studiował grę wiolonczelową w tamtejszym Konserwatorium. Jego nauka w Paryżu sfinansowana została ze środków Funduszu Kultury Narodowej⁶³.

Za granicą przebywał w latach 1930–1934. Po

powrocie do kraju zamieszkał na stałe w Warszawie. W latach 1934–1939 pracował w Filharmonii Warszawskiej. Ponadto w latach 1936–1939 był nauczycielem gry na wiolonczeli w Konserwatorium Muzycznym Pomorskiego Towarzystwa Muzycznego w Toruniu i w latach 1935–1938 nauczycielem w Szkole Muzycznej Instytutu Ociemniałych w Warszawie⁶⁴. Prowadził ponadto aktywną działalność koncertową i pedagogiczną. Współpracował jako solista z orkiestrą Filharmonii Warszawskiej i znanymi pianistami m.in. prof. Jerzym Lefeldem i Janiną Grabowską. Brał częsty udział w koncertach Organizacji Ruchu Muzycznego ORMUZ z Warszawy. Kilkakrotnie grał także koncerty radiowe, transmitowane na cały kraj.

W dwudziestoleciu międzywojennym Tadeusz Kowalski koncertował również często w Płocku, występował jako solista i kameralista, grając w zespołach kameralnych – kwartetach smyczkowych i triach fortepianowych m.in. ze swoim bratem Antonim⁶⁵. Występy T. Kowalskiego w Płocku przyjmowane były zawsze z wielkim uznaniem. Każdy jego koncert lokalna prasa przyjmowała entuzjastycznie. W recenzji po koncercie z 4 grudnia 1932 r. w sali Seminarium Żeńskiego przy akompaniamencie pianisty prof. Feliksa Starczewskiego, pisano m.in.: „Indywidualność ta w kierunku interpretacji zaznacza się dużym podkładem uczuciowym. Towarzyszy temu wielka swoboda sceniczna, w sposób harmonijny przystosowująca się do treści wewnętrznej danego utworu”⁶⁶. Po koncercie z 18 stycznia 1935 r. w Teatrze Miejskim w Płocku, w którym wystąpił wspólnie z bratem Antonim i znakomitą pianistką J. Grabowską pisano natomiast: „(...) Obok nadzwyczajnej subtelności, delikatności, uwydatniających się szczególnie w cudnym piano, obok aksamitnego tonu i lekkości ręki, gra tego artysty ujmuje też i wzrusza słuchacza imponującą techniką i męską siłą wyrazu”⁶⁷.

W latach 1938–1939 i po wojnie w latach 1947–1961 był koncertmistrzem sekcji wiolonczeli orkiestry Filharmonii Narodowej⁶⁸. Pełnił także, w latach 1949–1961, funkcję profesora klasy wiolonczeli w Państwowej Wyższej Szkole Muzycznej w Warszawie. Pracował także jako nauczyciel w latach 1946–1950 w Państwowej Średniej Szkole Muzycznej w Lublinie i w latach 1949–1954 w Państwowej Średniej Szkole Muzycznej w Warszawie.

Zmarł 28 grudnia 1980 r. w Warszawie.

Walery Królikowski (1890–1942)

Walery Królikowski urodził się w 1890 r. Uzywał odpowiednie kwalifikacje do nauczania śpiewu i muzyki w szkołach średnich ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich⁶⁹.

Do Płocka przybył w 1929r., W latach 1929–1939 był nauczycielem śpiewu i muzyki w Gimnazjum im. Stanisława Małachowskiego w Płocku. Pełnił również funkcję opiekuna chóru szkolnego i orkiestry dętej. Z zespołami tymi realizował głównie repertuar patriotyczny, artystyczny, religijny i okolicznościowy. Na uwagę zasługuje realizowana w gimnazjum praca na rzecz upowszechniania kultury muzycznej oraz propagowanie idei edukacji muzycznej młodzieży szkolnej⁷⁰.

Walery Królikowski był w latach 1929–1935 nauczycielem śpiewu w Gimnazjum im. Władysława Jagiełły w Płocku. Uczył w klasach niższych programowo oraz prowadził chór i orkiestrę szkolną⁷¹. Obok realizacji zagadnień teoretycznych, dużą uwagę przywiązywał w nauczaniu do potrzeby poznawania repertuaru pieśni, uwzględniał w pracy przede wszystkim pieśni narodowe, ludowe, religijne i artystyczne⁷². Prowadzone zespoły osiągnęły wysoki poziom wykonawczy, prezentowały się często podczas różnych uroczystości, zyskując duże uznanie środowiska. W. Królikowski zasłużył się w pracy w gimnazjum jako niestrudzony propagator muzyki, organizowane z jego udziałem imprezy artystyczne cieszyły się wielkim powodzeniem w mieście.

W. Królikowski był nauczycielem śpiewu oraz kierownikiem chórów i orkiestry szkolnej w latach 1929–1932 w Gimnazjum Żeńskim im. Reginy Żółkiewskiej w Płocku⁷³. W latach 1935–1939 pracował jako nauczyciel śpiewu w Państwowej Kodyfikacyjnej Szkole Handlowej w Płocku, prowadził także chór szkolny, realizował zajęcia w niepełnym wymiarze⁷⁴.

W latach 1930–1939 Walery Królikowski był nauczycielem Szkoły Organistowskiej w Płocku. Nauczał form muzycznych, instrumentacji, zasad muzyki i gry na instrumentach dodatkowych oraz prowadził przez pewien czas orkiestrę szkolną⁷⁵. Przyczynił się znacznie do sukcesu szkoły, uczestniczył w organizowanych koncertach oraz dbał o należyte wykształcenie uczniów w zakresie przedmiotów teoretycznych.

W roku szkolnym 1935/1936 pracował jako nauczyciel śpiewu w Szkole Powszechnej nr 2 w Płocku⁷⁶. Uczył do czerwca 1938 r., nauczał w klasach programowo najwyższych, prowadził także chór szkolny⁷⁷.

Staraniem Walerego Królikowskiego organizowano liczne koncerty i audycje szkolne, połączonych płockich szkół średnich. Ich wykonawcami były połączone chóry płockich gimnazjów, orkiestra mandolinistek, chór żeński, zespół smyczkowy złożony z uczniów gimnazjów męskich. W programie

koncertów znajdowały się utwory znanych kompozytorów. Występy przyjmowane były z wielkim uznaniem i szacunkiem w środowisku.

W. Królikowski zaangażowany był aktywnie w pracę społeczną na rzecz rozwoju kultury muzycznej. Był wieloletnim członkiem Płockiego Towarzystwa Muzycznego, włączył się czynnie w akcję upowszechniania kultury muzycznej realizowaną przez stowarzyszenie. Uczestniczył jako wykonawca i dyrygent zespołów PTM w licznych koncertach, propagujących muzykę. W latach 1934–1939 wchodził w skład Zarządu Towarzystwa⁷⁸, pełnił funkcję zastępcy skarbnika⁷⁹.

W 1933r. był opiekunem i dyrygentem chóru męskiego Płockiego Towarzystwa Muzycznego⁸⁰, nie rozwinął jednak z tym zespołem szerszej działalności. W latach 1935–1938 pełnił funkcję kierownika chóru mieszanego PTM. Prowadzony przez niego zespół prezentował wysoki poziom artystyczny, występował z obszernym i wartościowym repertuarem podczas wielu audycji i koncertów⁸¹.

Walery Królikowski zmarł w obozie koncentracyjnym w Mauthausen-Gusen w 1942 r.⁸²

Faustyn Piasek (1877–1955)

Wyróżniał się jako znakomity pedagog, popularyzator muzyki i teoretyk wychowania muzycznego. Wywarł znaczący wpływ na kształt edukacji muzycznej w Płocku w okresie międzywojennym. Propagował metody nauczania, które zyskały aprobatę miejscowego środowiska pedagogicznego i były powszechnie preferowane w pracy dydaktycznej wielu nauczycieli.

Urodził się 16 lutego 1877 r. we wsi Głowaczów k. Kozienic. W 1898 r. ukończył Instytut Muzyczny w Warszawie, zdobywając dyplom kapelmistrza orkiestr wojskowych. Po krótkim okresie pracy w Starachowicach i Łucku przybył w 1900 r. do Wymyślina, leżącego w ziemi lipnowskiej. Objął stanowisko nauczyciela śpiewu i muzyki w miejscowym Seminarium Nauczycielskim. Ewakuowany wraz z rodziną w latach I wojny światowej w głąb Rosji, wrócił do kraju dopiero w 1920 r. i otrzymał posadę nauczyciela śpiewu i muzyki w Płocku.

W latach 1921–1935 pełnił obowiązki profesora śpiewu i muzyki w Państwowym Seminarium Nauczycielskim Męskim w Płocku. Prowadził na terenie Seminarium różnorodną pracę, organizował zespoły szkolne i koncerty uczniowskie. Dzięki jego staraniom w latach 1924–1935 przy Seminarium Męskim istniała znakomita orkiestra smyczkowa, prezentująca wysoki poziom wykonawczy. Zespół ten występował wielokrotnie w Płocku oraz w wielu miastach Mazowsza Płockiego. Prezentował się na

antenie radiowej i podczas wystawy poznańskiej, cieszył się dużym uznaniem publiczności i krytyki. F. Piasek pracował także w Seminarium Nauczycielskim Żeńskim w Płocku, nauczał ponadto w Gimnazjum Żeńskim im. Reginy Żółkiewskiej i w Biskupiej Szkole Organistowskiej, gdzie w latach 1933–1939 prowadził orkiestrę smyczkową. Praca pedagogiczna F. Piaska była wysoko oceniana i doceniana w Płocku zarówno przez władze oświatowe, krytykę, jak i miejscowe społeczeństwo. F. Piasek uzyskał kilka cennych nagród i wyróżnień, w uznaniu zasług na niwie krzewienia kultury muzycznej wśród młodzieży pozaszkolnej, w dniu 9 listopada 1932r. odznaczony został Srebrnym Krzyżem Zasługi⁸³.

Dnia 17 lutego 1935 r. uroczystości obchodzono 35-lecie pracy pedagogicznej i społecznej F. Piaska. Postać pedagoga przedstawił prof. Ścisłowski, a następnie połączone chóry seminariów nauczycielskich i Szkoły Handlowej wykonały kompozycje jubilatą. Grała także orkiestra Seminarium Męskiego pod jego kierunkiem. Również Płockie Towarzystwo Muzyczne włączyło się w uroczystości jubileuszowe. Dnia 12 marca 1935 r. zorganizowano uroczysty wieczór w Teatrze Miejskim, który zgromadził liczną publiczność, głównie nauczycieli. Zygmunt Maciejowski wygłosił przemówienie o artystycznej działalności jubilatą i budzeniu przez niego ducha polskiego wśród młodzieży. Przygotowano także część artystyczną, podczas której wykonano m.in. kompozycje jubilatą⁸⁴. W 1935 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przeniosło pedagoga w stan spoczynku⁸⁵.

F. Piasek przyczynił się do podnoszenia kwalifikacji nauczycielskich i podniesienia poziomu nauczania śpiewu w Płocku. W okresie międzywojennym był współorganizatorem i wykładowcą kursów nauczycielskich. Kursy odbyły się w latach 1927–1932 w Płocku. Celem spotkań było pogłębienie wiedzy muzycznej, teoretyczno-praktycznej wśród nauczycieli⁸⁶. Kursy miały na celu przede wszystkim przygotowanie nauczycieli do egzaminu kwalifikacyjnego organizowanego dla nauczycieli szkół powszechnych⁸⁷.

F. Piasek działał aktywnie w okresie międzywojennym na płaszczyźnie społecznej. Przez cały okres międzywojenny wchodził w skład Towarzystwa Muzycznego w Płocku, był kilkakrotnie członkiem Zarządu Towarzystwa. Na posiedzeniu Zarządu w dniu 6 września 1934r. powołany został jednogłośnie na stanowisko Prezesa⁸⁸, funkcję tę pełnił do 1939r. W tym okresie przyczynił się do aktywizacji życia muzycznego w Płocku. Działał jako dyrygent zespołów orkiestrowych, chóralnych. Organizowane przez niego koncerty dla społeczeństwa płockiego,

głównie dla młodzieży szkolnej cieszyły się ogromną popularnością w Płocku. Wielkim osiągnięciem F. Piaska i sukcesem organizacyjnym Towarzystwa było nawiązanie stałej i systematycznej współpracy z Organizacją Ruchu Muzycznego w Warszawie – ORMUZ w latach 1934/1935. Dzięki tej współpracy udało się przygotować i zrealizować w Płocku akcję koncertową adresowaną w szczególności do młodzieży szkolnej⁸⁹.

W okresie międzywojennym F. Piasek był propagatorem trójdźwiękowej metody kształcenia słuchu, którą posługiwał się w swej pracy dydaktycznej. Metoda ta zyskała wielu zwolenników, była bardzo prosta i jednocześnie skuteczna. Po wypróbowaniu, została wprowadzona jako obowiązkowa do nauczania śpiewu w polskim szkolnictwie powszechnym (podstawowym i średnim), a także w seminariach nauczycielskich⁹⁰. Metoda Piaska polegała na wykorzystaniu trójdźwięku do-mi-sol do nauki śpiewu i czytania nut głosem⁹¹, wykazywała wiele podobieństw z metodą Tonic-Solfa. Naukę czytania nut głosem i umuzykalnienia F. Piasek opierał na trójdźwięku tonicznym. Uważał, iż jest on łatwym dla dzieci sposobem dalszego kształcenia słuchu. W okresie początkowym edukacji stosował uproszczony zapis muzyczny, zwracał szczególną uwagę na utrwalanie poczucia tonalnego. W tym celu stosował śpiewanie tych samych motywów w różnych tonacjach, wykorzystywał jako pomoc specjalnie skonstruowaną tablicę. Dbał równocześnie o prawidłowe kształcenie poczucia rytmu⁹².

W oparciu o własną metodę nauczania śpiewu, F. Piasek opracował i opublikował kilka podręczników szkolnych do nauki śpiewu i śpiewników szkolnych, stosowanych powszechnie w szkolnictwie polskim okresu międzywojennego. Wydawanym podręcznikom i śpiewnikom nadawał atrakcyjne i zachęcające do nauki tytuły. W zbiorach tych zamieszczał dużo wartościowego materiału dydaktyczno-metodycznego oraz zgrabnie opracowane pieśni w układzie 1, 2 i 3-głosowym. W ciągu kilku lat publikacje te wydane zostały w nakładzie ponad 150 tys. egzemplarzy. Posiadały one obok walorów dydaktycznych także duże znaczenie wychowawcze, budziły miłość do ojczyzny i zachęcały do poznawania jej historii.

Podręczniki opracowywał F. Piasek dla poszczególnych klas szkolnictwa powszechnego, średniego i seminariów nauczycielskich. Skonstruowane były zgodnie z założeniami programu nauczania śpiewu, uwzględniały stopień trudności dla danej klasy. Podzielone były na kilka działów, zawierały wiele cennego materiału słuchowo-ćwiczeniowego i wiele pieśni w opracowaniach 1, 2 i 3-głosowych.

Wydawniczego „Dziennik Płocki” w 1923 r. wydano w Płocku publikację F. Piaska *Nauka śpiewu* oparta na trójdźwięku Do-Mi-Sol dla seminarjów nauczycielskich, szkół średnich i szkół powszechnych. Nakładem autora w 1926 r. wydany został w Płocku podręcznik pt. *Metodyka śpiewu*. Podręcznik dla prowadzących śpiew metodą trójdźwiękową w szkołach średnich, powszechnych i seminariach nauczycielskich. Było to drugie i rozszerzone wydanie tej pracy. Podręcznik podzielony został na kilka działów, zawierał ćwiczenia oddechowe, rytmiczne i głosowe oraz wskazówki metodyczne i obszerny zbiór ćwiczeń do nauki śpiewu. Podręcznik uwzględniał nowoczesne poglądy pedagogiczne nauczania śpiewu w szkolnictwie ogólnokształcącym. We wstępie do podręcznika autor napisał: „Współczesna szkoła polska w myśl swych wzniosłych celów i szeroko zakreślonych zadań ma być głównym czynnikiem odrodzenia narodowego, powinna i musi położyć silniejszy niż dotąd nacisk na stronę estetycznego wychowania i obok kultury żywego słowa i rysunków podkreślić naukę śpiewu i muzyki. Zaniedbanie tych przedmiotów i spychanie ich na szary koniec w programach szkolnych, lub dyletanckie, bezplanowe i dorywcze traktowanie ich w praktyce musi ustąpić wobec roli, jaką śpiew odgrywa w wychowaniu szkolnem oraz w życiu narodu, jako jeden z głównych czynników jego kulturalnego rozwoju”⁹⁴. W 1927 r. we Lwowie wydano nakładem Książnicy-Atlas podręcznik *Nauka śpiewu metodą trójdźwiękową cz. I, II, III*. Nakładem Książnicy-Atlas we Lwowie w 1928 r. wydano publikację *Nauka śpiewu metodą trójdźwiękową dla ... szkół powszechnych. Podręcznik dla uczniów*. W 1929 r. ukazały się prace *Nauka gry na skrzypcach i 76 łatwych duetów na skrzypce*. W 1930 r. także we Lwowie ukazała się praca F. Piaska *Nauka czytania nut głosem metodą trójdźwiękową dla średnich zakładów nauki*. Również w 1930 r. ukazała się we Lwowie *Metodyka śpiewu metodą trójdźwiękową dla II, III, IV i V oddziałów szkół powszechnych*. W 1931 r. wydana została we Lwowie *Nauka śpiewu cz. III*, a w 1932 r. w Płocku piosenki dla dzieci pt. *Marysine śpiewki cz. I i II z własnymi tekstami i muzyką*⁹⁵.

Podręczniki F. Piaska znacząco wzbogaciły bibliotekę szkolną, opracowane zostały według nowoczesnych wymagań z dostosowaniem do programu Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Uwzględniały metodyczne poglądy autora, propagowały trójdźwiękową metodę nauczania śpiewu. Zawierały planowo i metodycznie ułożony program, na który składały się ćwiczenia oddechowe, głosowe, informacje teoretyczne i bogaty repertuar pieśni.

Bogato pod względem ilościowym i dydaktycznomuzycznym przedstawia się także twórczość muzyczna F. Piaska. Jest on autorem 1500 kompozycji. Składają się na nią: opracowania muzyki do widowisk ludowych, własne pieśni z różnym akompaniamentem, utwory fortepianowe, skrzypcowe, akordeonowe i orkiestrowe, kompozycje choralne. Część tego dorobku została opublikowana, pozostałe utwory przechowywane są w rękopisach.

F. Piasek był autorem licznych śpiewników szkolnych, spośród tego dorobku zostało opublikowanych 14 pozycji. Ponadto drukiem ukazały się 2 zbiory pieśni. Olbrzymia część dorobku F. Piaska pozostaje w rękopisie. Spośród pozycji metodyczno-dydaktycznych i pozycji wokalnych nieopublikowane są: 2 podręczniki, 16 śpiewników, 5 suit, 3 kantaty, 5 widowisk ludowych, 251 pieśni i piosenek własnych, 117 pieśni i piosenek z własną muzyką (inni autorzy słów), 201 opracowań pieśni i piosenek innych twórców. Także duża część muzyki religijnej nie została wydana, składają się na nią: 3 msze, 2 psalmy, 38 pieśni, 2 utwory sceniczno-muzyczne. W rękopisach pozostają utwory fortepianowe: 1 szkoła na fortepian, 6 pomocy dydaktycznych, 41 kompozycji na fortepian. Nie zostały opublikowane także takie utwory na skrzypce, jak: 2 szkoły, 7 pomocy do gry na skrzypcach, 13 kompozycji na skrzypce z towarzyszeniem fortepianu. W rękopisie pozostaje: 1 szkoła na akordeon, 2 pomoce do gry na akordeonie, 8 kompozycji na akordeon. F. Piasek pisał także utwory na orkiestrę, w rękopisie pozostaje: 7 kompozycji własnych, 7 opracowań utworów innych kompozytorów. Dużą częścią twórczości F. Piaska była muzyka taneczna pisana na różne instrumenty. W rękopisie pozostaje: 37 walców, 15 kujawiaków, 18 mazurów i mazurków, 17 marszów, 14 krakowiaków, 16 polek, 6 polonezów, 6 oberków, 8 menuetów, 2 bostony, 2 fokstroty, 4 gawoty i 26 innych tańców⁹⁶. W śpiewnikach, kompozycjach oryginalnych i podręcznikach do nauczania śpiewu F. Piasek wykorzystywał chętnie pieśń ludową. W swych opracowaniach pieśni ludowych korzystał przede wszystkim ze zbiorów Oskara Kolberga, w szczególności 5 tomów obrazów etnograficznych Mazowsze. Opracowywał pieśni ludowe na różne składy wykonawcze: na instrumenty solowe, zespoły orkiestrowe, chóry i głosy solowe z akompaniamentem. Zawsze dążył do zachowania autentycznego charakteru muzyki ludowej. Posługiwał się prostymi pod względem wykonawczym środkami, pozwalało to na wykonywanie utworów przez początkujących lub mało zaawansowanych wykonawców⁹⁷.

F. Piasek opracował także bardzo cenne pod

względem metodycznym szkoły do gry na instrumentach: skrzypcach, fortepianie i akordeonie. Prace te posiadały prawidłową i przemyślaną konstrukcję, stanowiły cenny i wartościowy materiał dydaktyczny. Większość tych prac nie została wydana, ukazały się drukiem zaledwie 2 Szkoły gry skrzypcowej i 3 zeszyty pomocy do gry na skrzypcach. Jako kompozytor F. Piasek odniósł szczególny sukces opracowaniem muzyki do widowiska ludowego ks. Władysława Skierkowskiego pt. *Wesele na Kurpiach*, którego wystawienie stało się wydarzeniem artystycznym w skali krajowej.

W latach okupacji hitlerowskiej F. Piasek prowadził prywatne, tajne nauczanie. Z chwilą wyzwolenia, mimo zaawansowanego wieku, zgłosił się do pracy. Pełnił krótko funkcję kierownika Wydziału Kultury Urzędu Miejskiego, był następnie nauczycielem w Ludowym Instytucie Muzycznym i Państwowej Szkole Muzycznej w Płocku. Ostatnie lata życia poświęcił pracy kompozytorskiej i publikacji opracowanych przez siebie podręczników do nauczania muzyki.

Zmarł 31 października 1955 r. w Płocku⁹⁸.

Benedykt Sianko (1865–1940)

Urodził się w 1865 r. w Suraziu na Białostocczyźnie. Ukończył Instytut Muzyczny w Warszawie w klasie organów prof. Henryka Makowskiego⁹⁹.

Pracował początkowo w Wieluniu jako dyrygent chóru „Lutnia”. W latach 1903–1910 pełnił obowiązki organisty w katedrze płockiej¹⁰⁰. Rozpoczął również pracę w Płockim Towarzystwie Muzycznym, w charakterze akompaniatora oraz dyrygenta chóru męskiego i mieszanego. Równocześnie nauczał gry organowej w klasie organowej szkoły muzycznej związanej przy stowarzyszeniu. Po wyjeździe ks. Eugeniusza Gruberskiego z Płocka w 1907 r., przejął po nim część obowiązków. Prowadził chór katedralny, kontynuował rozpoczęte kształcenie organistów.

W latach 1910–1927 B. Sianko pracował w Gimnazjum Męskim im. Władysława Jagiełły jako nauczyciel śpiewu¹⁰¹. Zorganizował dobry chór uczniowski, z którym odbywał koncerty w szkole i poza nią. Do udziału w niektórych imprezach zapraszano miejscowych artystów–muzyków. Chór zyskał duże uznanie w środowisku, był jednym z najlepszych tego typu zespołów w mieście¹⁰².

W latach 1920–1921 pełnił obowiązki pedagoga śpiewu i dyrygenta zespołów szkolnych w Seminarium Nauczycielskim Żeńskim im. Z. Bukowieckiej¹⁰³. Po kilku latach przerwy powrócił do pracy w Seminarium, gdzie w latach 1927–1931 pełnił funkcję opiekuna zespołów szkolnych¹⁰⁴. W latach 1918–

1920 B. Sianko był nauczycielem śpiewu i muzyki w Gimnazjum Żeńskim im. Reginy Żółkiewskiej. Przez pewien czas był również nauczycielem śpiewu w Państwowej Koedukacyjnej Szkole Handlowej w Płocku, w szkole prowadził chór uczniowski¹⁰⁵.

Z chwilą powstania w 1917 r. Biskupiej Szkoły Organistowskiej, podjął w niej pracę, nauczając przedmiotów muzycznych. Wykładał zasady muzyki, harmonię, prowadził też klasę organową¹⁰⁶, ze szkołą związany był do 1926 r.¹⁰⁷

Jako pedagog wyróżniał się znakomitą przygotowaniem merytorycznym. Był także zaangażowanym i oddanym popularyzatorem muzyki. Organizował i prowadził chóry szkolne. Prowadzone przez niego zespoły osiągały wysoki poziom artystyczny i koncertowały wielokrotnie w Płocku. W 1928 r. w Poznaniu, podczas Powszechnej Wystawy Krajowej, prowadzone przez niego chóry zdobyły w kategorii chórów szkolnych pierwszą nagrodę¹⁰⁸. Zespoły prowadzone przez B. Sianko wykonywały wartościowy repertuar, wybierany z myślą o walorach dydaktycznych kompozycji. Chóry cieszyły się dużym uznaniem środowiska, pozytywnie wypowiadała się o nich miejscowa krytyka i prasa płocka.

Był aktywnym działaczem społecznym, na przestrzeni wielu lat był czynnym członkiem Płockiego Towarzystwa Muzycznego. Już w okresie przed I wojną światową prowadził przez pewien czas chór

i orkiestrę Towarzystwa. W latach 1924–1926 był opiekunem i dyrygentem chóru mieszanego stowarzyszenia. Pod jego kierunkiem chór występował na wielu koncertach, osiągnął wysoki poziom muzyczny i zyskał uznanie środowiska.

Był dyrygentem chóru Towarzystwa Wioślarskiego, zespół prowadził w latach 1908–1914. Chór funkcjonował w tym okresie z przerwami i dużą zasługą dyrygenta było utrzymanie zespołu¹⁰⁹. Chór Towarzystwa funkcjonował również w okresie międzywojennym w latach 1919–1926, występował przy okazji rozmaitych uroczystości, uatrakcyjniając spotkania towarzyskie. Zespół pracował w tym okresie przez długi okres pod kierunkiem Benedykta Sianki¹¹⁰.

B. Sianko prowadził na początku lat 20. chór Domu Ludowego, zespół występował podczas uroczystości państwowych, kościelnych oraz podczas koncertów¹¹¹.

Był członkiem zarządu płockiego oddziału Warszawskiego Kolegium Organistów-Chórmistrzów¹¹². Celem istnienia organizacji było podejmowanie działań w celu poprawnego wykonywania śpiewu liturgicznego i troska o stan muzyki kościelnej w diecezji¹¹³. W ramach stowarzyszenia inicjował akcje, których celem było przede wszystkim dokształcanie organistów. Wchodził również w skład diecezjalnych komisji egzaminacyjnych, których zadaniem była selekcja organistów¹¹⁴.

Był zasłużonym pedagogiem i działaczem społecznym na polu upowszechniania muzyki. Przyczynił się do popularyzacji muzyki wśród szerokich rzesz społeczeństwa, swoją konsekwentną i zorganizowaną pracą rozwijał potrzeby kulturalne i estetyczne środowiska.

Zmarł 27 lipca 1940 r. w Płocku¹¹⁵.

Ks. Kazimierz Starościński (1899–1959)

W okresie międzywojennym był jednym z najwybitniejszych pedagogów i propagatorów sztuki muzycznej w Płocku. Prowadził aktywną działalność dydaktyczną, kompozytorską i publicystyczną. Udzielał się również jako działacz społeczny i popularyzator muzyki.

Urodził się w Goworowie 30 listopada 1899 r. jako jeden z sześciorga rodzeństwa. Uczył się w miejscowej szkole powszechnej. Podczas pierwszej wojny światowej przebywał z rodziną na zesłaniu w Kijowie. Tu uczył się w gimnazjum polskim. Po powrocie z Kijowa w 1918 r. uczęszczał do Gimnazjum im. Kulwiecia w Warszawie. Po skończeniu sześciu klas wstąpił do Niższego Seminarium Duchownego w Płocku i tu dał się poznać jako wyjątkowo zdolny alumn. Święcenia kapłańskie otrzymał 30 sierpnia

1925 r. i zaraz po nich wyjechał na studia do Rzymu do Papieskiej Szkoły Muzycznej. W Rzymie przebywał trzy lata. Po powrocie do Płocka w 1928 r. został nauczycielem muzyki w Seminarium Duchownym i Biskupiej Szkole Organistowskiej. Pełnił także funkcję rzecznika i referenta Kurii do spraw Organistowskich. Od 1935 r. był wikariuszem przy parafii Św. Bartłomieja w Płocku, później w katedrze, wreszcie objął samodzielną placówkę, został proboszczem w Trzepowie. Trzy lata później, w 1938 r. wyjechał ponownie do Rzymu w celu dokończenia studiów muzycznych w Papieskim Instytucie Muzyki Kościelnej (Pontificium Institutum Musicae Sacrae). Po półrocznym pobycie wrócił z dyplomem magistra śpiewu gregoriańskiego¹¹⁶.

Na uwagę zasługuje działalność pedagogiczna ks. Kazimierza Starościńskiego w okresie międzywojennym. W latach 1928–1938 pracował jako profesor śpiewu w Seminarium Duchownym w Płocku. W pracy dążył przede wszystkim do teoretycznego i praktycznego zapoznania kleryków z chorałem gregoriańskim. Wykorzystywał w nauczaniu śpiewu podręcznik O.G.M. *Sunola Metodo completo di Canta gregoriano*. W 1934 r. opatrzył ten podręcznik własnymi uwagami i opracował na jego podstawie skrypt, który przekazał klerykom. Niesygnowany rękopis pracy znajduje się w Archiwum Diecezjalnym w Płocku, nosi tytuł *Pełny kurs*

śpiewu gregoriańskiego według Szkoły Solesmes zapisał i własnymi uwagami zaopatrzył i rozszerzył ks. K. Starościński.

Skrypt zawierał podstawowe wiadomości z zakresu chorału gregoriańskiego i historii muzyki powszechnej. Tematy lekcji: 1. Określenie muzyki i śpiewu gregoriańskiego, nuty i ich nazwy, 2. Skala diatoniczna, Ton i półton, bemol, 3. Odległości – sekundy małej i wielkiej, ćwiczenia, 4. Czysta intonacja dźwięków, ćwiczenia solfeżu z odległością sekundy, 5. Neumy złożone z dwóch, trzech i czterech nut, neumy specjalne, ćwiczenia, 6. Emisja głosu: reguły – wokalizacja, 7. Styl legato, uwagi, zasady, ćwiczenia, 8. Odległość tercji małej i wielkiej, ćwiczenia, 9. Odległości kwarty czystej i zwiększonej, ćwiczenia, 10. Odległości kwinty czystej i zmniejszonej, ćwiczenia, 11. Odległości seksty, septymy i oktawy, 12. Ćwiczenia, 13. Ważność dobrego czytania, podstawowe zasady, wymowa: samogłoski, spółgłoski, sylaby, 14. Frazowanie, łączenie i dzielenie, słowa: odcinki, człony, zdania, akcent frazeologiczny, ćwiczenia¹¹⁷. Omówione zostały tam takie zagadnienia jak: podstawowe oznaczenia muzyczne, interwały muzyczne, zasady emisji głosu, zasady artykulacyjne. Większość lekcji posiada ćwiczenia, które umożliwiają praktyczne sprawdzenie poznanej wiedzy. Część II pracy nosi tytuł *Nauka o trybach*. Omawiane są tu takie zagadnienia jak: Gama podstawowa, Pierwiastki tworzące tryby, Tony i półtony, Tonika Dominanta i ich znaczenie, Tonika i Dominanta każdego trybu, Tryby transponowane i mieszane, Modulacje – zmiany trybów, System modalny, starożytny oraz ćwiczenia. Część II podzielona jest na 6 rozdziałów, które noszą takie tytuły, jak: Śpiew psalmów, O rytmie, Rytm słów i neum, Oparcia rytmiczne, Rytm odcinków i członów.

Ks. Kazimierz Starościński, podczas pracy w Seminarium, zwrócił szczególną uwagę na funkcjonowanie chórów. W śpiewie zbiorowym dostrzegał ważny czynnik upowszechniania muzyki, rozumiał jego funkcję w edukacji muzycznej. Prowadził chór seminaryjny i scholę gregoriańską. Prowadzone przez niego zespoły uzyskały wysoki poziom artystyczny i występowały wielokrotnie podczas rozmaitych uroczystości i koncertów. Ks. K. Starościński w pracy z chórami kładł nacisk na poznanie repertuaru muzyki religijnej, preferował utwory muzyki renesansowej, klasycznej oraz kompozycje polskich twórców. Był ponadto współorganizatorem wielu wartościowych uroczystości i koncertów, które były cennym dopełnieniem procesu edukacji muzycznej w Seminarium.

Ks. K. Starościński w latach 1928–1938 był

wykładowcą Szkoły Organistowskiej w Płocku. Nauczał śpiewu gregoriańskiego i przedmiotów liturgicznych. W 1932 r. został Delegatem Biskupim do spraw Szkoły Organistowskiej¹¹⁸. Był zaangażowany w pracę w szkole, dążył do rozwoju placówki i podejmował różnorodne wysiłki w celu wspierania jej działalności.

Na szczególną uwagę zasługuje praca społeczna ks. K. Starościńskiego. W latach 1928–1931 był członkiem Zarządu Płockiego Towarzystwa Muzycznego i w tym okresie pełnił funkcję opiekuna i dyrygenta chóru Towarzystwa. Zespół pod jego kierunkiem prezentował się kilkakrotnie na Porankach Muzycznych i innych imprezach organizowanych staraniem stowarzyszenia. Ks. K. Starościński podejmował wiele wysiłków w celu utrzymania zespołu na wysokim poziomie artystycznym. Starannie dobierał repertuar chóru, na który składały się głównie wartościowe pozycje polskiego i światowego tradycyjnego repertuaru chóralnego.

Ks. K. Starościński zaangażował się aktywnie w prace Klubu Artystycznego Płocczan w latach 1931–1939, pełnił przez pewien czas funkcję kierownika Sekcji Muzycznej Klubu¹¹⁹. Wspólnie z innymi płockimi muzykami opracował plan działania Sekcji, zabiegał o wszechstronne propagowanie kultury muzycznej. Dążył do tego, by poprzez koncerty, audycje i prelekcje objąć edukacją muzyczną liczne rzesze społeczeństwa. Dzięki doskonale zorganizowanej pracy, do Płocka zapraszano wybitnych wykonawców, nawiązano owocną współpracę z Organizacją Ruchu Muzycznego w Warszawie ORMUZ-em. Ks. K. Starościński wystąpił podczas wielu koncertów jako prelegent, omawiał epoki i twórczość kompozytorów. Przekazywał w ten sposób wiadomości dotyczące historii muzyki oraz przedstawiał najwybitniejszych polskich wykonawców. Koncerty Klubu Artystycznego Płocczan i Organizacji Ruchu Muzycznego z Warszawy – ORMUZ cieszyły się w Płocku wielką popularnością.

Ks. K. Starościński był jednym z inicjatorów zorganizowania w Płocku w 1933 r. chóru reprezentacyjnego. Projekt zakładał połączenie kilku istniejących chórów i utworzenie jednego dużego. Zadaniem tego przedsięwzięcia było przyczynienie się do podniesienia poziomu kultury śpiewaczej w Płocku¹²⁰. Wprawdzie nie nastąpiło szersze rozwinięcie tej idei, jednak kilkakrotnie przygotowano koncerty, których wykonawcami były połączone płockie chóry.

Na uwagę zasługuje działalność publicystyczna ks. Kazimierza Starościńskiego. W okresie dwudziestolecia międzywojennego napisał przeszło 30 artykułów i notatek prasowych publikowanych

w lokalnej prasie płockiej. Pierwszą grupę tematyczną stanowiły artykuły z historii muzyki kościelnej: dziejów chóralu gregoriańskiego, dokumentów Kościoła na temat muzyki, Papieskiej Wyższej Szkoły Muzyki Kościelnej w Rzymie. Na drugą grupę tematyczną składały się artykuły omawiające stan muzyki kościelnej w Polsce i diecezji płockiej. Autor podejmował w nich problematykę organizacji i funkcjonowania chórów parafialnych, Płockiej Szkoły Organistowskiej i kształcenia organistów. Trzecią grupę tematyczną stanowiły artykuły, w których ks. K. Starościński przedstawiał wybitnych kompozytorów polskich. Najliczniejszą, czwartą grupę tematyczną tworzą sprawozdania z imprez muzycznych i recenzje koncertów. Ks. K. Starościński był nie tylko kronikarzem wydarzeń muzycznych w Płocku, ale w wielkim stopniu dzięki swojej działalności publicystycznej przyczynił się do popularyzowania tematyki muzycznej w społeczeństwie płockim¹²¹.

Znaczącym osiągnięciem ks. Kazimierza Starościńskiego było przygotowanie *Śpiewnika Kościelnego* wydanego w 1938 r. w płockiej Drukarni Braci Detrychów. Zbiór zawierał 110 pozycji śpiewów i modlitw w opracowaniu jednogłosowym. Podzielony został na 12 części tematycznych, uporządkowanych według nabożeństw niedzielnych. Występują w nim pieśni, modlitwy mszalne, a następnie pieśni związane z rokiem liturgicznym. W 6 przypadkach podane zostały pieśni w opracowaniu 2-głosowym. Śpiewnik w dużym stopniu adresowany był do dzieci i młodzieży, o czym świadczy wybór najpopularniejszych pieśni i proste opracowania dwugłosowe. Zbiór ten cieszył się dużym powodzeniem na Mazowszu Płockim¹²².

Ks. K. Starościński z zapałem oddawał się działalności kompozytorskiej, szczególnie dużo komponował w okresie międzywojennym. Twórczość jego cechowała ogromna różnorodność. Tworzył przede wszystkim kompozycje muzyki kościelnej, przeznaczone na różne składy wykonawcze. Komponował także, ale w mniejszym stopniu, utwory świeckie.

Wydarzeniem artystycznym o dużym znaczeniu było wystawienie w Płocku w dniu 5 lipca 1936 r.

widowiska pt. *Wesele na kurpiach* autorstwa ks. W. Skierkowskiego. Przedstawienie przygotowała grupa miejscowych amatorów, reżyserował autor widowiska. Spektakl odegrano przy świetle na placu, dochód przeznaczono na budowę Domu Katolickiego i sali teatru. Przedstawienie cieszyło się bardzo dużym zainteresowaniem, przybyło 2000 osób. Widowisko odniosło wielki sukces, wyróżniano zwłaszcza świetną grę aktorów-amatorów¹²³.

W okresie międzywojennym ks. Kazimierz Starościński pełnił funkcję rzecznika i referenta Kurii do Spraw Organistowskich. Jako człowiek szczerze zainteresowany sprawą organistów i ich dobrym wykształceniem muzycznym, obok zorganizowanej systematycznej pracy dydaktycznej w Szkole Organistowskiej, organizował również kursy dokształcające dla organistów. Starał się tą drogą wpływać na podniesienie poziomu muzyki kościelnej w diecezji płockiej. Z ramienia władzy kościelnej sprawował opiekę nad stowarzyszeniami i związkami organistowskimi na terenie diecezji.

Lata okupacji spędził pod przybranym nazwiskiem, pełniąc obowiązki ogrodnika. W 1945 r. został proboszczem w Zagrobie. Zorganizował tu i wyszkolił chór parafialny, który wyróżniał się techniką i subtelnością wykonywanych śpiewów. W 1948 r. został przeniesiony do parafii Biała. Pełnił jednocześnie obowiązki profesora śpiewu w Seminarium Duchownym w Płocku, a także prowadził rozpoczętą dawniej akcję dokształcania i szkolenia nowych organistów. Kontynuował równocześnie ożywioną działalność jako referent w kurialnej komisji do spraw organistowskich. Rozwijał także w Płocku bogatą działalność jako organizator życia muzycznego, organizował chóry, był prelegentem i recenzentem muzycznym, dużo komponował. Pozostawił po sobie bogatą spuściznę w postaci wierszy, artykułów i recenzji muzycznych zamieszczanych w okresie międzywojennym w „Głosie Mazowieckim”, „Kurierze Płockim” i „Miesięczniku Pastorskim Płockim”.

Zmarł 14 grudnia 1959 r. w Płocku.

Jarosław Domagała

PRZYPISY

- 1 Tow. Muzyczne w Płocku rozpoczyna nowy okres intensywnej pracy, „Głos Mazowiecki” 1933, nr 202, s. 3.
- 2 List dyrektora Zespołu Szkół Muzycznych im. Oskara Kolberga w Radomiu do autora z 2003 r.
- 3 Mieczysław Skurosz, dz. cyt., s. 45-46.
- 4 Osobiste, „Kurier Płocki” 1919 nr 228, s. 3.
- 5 W 30-lecie pracy artystycznej i społecznej p. inż. Antoniego Kowalskiego, „Głos Mazowiecki” 1934, nr 57, s. 3.
- 6 Z T-stwa Muzycznego, „Dziennik Płocki” 1924, nr 86, s. 3; Z T-stwa Mu-

- zycznego, „Dziennik Płocki” 1928, nr 255, s. 3; Z Towarzystwa Muzycznego w Płocku, „Dziennik Płocki” 1930, nr 58, s. 3.
- 7 Z T-stwa Muzycznego, „Dziennik Płocki” 1929, nr 193, s. 3.
- 8 T-wo Muzyczne, „Dziennik Płocki” 1933, nr 215, s. 3.
- 9 Z walnego Zebrania Płockiego Towarzystwa Muzycznego, „Głos Mazowiecki” 1934, nr 123, s. 3.
- 10 Z Walnego Zebrania Klubu Artystycznego Płockiego, „Kurier Mazowiecki” 1936, nr 102, s. 1.
- 11 Koncert, „Kurier Płocki” 1921, nr 213, s. 3. Płock uczcił 30-lecie pracy ar-

- tystycznej p. inż. Antoniego Kowalskiego, „Głos Mazowiecki” 1934, nr 58, s. 1.
- 12 A.J. Papierowski, J. Stefański, Płocczanie znani i nieznani, Płock 2002, s. 293.
- 13 Odznaczenie Płocczanina, „Dziennik Płocki” 1930, nr 136, s. 1.
- 14 J. Nałęcz, Mistrz Wiolonczeli – gościem w Płocku, „Dziennik Płocki” 1934, nr 201, s. 2-3.
- 15 J. Kuczweska, Z dziejów ruchu muzycznego w Płocku, „Notatki Płockie” 1956, nr 2, s. 30.
- 16 Archiwum Akademii Muzycznej w Warszawie, Akta personalne Tadeusza Kowalskiego.
- 17 M. Kamiński, Szkic życia muzycznego w Płocku, Płock 1971, s. 21.
- 18 Koncert Tadeusza Kowalskiego, „Dziennik Płocki” 1932, nr 275, s. 3.
- 19 Z sali koncertowej, „Głos Mazowiecki” 1935, nr 18, s. 3.
- 20 M. Gołębiowski, Filharmonia w Warszawie 1901-1976, Kraków 1976, s. 275.
- 21 APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917-1939 sygn. 330, Akta dotyczące spraw personalnych nauczycieli 1931/1939, sygn. 223, k. 355, Pismo S. Bąkowskiego – wizytatora szkół Kuratorium Okręgu Szkolnego Warszawskiego z 16 sierpnia 1937 Nr II. 25728/37.
- 22 Akademia w Gimnazjum im. Małachowskiego, „Dziennik Płocki” 1935, nr 67, s. 3; Akademia ku czci prezydenta w Gimnazjum Małachowskiego, „Głos Mazowiecki” 1936, nr 28, s. 3.
- 23 Dane pochodzą z roku szkolnego 1930/1931, E. Kielbasiewicz, Gimnazjum W. Jagiełły w Płocku w świetle źródeł (1906-1939), Toruń 1990, s. 101 (maszynopis znajduje się w dziale zbiorów specjalnych TNP).
- 24 Archiwum L.O. im. W. Jagiełły w Płocku, Dzienniki lekcyjne 1934-1937, sygn. 1/35-43, nr 36.
- 25 F. Wybult, Państwowe Gimnazjum Żeńskie im. hetmanowej Reginy Żółkiewskiej w Płocku 1920-1932, Płock 1932, s. 23-25.
- 26 APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917-1939 sygn. 330, Akta dotyczące spraw personalnych nauczycieli 1931/1939, sygn. 223, k. 235, Pismo naczelnika Wydziału W. Dubaja kuratorium Okręgu Warszawskiego do W. Królikowskiego z dnia 5 grudnia 1935 r. Nr II –32598/35; Pismo naczelnika Wydziału A. W. Tatomira z Kuratorium Okręgu Warszawskiego do W. Królikowskiego z dnia 20 września 1938 r. Nr II –26712/38.
- 27 Biskupia szkoła organistów w Płocku, „Hasło Katolickie” 1933 nr 24, s. 11.
- 28 APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917-1939 sygn. 330, Akta dotyczące spraw personalnych nauczycieli 1931-1939, sygn. 223, k. 188, Pismo Inspektora Szkolnego J. Pruszyńskiego do W. Królikowskiego z dnia 21 września 1935 r. Nr 2447/35.
- 29 APP, Inspektor Szkolny w Płocku 1917-1939 sygn. 330, Akta Szkoły nr 2 1931-1939 sygn. 176, k. 267, k. 281, k. 308, k. 320.
- 30 Z walnego Zebrania Płockiego Towarzystwa Muzycznego, „Głos Mazowiecki” 1934 nr 123, s. 3.
- 31 Wczoraj odbyło się w Płocku walne zebranie Tow. Muzycznego, „Głos Mazowiecki” 1935 nr 235, s. 1; Z walnego zebrania Tow. Muzycznego, „Kurier Mazowiecki” 1937 nr 40, s. 3.
- 32 Z Towarzystwa Muzycznego, „Głos Mazowiecki” 1933 nr 223, s. 3.
- 33 Audycje muzyczne dla młodzieży szkół średnich w Płocku, „Głos Mazowiecki” 1936 nr 67, s. 3.
- 34 J. Szymański, Nauczyciele, absolwenci i uczniowie Gimnazjum im. Marszałka S. Małachowskiego w Płocku – polegali w czasie II wojny światowej, (w:) Małachowianka – Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka S. Małachowskiego w Płocku, Płock 2000, s. 188; Księga pamiątkowa Zjazdu Małachowianków 1180-1957/58, Płock 1959, s. 178; A.J. Papierowski, J. Stefański, Płocczanie znani i nieznani, Płock 2002, s. 313.
- 35 Odznaczenia Płocczan, „Dziennik Płocki” 1932, nr 258, s. 3.
- 36 35-lecie pracy pedagogicznej i społecznej p. prof. Piaska, „Głos Mazowiecki” 1935, nr 43, s. 3; Z wczorajszego Wieczoru w Teatrze M. w 35-lecie pracy artystycznej p. prof. Piaska, „Głos Mazowiecki” 1935, nr 61, s. 1.
- 37 APP, Akta Szkoły Muzycznej Ludowego Instytutu Muzycznego im. K. Szymanowskiego w Płocku, sygn. 85, nr 9, k. 31.
- 38 Kursy nauczycielskie, „Dziennik Płocki” 1927, nr 153, s. 3.
- 39 Zakończenie wakacyjnego kursu nauczycielskiego w Płocku, „Dziennik Płocki” 1932, nr 167, s. 3.
- 40 Nowy prezes T-wa Muzycznego w Płocku, „Głos Mazowiecki” 1934, nr 206, s. 5.
- 41 M. Kamiński, Faustyn Piasek, „Tygodnik Płocki” 1977, nr 8, s. 5.
- 42 Zarządzenie Ministra WRIOP z dnia 2 lutego 1925 r. Nr 744/25.
- 43 J. Płudowska, Kompozytor, pedagog, wynalazca, „Tygodnik Płocki” 1979, nr 39, s. 5.
- 44 M. Przychodzińska-Kaciczak, Polskie koncepcje powszechnego wychowania muzycznego, Warszawa 1979, s. 71.
- 45 M. Kamiński, Faustyn Piasek (1877-1955), Płock 1976, s. 113. (Maszynopis pracy doktorskiej przechowywany jest w Dziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki Państwowej Szkoły Muzycznej I i II st. im. K. Szymanowskiego w Płocku).
- 46 F. Piasek, Metodyka śpiewu. Podręcznik dla prowadzących śpiew metodą trójdźwiękową w szkołach średnich, powszechnych i seminariach nauczycielskich, Płock 1926, s. 3.
- 47 Zbiory Specjalne Biblioteki im. Zielińskich w Płocku, T. Maciejewski, Twórczość muzyczna Faustyna Piaska 1898-1955, Warszawa 1965, sygn. 997, s. 4-5.
- 48 M. Kamiński, Faustyn Piasek (1877-1955), Płock 1976, s. 115-116.
- 49 Tamże, s. 112.
- 50 M. Kamiński, Faustyn Piasek, „Tygodnik Płocki” 1979, nr 39, s. 5.
- 51 Organistą katedralnym..., „Echa Płockie i Łomżyńskie” 1903, nr 73, s. 2.
- 52 A. Lelęć, dz. cyt., s. 228-229.
- 53 A. Maciesza, Gimnazjum im. Władysława Jagiełły w Płocku 1906-1931, Płock 1931, s. 145 i 167.
- 54 Koncert w gimnazjum, „Dziennik Płocki” 1924, nr 89, s. 3.
- 55 J. Kisiełewska, Zarys historii naszej szkoły, Płock 1936, s. 29-30.
- 56 J. Kisiełewska, dz. cyt., s. 31-32.
- 57 Tamże, s. 16.
- 58 J. Antoniuk, Program Szkoły Organistowskiej, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1919, nr 1, s. 31-32.
- 59 Biskupia szkoła organistów w Płocku, „Hasło Katolickie” 1933, nr 24, s. 11.
- 60 M. Skurosz, dz. cyt., s. 43.
- 61 R.L. Kobendza, Płockie Towarzystwo Wioślarskie 1885-1939, Płock 1992, s. 103.
- 62 Otwarcie przystani T-stwa Wioślarskiego, „Dziennik Płocki” 1925, nr 99, s. 3.
- 63 Z Domu Ludowego, „Kurier Płocki” 1918 nr 278, s. 2; Z Domu Ludowego, „Kurier Płocki” 1919, nr 67, s. 3.
- 64 Zjazd organizacyjny organistów naszej diecezji, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1922, nr 5, s. 94.
- 65 Do Członków kolegium organistów – chórmistrzów, „Dziennik Płocki” 1924, nr 191, s. 1.
- 66 Sprawa Organistowska, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1923 nr 5, s. 92-93.
- 67 Akta Parafii św. Stanisława w Płocku, Nr aktu zgonu B. Sianko 163/40.
- 68 Życiorys Ś.p. Ks. Prof. Kazimierza Andrzeja Starościeńskiego, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1960, nr 1/3, s. 110-115.
- 69 ADP, Ks. K. Starościeński – Pełny kurs chorału gregoriańskiego według Solesmes, bez sygn.
- 70 Życiorys Śp. ks. Prof. Kazimierza Andrzeja Starościeńskiego, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 1960, nr 1-3, s. 111.
- 71 K. Mayzner, Pięciolecie Klubu Artystycznego w Płocku, „Życie Mazowsza” 1936, nr 1, s. 3.
- 72 Nowy chór powstaje w Płocku, „Głos Mazowiecki” 1933, nr 65, s. 3.
- 73 A. Lelęć, Ks. Kazimierz Andrzej Starościeński (1899-1959). Profesor Seminarium Duchownego w Płocku. Życie, działalność duszpasterska i muzyczna, „Studia Płockie” 1994, T. XXII, s. 93-95.
- 74 Tamże, s. 90-92.
- 75 Wielki sukces „Wesela na Kurpiach”, „Głos Mazowiecki” 1936, nr 155, s. 3.

BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO za okres 1 I - 31 III 2008 r.

I. DZIAŁ OGÓLNY

Bibliografie

1. **Bibliografia Mazowska Płockiego** za okres 1 I - 31 III 2007 r. oprac. Elżbieta Dobroń, Małgorzata Dolińska, Wiesława Mazurska. // Notatki Płockie. – 2008, nr 1/214, s. 58-72
2. **DOMAGAŁA**, Jarosław.: Bibliografia prac Barbary Konarskiej-Pabiniak z lat 1974-2008 / Jarosław Domagała. // Rocznik Gostyniński. – T. 2 (2008), s. 383-396, il.

Czasopisma

3. **Aauto-Kurier-Giełdowy**. – 2008, [R. 9], nr 19273-6(278). – Płock: Art Studio, 2008. – Dwutyg.
4. **Benedictus**: gazeta parafialna / red. zespół. – 2008, [R. 7], nr 1(29). – Sierpc: Parafia Rzymskokatolicka p.w. św. Benedykta, 2008. – Niereg.
5. **Biuletyn Muzealny**: kwartalnik Muzeum Mazowieckiego w Płocku / red. nacz. Leonard Sobieraj. – 2008, [R. 4], nr 1/10. – Płock: Muzeum Mazowieckie, 2008. – Kwart. – ISSN 1734-6835
6. **Biuletyn**. Okręgowa Izba Lekarska w Płocku / red. zespół Komisji Informacyjno-Historycznej; red. odpow. Jarosław Wanecki. – 2008, [R. 18], nr 1(97). – Płock: OIL, 2008. – Kwart. – ISSN 1509-0051
7. **Biuletyn** Statystyczny Województwa Mazowieckiego /Urząd Statystyczny w Warszawie; pod kierunkiem: Agnieszki Ajdyn, Grzegorza Stępnia. – 2007, 4 kwartał. – Warszawa: US, 2008. – Kwart. – ISSN 1508-1389 Statistical Bulletin of Mazowieckie Voivodship
8. **Biuletyn** Zarządu Okręgowego ZKRP i BWP w Płocku / red. Antoni Jelec. – 2008, [R. 9], nr 1-2(102-103), 3(104). – Płock: Zarząd Okręgowy ZKRP i BWP, 2008. – Mies.
9. **BK Blżej Kadr**: informator Biura Dyrektora Wykonawczego ds. Kadr. – 2008, [R. 2], nr specjalny/styczeń, nr 4. – Płock: PKN ORLEN SA, 2008. – Mies.
10. **Blask Prawdy**: biuletyn Akcji Katolickiej w parafii św. Maksymiliana w Sierpcu / red. Joanna Pilarska. – 2008, nr 1. – Sierpc: Parafia św. Maksymiliana, 2008. – Niereg.
11. **Edukacja Otwarta** / Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica; [red. nacz. Józef Półturzycki]. – 2007, [R. 6], nr 1. – Płock: SWPW, 2007. – Rocz. – ISSN 1642-5227
12. **FanFary**: Czasopismo Parafii św. Bartłomieja w Płocku / Red. zespół, opiekun ks. Paweł Sprusiński. – 2008, [R. 4], nr 1(22), 2(23). – Płock: Parafia św. Bartłomieja, 2008. – Dwumies.
13. **Fundusze Unijne dla Mazowsza**: Dwumiesięcznik Mazowieckiej Jednostki Wdrażania Programów Unijnych / red. nacz. Dorota Obzejta-Zbikowska. – 2008, R. 1, nr 1(1). – Warszawa: Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, 2008. 0- Dwumies. – ISSN 1899-3214
14. **Gazeta Łącka**: Informator Urzędu i Rady Gminy w Łącku / red. zespół, przewod. Alicja Zbyszewska. – 2008, [R. 14], nr 1(46). – Łąck: UG, 2008. – Półrocz.
15. **Gazeta Wyborcza** / red. nacz. Adam Michnik. – 2008, nr 1-76. – Warszawa: Agora SA, 2008. – Dz. – ISSN 0860-908X Zawiera dod. „Gazeta Wyborcza Płock”
16. **Gazeta Związkowa**. – 2008, nr 251. – Płock: Zarząd Regionu Płockiego NSZZ „Solidarność”, 2008. – Niereg.
17. **Gazetka Akowska**: pismo Związku Żołnierzy Armii Krajowej „Mazowsze” w Płocku / red. Lesław Wojno, Zenon Kluczyński. – 2008, [R. 8], nr 1(77)-3(79). – Płock: Związek Żołnierzy AK „Mazowsze”, 2008. – Mies.
18. **Głos Gostyniński**: pismo regionalne / red. nacz. Barbara Konarska-Pabiniak. – 2008, nr 1-3. – Gostynin: Gostynińska Agencja Wydawnicza Sp. z o.o., 2008. – Mies. – ISSN 1452-3909
19. **Głos PSML-W**. – 2008, [R. 4], nr 6(marzec). – Płock: Płocka Spółdzielnia Mieszkaniowa Lokatorsko-Własnościowa, 2008. – Rocz.
20. **Głos Słupna**: Gminny Biuletyn Informacyjny / red. Beata Grommunt, Monika Pankowska. – 2008, [R. 4], marzec (nr 12). – Słupno: UG, 2008. – Niereg.
21. **Humanizacja Pracy** / Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica; [red. Danuta Walczak-Duraj]. – 2008, nr 1(241). – Płock: SWPW, 2008. – Dwumies. – ISSN 1643-7446
22. **Kontakt**: Biuletyn Informacyjny Burmistrza i Rady Miejskiej w Drobinie / red. nacz. Sławomir Wiśniewski. – 2008, nr 69. – Drobin: UMiG, 2008. – Krawt. – ISSN 1730-8208
23. **Kronika Mazowiecka**: pismo Samorządu Województwa / red. nacz. Magdalena Lewandowska. – 2008, R. 6, nr 1-3. – Warszawa: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2008. – Mies. – ISSN 1730-749X
24. **M 4**: miesięcznik osiedli mieszkaniowych / red. zespół. – 2008, [R. 3], nr 1 (marzec). – Płock: „Almus.it”, 2008. – Mies.
25. **Mariawita**: pismo Kościoła Starokatolickiego Mariawitów / red. Kolegium. – 2008, [R. 50], nr 1-3. – Płock: Kościół Starokatolicki Mariawitów, 2008. – Mies. – ISSN 0209-3103
26. **Meritum**: Mazowiecki Kwartałnik Edukacyjny / red. nacz. Janina Ziętek. – 2008, [R. 3], nr 1(8). – Warszawa: Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli; Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów, 2008. – Kwart. – ISSN 1896-2521
27. **Miesięcznik Pasternski Płocki**: organ urzędowy Diecezji Płockiej / red. ks. Dariusz Majewski. – 2008, [R. 93(103)], nr 1-3. – Płock: Kuria Diecezjalna Płocka, 2008. – Mies. – ISSN 0209-3642
28. **Miesięcznik** Politechniki Warszawskiej: Pismo Spo-

- teczności Akademickiej PW / red. nac. Iwona Kolińska. – 2008, R. 11. nr 1(121)-3(123). – Warszawa : Politechnika Warszawska, 2008. – Mies. – ISSN 1640-8411
29. **Moje Mazowsze**: czasopismo społeczno-kulturalne / red. nac. Janusz Ostrowski. – 2008, nr 1(23): styczeń – marzec. – Warszawa : Mazowieckie Towarzystwo Kultury, 2008. – Niereg. – ISSN 1642-7041
 30. **Nafciarz**: oficjalna gazeta Wisły Płock / red. nac. Maciej Wiącek. – 2008, [R. 2], nr 1(28)-3(30). – Płock: Wisła Płock S.A., 2008. – Niereg.
 31. **Nasz Płock**: magazyn mieszkańców Płocka i Mazowsza Płockiego / red. nac. Jan Bolesław Nycek. – 2008, R. 5, nr 1(35)-3(37). – Płock: Wydawnictwo MAROW - Jan Bolesław Nycek. 2008. – Mies. – ISSN 1731-5484
 32. **Nasz Sierpc**: biuletyn Rady i Burmistrza / red. kolegium. – 2008, nr 1. – Sierpc : Urząd Miasta, 2008. – Niereg.
 33. **Nasze Miasto**: Płock, Gostynin, Sierpc, Wyszogród, Drobin, Gąbin / red. prowadzący Dagmara Kobla. – 2008, R. 2, nr 1(29)-12(40). – Warszawa: Polskapresse Sp. z o.o., 2008. – Tyg.
 34. **Nawias** / red. nac. Wojciech Łęcki. – Nr 7 (2008). – Płock: Związek Literatów Polskich Oddział w Płocku, 2008. – Rocz. – ISBN 978-83-61117-00-1
 35. **Niedziela**: Tygodnik Katolicki / red. nac. ks. dr Ireneusz Skubiś. – 2008, R. 51, nr 1-13. – Częstochowa : Kuria Metropolitalna w Częstochowie, 2008. – Tyg. – ISSN 0208-872X
Zawiera dod. „Niedziela Płocka”
 36. **Notatki Płockie**: kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego / [red. nac. Wiesław Koński]. – 2008, [R. 52], nr 1/214. – Płock: TNP, 2008. – Kwart. – ISSN 0029-389X
 37. **Orlen Ekspres**: magazyn wewnętrzny Polskiego Koncernu Naftowego ORLEN Spółka Akcyjna / red. nac. Renata Krawczyńska. – 2008, [R. 9], nr 1-6. – Płock: PKN ORLEN SA, 2008. – Dwutyg. – ISSN 1641-0629
 38. **Per Contra**: pismo studentów Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku / p. o. red. nac. Paweł Mirosz. – 2007/2008, nr 11-12(25-26). – Płock: SWPW, 2008. – Półrocz.
 39. **Płoczanin**: bezpłatne pismo informacyjno-promocyjne / red. nac. Bogdan Szulc. – 2008, R. 2, nr 1(6)-3(8). – Płock: Wydawnictwo JOLKA, 2008. – Mies. – ISSN 1898-1844
 40. **Powiat Płocki**: Biuletyn Samorządowy / oprac. red. Małgorzata Struzik, Elżbieta Subotowicz. – 2008, nr 35: styczeń – marzec. – Płock : Rada i Zarząd Powiatu w Płocku, 2008. – Kwart. – ISSN 1507-6652
 41. **Przedszkole**: czasopismo dla nauczycieli przedszkola / [red. nac. Dorota Dądzik]. – 2008, [R. 6], nr 1(21). – Płock: Wydawnictwo i Poligrafia „Iwanowski”, 2008. – Kwart. – ISSN 1730-5764
 42. **Region Płocki Regionem Europejskim**: kwartalnik Związku Gmin Regionu Płockiego. – 2008, [R. 2], nr 1/ marzec. – Płock: Związek Gmin Regionu Płockiego, 2008. – Kwart. – ISSN 1898-6021
 43. **Rocznik Gostyniński**: regionalne pismo naukowe / Gostynińskie Towarzystwo Kulturalno-Naukowe; Towarzystwo Wspierania Rozwoju Ziemi Sannickiej; [red. nac. Jarosław Domagała]. – T. 2 (2008). – Gostynin : Gostynińskie Towarzystwo Kulturalno- Naukowe; 2008. – 398 s. : il. ; 24 cm. – Rocz. – ISSN 1898-9829
 44. **Sierpecka Fara**: pismo Parafii p.w. Św. Wita, Modesta, Krescencji. Na prawach maszynopisu / red. odpow. Andrzej Więckowski. – 2008, nr 1-3. – Sierpc: Parafia p.w. Św. Wita, Modesta, Krescencji, 2008. – Mies.
 45. **Słowo Gozdowa**: biuletyn informacyjny Wójta i Rady Gminy Gozdowo / red. zespół. – 2008, nr 1. – Gozdowo : Urząd Gminy, 2008. – Kwart.
 46. **Stanisławówka**: czasopismo parafialne / Red. zespół. – 2008, [R. 10], nr 1(54), 2(55). – Płock: Parafia św. Stanisława Kostki, 2008. – Niereg.
 47. **Sygnaly Płockie**: pismo Urzędu Miasta Płocka / red. nac. Ewa Jasińska. – 2008, [R. 14], nr 1-6. – Płock: UM, 2008. – Dwutyg. – ISSN 1425-5235
 48. **Twoja Nowa Gazeta**: miesięcznik publicystyczno-społeczny / red. nac. Jacek Dąbrowski. – 2008, [R. 2], nr 1(2), 2(3). – Płock: Promocja Sztuki i Wydawnictwo GLOBAL, 2008. – Mies.
 49. **Tygodnik Płocki** / red. nac. Tomasz Szatkowski. – 2008, [R. 36], nr 1-12. – Płock: Dziennikarsko-Wydawnicza Spółdzielnia Pracy „AKAPIT”, 2008. – Tyg. – ISSN 0208-6992
 50. **Wieś Mazowiecka**: Miesięcznik Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Warszawie / red. nac. Ewa Jarosławska; [od nr 2] Ewa Gregorczyk. – 2008, [R. 10], nr 1(98)-3(100). – Warszawa : Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego, 2008. – Mies. – ISSN 1507-4714
 51. **Wieści Gminne**: Pismo Urzędu Gminy Bielsk. – 2008, [R. 2], nr 1(2). – Bielsk: Urząd Gminy, 2008. – Kwart.
 52. **Wieści z Ziemi Sochaczewskiej**: Magazyn Informacyjny Starostwa Powiatowego w Sochaczewie / red. prow. Anna Syperek. – 2008, nr 1-3. – Sochaczew : Starostwo Powiatowe w Sochaczewie, 2008. – Mies.
 53. **Wieści znad Wisły** / red. Ewa Smuk-Stratenwerth, Renata Maślanka. – 2008, [R. 15], nr 69. – Grzybów: Stowarzyszenie „Ziarno”, 2008. – Kwart. – ISSN 1643-7810
 54. **Zadzwoni**: płocka gazeta bezpłatnych ogłoszeń / red. nac. Janina Bednarek. – 2008, [R. 4], nr 1-13. – Płock: JANBED, 2008. – Tyg. – ISSN 1734-0071
 55. **Zagraj to Sam**: przeboje w zapisie nutowym / red. nac. Janusz Wiśniewski. – 2008, [R. 15], nr 1-3. – Płock: Studio „Bis”, 2008. – Mies. – ISSN 1231-0980
 56. **Zeszyty Jagiellońskie**: Pismo Uczniów, Nauczycieli i Przyjaciół LO im. Króla Władysława Jagiełły w Płocku / opiekun zespołu Wiesław Kopeć. – 2008, [R. 7], nr 22. – Płock: LO im. Wł. Jagiełły, 2008. – Niereg.

57. **Życie Płocka** / red. Robert Krześnicki. – 2008, nr 1-13.
- Warszawa: Presspublica sp. z o. o., 2008. – Tyg. – ISSN
1730-6116

Poszczególne okręgi i miejscowości

Studzieniec

58. **CHUDZYŃSKI, Marian.**: Studzieniec - prawda i legenda / Marian Chudzyński. // Rocznik Gostyniński. – T. 2 (2007), s. 239-248, il.

Gostynin

- **SKIBIŃSKI, Stefan.**: Moje spotkania z Gostyninem. Wspomnienia z dawnych, przedwojennych lat młodości = poz. 62

Płock

- **ŁABARZEWSKI, Radosław.**: Papparazzo od architektury = poz. 276

59. **ŁAKOMSKI, Mirosław.**: Płockie deja vu / Mirosław Łakomski ; [red. Marek Grala]. – Płock : ViaArtCity, 2008. – 357, [11] s.: fot. (w tym kolor.) ; 21 x 21 cm + Fotograficzny suplement Wojciecha Chojnackiego : 16 s. ; okulary trójwymiarowe.

- **OWCZAREK, Robert.**: Pod opieką św. Zygmunta = poz. 88

- **WOŹNIAK, Agnieszka.**: Książka bez retuszu = poz. 277

Pamiętniki. Wspomnienia

60. **GIŻYŃSKA-BURAKOWSKA, Halina.**: Panna z Wilczogóry: wspomnienia 1932-2007 / Halina Giżyńska-Burakowska. – Sierpc: Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierpeckiej, 2008. – 262 s.: il. kolor. ; 25 cm.
Fragmenty wspomnień na wykłękach

61. **LOSIĄK, Teresa.**: Nakaz pracy / Teresa Losiak. // Benedictus. – 2008, nr 1, s. 33, il.

62. **SKIBIŃSKI, Stefan.**: Moje spotkania z Gostyninem. Wspomnienia z dawnych, przedwojennych lat młodości / Stefan Skibiński. // Rocznik Gostyniński. – T. 2 (2008), s. 371-382, il.

- **ZYCH, Tadeusz.**: Wspomnienia ze współpracy z redakcją „Mariawity” (1990-1997) = poz. 302

63. **CHODOROWSKI, Zygmunt.**: Z Syberii do Sierpca / Zygmunt Chodorowski. // Benedictus. – 2008, nr 1, s. 19-20, 26-29, il. Wspomnienia z młodości Zygmunta Chodorowskiego, syna sierpeckiej nauczycielki Wandy Chodorowskiej.

64. **PAWŁOWICZ, Jacek.**: Bohater już na zawsze pozostanie bohaterem : echa artykułu o Henryku Gutowskim (cz. 1-2) / Jacek Pawłowicz. // Życie Płocka. – 2008, nr 10, s. 8-9, nr 11, s. 8, il.

Biografie

Achmatowicz, Iskander

55. **GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.**: Por. Iskander Achmatowicz - Tatar w obronie Płocka w 1920 r. / Grzegorz Gołębiewski. // Notatki Płockie. – 2008, nr 1/214, s. 23-27

Antoni Julian Nowowiejski, bł.

66. **BEDNARCZYK, Rafał.**: W 150-lecie urodzin Arcybiskupa

Męczennika / Rafał Bednarczyk. // Niedziela. – 2008, nr 6, dod. Niedziela Płocka s. III, il.

Badowski, Kazimierz

67. **Kazimierz Badowski**: prezentacje: Budowniczość Płocka / opr. (jbn). // Nasz Płock. – 2008, nr 2, s. 4, il.

Broniewski, Władysław

- **CHŹRANOWSKA, Barbara.**: Broniewski i Wyspiański bliżej = poz. 290

Chlewiński, Maksymilian

68. **(RŁ.): Świat jest muzyką / (rł).** // Sygnały Płockie. – 2008, nr 2, s. 12, il.
16-letni Maksymilian Chlewiński - niewidomy i autystyczny pianista, muzyk, kompozytor i jazzman, urodzony w Płocku.

Chodorowska, Honorata

69. **LOSIĄK, Teresa.**: Wspomnienie o dr Honoracie Chodorowskiej / Teresa Losiak. // Benedictus. – 2008, nr 1, s. 15-16, il.

Domański, Grzegorz

70. **OSMAŁEK, Marek.**: Książd Grzegorz Domański - budowniczy kościoła w Białotarsku / Marek Osmałek. // Rocznik Gostyniński. – T. 2 (2008), s. 111-120

Giżyńska-Burakowska, Halina

71. **GIŻYŃSKA-BURAKOWSKA, Halina.**: Gimnazjalistka / Halina Giżyńska-Burakowska. // Benedictus. – 2008, nr 1, s. 10-12, il.
Fragmenty wspomnień książki „Panna z Wilczogóry”.

Grabowska-Kuczeńska, Janina

72. **DOMAGAŁA, Jarosław.**: Pedagog i wirtuoz pianina : zapomniani płocczanie / Jarosław Domagała. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 12, s. 10, il.

Herbert, Zbigniew

- **MAJCHRZAK, Anna.**: Korespondencja Zbigniewa Herberta do przyjaciół z Gostynina = poz. 241

Jan Matuszewski

73. **BIGUS, Jolanta.**: Jan Matuszewski - zasłużony działacz kultury w powiecie gostynińskim / Jolanta Bigus. // Rocznik Gostyniński. – T. 2 (2008), s. 201-210, il.
Zawiera streszczenie w języku angielskim i niemieckim.

Kacprzak, Marcin

74. **KACPRZAK, Marcin** (1888-1968): Marcin Kacprzak (1888-1968) higienista, wychowawca, publicysta : katalog wystawy / oprac. Jakub Żbikowski, Grażyna Jermakowicz. – Warszawa : Polskie Towarzystwo Higieniczne, [2006]. – [20] s. : il. (gł. kolor.) ; 29 cm.

Serafimowicz, Włodzimierz

75. **SERAFIMOWICZ, Włodzimierz.**: Czas budowania / Włodzimierz Serafimowicz; rozm. przepr. Jan B. Nycek. // Nasz Płock. – 2008, nr 1, s. 9, il.

Sumiński, Leopold

- **DOMAGAŁA, Jarosław.**: Leopold Sumiński (1798-1862) - zasłużony pedagog i publicysta = poz. 180

Szafrąński, Włodzimierz

76. **KORDALA, Tomasz.**: Pamięci Włodzimierza Szafrąńskiego

go (1920-1998) : 10. rocznica śmierci wybitnego archeologa / Tomasz Kordala. // Biuletyn Muzealny. – 2008, nr 1/10, s. 11, il.

Wyczalkowski, Seweryn (ks.)

- **WERNER, Marcin.** : Książd prałat Seweryn Wyczalkowski = poz. 289

Wyspiański, Stanisław

- **CHRZANOWSKA, Barbara.** : Broniewski i Wyspiański bliżej = poz. 290

II. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

Geologia. Hydrologia

- 77. **CHODOROWSKA, Ewa.**: Doskonała wiadomość nie tylko dla Gostynina : powstanie park termalny / Ewa Chodorowska. // Życie Płocka. – 2008, nr 6, s. 3, il. Prace wiertnicze przy gostynińskiej geotermii
- 78. **CHARŁAMPOWICZ, Stefan.**: Jezioro Kociot / Stefan Charłampowicz. // Rocznik Gostyniński. – T.2 (2007), s. 249-264, il. Tekst artykułu jest kopią publikacji Stefana Charłampowicza z 1933 roku.

- 79. **GRZYBOWSKA, Elżbieta.**: Podpłockie jeziora bez ścieków : 50 kilometrów kanalizacji wokół akwenów wodnych / Elżbieta Grzybowska. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 12, s. 1, 4, il.

Inwestycje w gminie Łąck.

Roślinność. Zwierzęta

- 80. **WOŹNIAK, Agnieszka.**: Oko w oko z rekinem/Agnieszka Woźniak.//Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 23, s. 1, il. Projekt nowych akwariów dla płockiego ZOO.

Geografia. Krajoznawstwo. Turystyka

- **CIĄSTEK, Jan.**: Promujemy nasz powiat = poz. 145
- **KOWALSKI, Wiesław Józef.**: Moje kresy - sercem związany kresami = poz. 84
- 81. **SNOPEK, Barbara.**: Laureaci II etapu konkursu z Oddziału Płock / Barbara Snopek. // Wieś Mazowiecka. – 2008, nr 2, s. 4, il. Najlepsze gospodarstwo agroturystyczne 2008.
- **WARZYWODA, Maciej.**: Płock = poz. 288
- 82. **WOŹNIAK, Agnieszka.**: Rejs z Płockiem w tle : Regularna Pasażerska Żegluga Wiślana / Agnieszka Woźniak. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 14, s. 2, il.

IV. HISTORIA

Nauki pomocnicze

- 83. **Archiwa**, jako ośrodki badań regionalnych na przykładzie prac nad dziejami Mazowsza : materiały z sesji naukowej / oprac. Leszek Franciszkiewicz. – Płock: Archiwum Państwowe w Płocku: Stowarzyszenie Przyjaciół Archiwum Państwowego w Płocku, 2008. – 70 s.: il. ; 21 cm.
- **STOŁOSKA-FUZ, Katarzyna.**: Pokażny przekaz dla muzeum = poz. 204

Archeologia

- **KORDALA, Tomasz.**: Pamięci Włodzimierza Szafraniego (1920-1998) = poz. 76

Historia - opracowania ogólne.

- **CHUDZYŃSKI, Marian.**: Studzienic - prawda i legenda = poz. 58
- 84. **KOWALSKI, Wiesław Józef.**: Moje kresy - sercem związany kresami / Wiesław Józef Kowalski. // Miasto Płock i okolice. – 2008, styczeń-luty, s. 4-5, il. M.in. udział Płoczan w obronie Lwowa w latach 1918-1919.

Historia miejscowości

Bielsk (gmina)

- 85. **ROWICKA, Lena.**: Historia Bielska w pigułce / Lena Rowicka. // Wieści Gminne. – 2008, nr 1(2), s. [10], il.

Czachowo

- 86. **PAWŁOWSKA, Monika.**: Historie miejscowości c.d. / Monika, Pawłowska. // Słowo Gozdowa. – 2008, nr 1, s. 6-8, il.

Gostynin

- **KONARSKA-PABINIAK, Barbara.**: Deptak na Floriańskiej = poz. 120

Nowy Duninów

- 87. **Lustracja dóbr duninowskich z roku 1850.** Fragmenty / Oprac. Przemysław Franciszkiewicz, Andrzej Sumliński // Rocznik Gostyniński. – T. 2 (2008), s. 265-292, il. Odpis fragmentów „Lustracji Dóbr Duninowskich” z 1850 roku sporządzonych na podstawie oryginału zachowanego w Archiwum Państwowym w Płocku.

Płock

- **DOMAGAŁA, Jarosław.**: Płockie Towarzystwo Muzyczne w okresie dwudziestolecia międzywojennego = poz. 266
- **DYLEWSKI, Zenon.**: Zarys opieki księży salezjanów z parafii św. Stanisława Kostki w Płocku nad miejscem straceń powstańców styczniowych. Groby wojenne 1863 = poz. 138
- **GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.**: Por. Iskander Achmatowicz - Tatar w obronie Płocka w 1920 r. = poz. 65
- **ŁAKOMSKI, Mirosław.**: Płockie deja vu = poz. 59
- 88. **OWCZAREK, Robert.**: Pod opieką św. Zygmunta / Robert Owczarek. // Twoja Nowa Gazeta. – 2008, nr1, s. 14, il.

Historia i współczesność Płocka.

- 89. **PAPIEROWSKI, Andrzej Jerzy.**: Przemiany ekonomiczne i społeczne w Płocku w latach 1864-1914 na tle przemian w Królestwie Polskim (cz. II) / Andrzej Jerzy Papierowski. // Notatki Płockie. – 2008, nr 1/214, s. 3-14, il.

Sierpc

- 90. **Ziemia Sierpecka znana i nieznana:** informator historyczno-krajoznawczy / Halina Burakowska [et al.]. – Sierpc: Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Sierpeckiej: Towarzystwo Naukowe Płockie, Oddział, 2007. – 411 s.: fot., mapy; 21 cm.

Sierpc (okręg)

- **GIŻYŃSKA-BURAKOWSKA, Halina.**: Panna z Wilczogóry = poz. 60

Wilczogóra

- **GIŻYŃSKA-BURAKOWSKA, Halina.**: Panna z Wilczogóry = poz. 60

Opracowania według okresów

1795-1918 r.

- 91. **CHUDZYŃSKI, Marian.**: Powstanie styczniowe na ziemi gostyńskiej / Marian Chudzyński. // Rocznik Gostyński. – T. 2 (2008), s. 9-36, il.
- 92. **ROSICKI, Karol.**: pamięć o bohaterach: powiat sierpecki: 145. rocznica wybuchu powstania styczniowego / Karol Rosicki. // Życie Płocka. – 2008, nr 4, s. 19, il.
- **SZUBSKA-BIEROŃ, Elżbieta.**: Parafia ewangelicko-augsburska w Gostyninie w latach 1824-1945 = poz. 287

1918-1939 r.

- **DOMAGAŁA, Jarosław.**: Płockie Towarzystwo Muzyczne w okresie dwudziestolecia międzywojennego = poz. 266
- **GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.**: Por. Iskander Achmatowicz - Tatar w obronie Płocka w 1920 r. = poz. 65

1939-1945 r.

- **LOSIAK, Teresa.**: Nakaz pracy = poz. 61

1945-1989 r.

- 93. **RŁ.**: Wierzyliśmy w zmiany / rł. // Sygnały Płockie. – 2008, nr 6, s. 19, il.
Seminarium popularnonaukowe „Pamiętamy Marzec '68”.
- 94. **KP.**: Zaczyna się stalinizm, kończy się inteligencja / KP. // Głos Gostyński. – 2008, nr 1, s. 5
Analiza wyników ankiety przeprowadzonej w 1948 r. dotyczącej rad narodowych powiatu gostyńskiego.
- 95. **PILCH, Piotr.**: Początki Powiatu Gostyńskiego / Piotr Pilch. // Głos Gostyński. – 2008, nr 3, s. 6
Pierwsze posiedzenia Powiatowej Rady Narodowej w Gostyninie.
- 96. **PILCH, Piotr.**: Powiat Gostyński w świetle materiałów Archiwum Państwowego w Płocku / Piotr Pilch. // Głos Gostyński. – 2008, nr 3, s. 6

V. ETNOGRAFIA

Obrzędy. Obyczaje

- 97. **BARANIUK, Tadeusz.**: Tak świętowano Wielkanoc na Mazowszu... / Tadeusz Baraniuk. // M 4. – 2008, nr 1, s. 16, il.
- 98. **RUMIŃSKA, Joanna.**: Świętowanie Wielkanocy / Joanna Rumińska. // Benedictus. – 2008, nr 1, s. 30-31, il.
Zwyczaj wielkanocny na Mazowszu.

VI. ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

Zagadnienia ogólne.

- **CIĄSTEK, Jan.**: Promujemy nasz powiat = poz. 145
- **Spotkanie Noworoczne** = poz. 149
- **ŚMIETANOWSKI, Sebastian.**: Firma odpowiedzialna społecznie = poz. 135

Budownictwo

- **CHODOROWSKA, Ewa.**: Doskonała wiadomość nie tylko dla Gostynina = poz. 77
- **KALKOWSKI, Dariusz.**: Podsumowanie 2007 roku = poz. 146
- **Kazimierz Badowski** = poz. 67
- **KŁOBUKOWSKI, Mirosław.**: Czy MTBS to czynszowa alternatywa dla spółdzielczości mieszkaniowej? = poz. 125
- **SERAFIMOWICZ, Włodzimierz.**: Czas budowania = poz. 75
- 99. **WOŹNIAK, Hubert.**: Prezydent bajkopisarz mieszkał pod dziewiątką / Hubert Woźniak. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 23, s. 5, il.
Remont kamienicy na Starym Rynku 9, w której mieszkał August Zaleszczyński.

Informatyka

- 100. **ŚMIETANOWSKI, Sebastian.**: Cały Płock podłączony do internetu / Sebastian Śmietanowski. // Nasze Miasto. – 2008, nr 5, s. 3, il.
Płocka Bezprzewodowa Sieć Informatyczna Plo-NET.

Przemysł chemiczny

Polski Koncern Naftowy ORLEN SA

- 101. **MROCKOWSKI, Marek.**: Zbudowaliśmy fundamenty dla rozwoju: jak pracowano przy kapitalnym remoncie / Marek Mrockowski; rozm. przepr. Grzegorz Rychlewski. // Orlen Ekspres. – 2008, nr 4, s. 3, il.
Rozmowa z prezesem Zarządu, dyrektorem Generalnym Mażeikiu Nafta Markiem Mrockowskim dotycząca remontu rafinerii w Możejkach.
- 102. **BERGER, Agnieszka.**: Orlen + Lotos? PO łagodnie / Agnieszka Berger. // Puls Biznesu. – 2008, nr 35, s. 04-05, il.
Idea fuzji PKN ORLEN SA z gdańską Grupą Lotos.
- 103. **BUTKIEWICZ, Tomasz.**: Możejki były na podsłuchu / Tomasz Butkiewicz, Robert Zieliński, Leszek Kraskowski. // Dziennik. – 2008, nr 15, s. 4, il.
- 104. **FORMELA, Dariusz.**: Zmiany, zmiany, zmiany...: czas ważnych decyzji / Dariusz Formela; rozm. przepr. Renata Krawczyńska. // Orlen Ekspres. – 2008, nr 2, s. 10, il.
Podsumowanie roku w PKN Orlen. Rozmowa z Dariuszem Formelą, członkiem zarządu PKN ORLEN S.A. ds. organizacji i Grupy Kapitałowej.
- 105. **GRAD, Krzysztof.**: Możejki przyniosą Orlenowi 300 mln zł zysku rocznie / Krzysztof Grad. // Gazeta Prawna. – 2008, nr 24, s. 6, il.
- **NOWICKI, P.**: Wisła klubem miejskim = poz. 215
- 106. **OLEJNIK, Andrzej.**: Korzystne, jasne, systemowe: rozwiązania płacowe / Andrzej Olejnik; rozm. przepr. Grzegorz Rychlewski. // Orlen Ekspres. – 2008, nr 3, s. 7, il.
Rozmowa z dyrektorem wykonawczym ds. kadr, przewodniczącym Zespołu Negocyjacyjnego Pracodawcy Andrzejem Olejnikiem.
- 107. **ŚMIETANOWSKI, Sebastian.**: Płocki Orlen ma problemy / Śmietanowski Sebastian. // Nasze Miasto. – 2008, nr 9, s. 3, il.
Protest pracowników ruchu ciągłego.

108. Wyniki lepsze niż pierwotne prognozy: skonsolidowane wyniki finansowe 2007 / Biuro Prasowe. // Orlen Ekspres. – 2008, nr 5, s. 3, il.

109. KOWALIK, Filip.: Polska gorączka ropy / Filip Kowalik. // Forbes. – 2008, nr 2, s. 54-55, il.
Zabiegi w PKN Orlen S.A. o kazachską ropę.

Przemysł metalowy

110. WOŹNIAK, Hubert.: W Białej rodzi się talerz marines: płocka firma na parkiecie / Hubert Woźniak. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 31, s. 2, il.
Stalowe Centrum Serwisowe Passat-Stal SA z Białej k. Płocka - firma produkująca wyroby z blachy.

Przemysł rolno-spożywczy

111. GASIK, Małgorzata.: Patowa sytuacja pracowników Zakładów Mięsnych / Małgorzata Gasik. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 19 s. 4, il.

112. GRZYBOWSKA, Elżbieta.: Weterynarze postawili veto: Płockie „Mięsne” nie funkcjonują / Elżbieta Grzybowska. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 1, s. 3, il.

113. ŚMIETANOWSKI, Sebastian.: Mięsne Petro-Konsorcjum / Sebastian Śmietanowski. // Nasze Miasto. – 2008, nr 11, s. 3, il.
Trudna sytuacja Zakładów Mięsnych w Płocku.

Rolnictwo

— **BOSZKO, Michał.:** O kierunkach działania Zarządu w 2007 r. = poz. 140

— **SNOPEK, Barbara.:** Laureaci II etapu konkursu z Oddziału Płock = poz. 81

114. ZONENBERG, Jadwiga.: Seminarium dla sołtysów / Jadwiga Zonenberg. // Powiat Płocki. – 2008, nr 35, s. 26-27, il.

Melioracje rolne

115. BRYKAŁA, Dariusz.: Prace regulacyjne i melioracje wodne w dorzeczu Skrzy w XX wieku / Dariusz Brykała. // Rocznik Gostyniński. – T.2 (2008) s. 163-168, il.

116. Spółki wodne coraz silniejsze. // Powiat Płocki. – 2008, nr 35, s. 27-28, il.
Związek Spółek Wodnych „MELKOREX”.

Handel i usługi

— **WOŹNIAK, Agnieszka.:** Rejs z Płockiem w tle = poz. 82

117. WOŹNIAK, Agnieszka.: Zegarmistrz z duszą: niezwykła kolekcja Janusza Augustowskiego / Agnieszka Woźniak. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 10, s. 2, il.

Komunikacja. Transport. Łączność

118. BOCZKOWSKA, Alina.: Pospolite ruszenie dla obwodnicy: Płock, Radzanowo / Alina Boczkowska. // Życie Płocka. – 2008, nr 3, s. 16-17, il.
Realizacja obwodnicy północnej dla Płocka pod znakiem zapytania.

119. E. J.: Droga donikąd?: XX sesja Rady Miasta / E.J. // Sygnały Płockie. – 2008, nr 4, s. 5, il.
Dot. planów budowy obwodnicy północnej dla Płocka.

— **IRZYK, Piotr.:** Młodzieżowy Turniej Motoryzacyjny = poz. 174

120. KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Deptak na Floriańskiej / Barbara Konarska-Pabiniak. // Głos Gostyniński. – 2008, nr 2, s. 4, il.

121. SZPAKOWICZ, Teresa.: Spotkanie zarządców dróg / Teresa Szpakowicz. // Powiat Płocki. – 2008, nr 35, s. 25-26, il.

— **ŚMIETANOWSKI, Sebastian.:** Cały Płock podłączony do internetu = poz. 100

122. WIŚNIEWSKI, Andrzej.: Drugi sierpecki skansen: czy zabytkowy obiekt doczeka lepszych czasów? Andrzej Wiśniewski. // Życie Płocka. – 2008, nr 13, s. 9, il.

Gospodarka komunalna. Straż pożarna

— **GRZYBOWSKA, Elżbieta.:** Podpłockie jeziora bez ścieków = poz. 79

123. WAG.: Nowy wóz bojowy z OSP Drobin / Wag. // Kontakt. – 2008, nr 69, s. 17-19, il.

Zebranie sprawozdawcze i poświęcenie wozu bojowego.

Gospodarka mieszkaniowa

124. KANIA, Rafał.: Osiedle Tarasowe : pozytywny rozmach kontrolowany(1) / Rafał Kania, Włodzimierz Maros; rozm. przepr. Andrzej Gałuszewski. // Twoja Nowa Gazeta. – 2008, nr 2, s. 14-15, il.

Rozm. z Prezesem Zarządu i Wiceprezesem Zarządu Miejskiego Zakładu Gospodarki Mieszkaniowej - Towarzystwa Budownictwa Społecznego.

125. KŁOBUKOWSKI, Mirosław.: Czy MTBS to czynszowa alternatywa dla spółdzielczości mieszkaniowej? / Mirosław Kłobukowski; rozm. przepr. Andrzej Gałuszewski. // Twoja Nowa Gazeta. – 2008, nr 1, s. 8-10, il.
Rozmowa z Prezesem Zarządu Miejskiego Towarzystwa Społecznego w Płocku.

126. KONARSKA-PABINIAK, Barbara.: Gostynińska Spółdzielnia Mieszkaniowa w latach 1958-2008 / Barbara Konarska-Pabiniak. // Rocznik Gostyniński. – T. 2 (2008), s. 168-202, il.

— **M. D.:** Mieć własny kąt = poz. 148

— **Wczoraj i dziś SDK** [Spółdzielczego Domu Kultury] i Klubów = poz. 196

— **WOŹNIAK, Hubert.:** Prezydent bajkopisarz mieszkał pod dziewiątką = poz. 99

127. 50 lat Płockiej Spółdzielni Mieszkaniowej Lokatorsko-Własnościowej (1958-2008) / oprac. J.S. // Głos PSML-W. – 2008, nr 6 (marzec), s. 2-5, il.

VII. ZAGADNIENIA POLITYCZNE I SPOŁECZNE

Unia Europejska

128. BOJARSKA, Nina.: Regionalny Ośrodek EFS [Europejskiego Funduszu Społecznego] w Płocku / Nina Bojarska // Gazeta Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica. – 2008, nr 27, s. 7, il.

— **Fundusze Unijne dla Mazowsza** = poz. 13

Organizacje społeczne

129. ŁABARZEWSKI, Radosław.: Możesz zostać filantropem wszystko o 1% na OPP [organizacje pożytku publicznego] / Radosław Łabarzewski. // Sygnały Płockie. – 2008, nr 2, s. 8-9

130. **PASOWICZ, Paulina.**: Wiara góry przenosi / Paulina Pasowicz. // *Twoja Nowa Gazeta*. – 2008, nr 1, s. 7, il. Stowarzyszenie „Nasz Kraj”.

131. **SZATKOWSKA, Lena.**: Partnerzy w dialogu: Płockie Stowarzyszenie Miast Siostrzanych przed jubileuszem / Lena Szatkowska. // *Tygodnik Płocki*. – 2008, nr 8, s. 8, il.

Praca. Bezrobocie

132. **AS.**: Gdzie pracują mieszkańcy powiatu: Bielsk, Wyszogród, Gozdowo, powiat płocki i sierpecki / AS. // *Życie Płocka*. – 2008, nr 2, s. 16-17, il.

— **BOSZKO, Michał.**: O kierunkach działania Zarządu w 2007 r. = poz. 140

133. **M.D.**: Mniej bezrobotnych / M.D. // *Sygnały Płockie*. – 2008, nr 6, s. 4

Informacja na temat realizacji postanowień uchwały Rady Miasta Płocka o rozwiązywaniu problemu bezrobocia w Płocku w 2007 r.

Opieka społeczna

— **BOSZKO, Michał.**: O kierunkach działania Zarządu w 2007 r. = poz. 140

134. **MRÓWKA, Aleksandra.**: W Ruszkowie nie ma już domu dziecka: dzieci trafiły do biduła / Aleksandra Mrówka. // *Życie Płocka*. – 2008, nr 11, s. 20, il.

— **PASOWICZ, Paulina.**: Wiara góry przenosi = poz. 130

135. **ŚMIETANOWSKI, Sebastian.**: Firma odpowiedzialna społecznie / Sebastian Śmietanowski. // *Nasze Miasto*. – 2008, nr 8, s. 3, il.

Wyróżnienia dla zaangażowanych społecznie płockich przedsiębiorstw.

Związki zawodowe

— **ŚMIETANOWSKI, Sebastian.**: Płocki Orlen ma problemy = poz. 107

Socjologia

136. **BOCZKOWSKA, Alina.**: Wreszcie znaleźli przyjazny ką!! Psary, gmina Drobin, powiat płocki / Alina Boczkowska. // *Życie Płocka*. – 2008, nr 1, s. 16-17, il.

— **MARKIEWICZ, Jacek.**: Spowiedź Jacka Markiewicza = poz. 247

— **SCHULZ, Małgorzata.**: Rola kobiety w przyszłości = poz. 166

— **TOMASZEWSKA, Liliana.**: Wartość edukacji w życiu kobiet = poz. 170

Patologia społeczna

— **GAŁUSZEWSKI, Andrzej.**: Pod ścianą? = poz. 160

137. **ORŁOWSKA, Milena.**: Skarbonki, nie ludzie: policjant z młodzieżą w teatrze / Milena Orłowska. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2008, nr 30, s. 2, il.

— **ŚMIETANOWSKI, Sebastian.**: Narkotyki w każdej celi = poz. 157

Miejsca pamięci narodowej

138. **DYLEWSKI, Zenon.**: Zarys opieki księży salezjanów z parafii św. Stanisława Kostki w Płocku nad miejscem straceń powstańców styczniowych. Groby wojenne 1863 / Zenon Dylewski. – Wyd. 2. – Płock : [b.w.], 2008. – 10, [6] k., il., portr.; 30 cm.

VIII. ZAGADNIENIA PRAWNO-ADMINISTRACYJNE

Samorząd terytorialny

139 **AS.**: Prawie trzy miliony na ciekawe imprezy w województwie mazowieckim: dotacje z urzędu marszałkowskiego / AS. // *Życie Płocka*. – 2008, nr 13, s. 16-17, il.

— **BeeS.**: Łączy nas jeden dom = poz. 197

140. **BOSZKO, Michał.**: O kierunkach działania Zarządu w 2007 r. / Michał Boszko. // *Powiat Płocki*. – 2008, nr 35, s. 8-20, il.

141 **Budżet. Płocka 2008**: na co wydajemy nasze pieniądze? – Płock: Urząd Miasta Płocka, 2008. – 36 s.: il.; 20x20 cm + Osiedla: wybrane inwestycje: [8] s.

142. **CHODOROWSKA, Ewa.**: Kolejny rozwojowy budżet małej gminy ambitne plany inwestycyjne gminy Szczawin Kościelny / Ewa Chodorowska. // *Życie Płocka*. – 2008, nr 2, s. 20, il.

143. **CHODOROWSKA, Ewa.**: Nareszcie przyszła pora na duże inwestycje: gmina Gostynin / Ewa Chodorowska. // *Życie Płocka*. – 2008, nr 6, s. 20, il. Plan inwestycyjny na rok 2008.

144. **CHODOROWSKA, Ewa.**: Samorząd inwestuje w infrastrukturę: drogi i bezdroża powiatu gostynińskiego / Ewa Chodorowska. // *Życie Płocka*. – 2008, nr 8, s. 20, il. Modernizacja dróg w 2008 w powiecie gostynińskim.

145. **CIĄSTEK, Jan.**: Promujemy nasz powiat / Jan Ciąstek. // *Powiat Płocki*. – 2008, nr 35, s. 20-22, il.

— **E. J.**: Droga donikąd? = poz. 119

— **GRZYBOWSKA, Elżbieta.**: Podpłockie jeziora bez ścieków = poz. 79

146. **KALKOWSKI, Dariusz.**: Podsumowanie 2007 roku / Dariusz Kalkowski. // *Słowo Gozdowa*. – 2008, nr 1, s. 5-6

147. **KRZEWICKI, Jan Kazimierz.**: Stawiamy na turystykę / Jan Kazimierz Krzewicki, rozm. przepr. Jan B. Nycek. // *Nasz Płock*. – 2008, nr 2, dod. samorządowy 1/2008, s. I-II, il. – (Prezentacje miast i gmin Północnego Mazowsza.) Rozmowa z wójtem gminy Gostynin.

— **KULIŃSKI, Andrzej.**: XVI Turniej Wiosny o Puchar Wójta i Rady Gminy Bodzanów = poz. 211

148. **M. D.**: Mieć własny ką: XVII sesja Rady Miasta / M.D. // *Sygnały Płockie*. – 2008, nr 1, s. 5 Informacja na temat stanu realizacji budownictwa komunalnego i socjalnego w mieście.

— **M.D.**: Mniej bezrobotnych = poz. 133

— **METZGER, Günther.**: Wypełnić życiem = poz. 198

— **NOWICKI, P.**: Wista klubem miejskim = poz. 215

— **PILCH, Piotr.**: Początki Powiatu Gostynińskiego = poz. 95

— **PILCH, Piotr.**: Powiat Gostyniński w świetle materiałów Archiwum Państwowego w Płocku = poz. 96

— **Powiat Płocki** = poz. 40

— **RODZEŃ, Marian.**: Trudne dobre początki = poz. 199

149. **Spotkanie** Noworoczne. // *Nasz Sierpc*. – 2008, nr 1, s. 1-8, il.

150. **STRADOMSKI, Józef.**: Wszystkie sprawy są ważne / Józef Stradomski; rozm. przepr. Jan B. Nycek. // Nasz Płock. – 2008, nr 3, dod. samorządowy 2/2008, s. I-II, il. – (Prezentacje miast i gmin Północnego Mazowsza.) Rozmowa z wójtem gminy Starożyby.

151. **STRUZIK, Adam.**: Rok dalszego rozwoju i wielkich inwestycji / Adam Struzik; rozm. przepr. Jan Bolesław Nycek. // Nasz Płock. – 2008, nr 1, s. 1-3, il. Rozmowa z Adamem Struzikiem - Marszałkiem Województwa Mazowieckiego.

- **STRUZIK, Małgorzata.**: Program pomocy stypendialnej dla uczniów szczególnie uzdolnionych = poz. 176

- **SZPAKOWICZ, Teresa.**: Spotkanie zarządców dróg = poz. 121

- **ŚMIETANOWSKI, Sebastian.**: Cały Płock podłączony do internetu = poz. 100

152. **ŚNIECIKOWSKI, Włodzimierz.**: Ten rok też będzie ważny: rozmowa z burmistrzem miasta Gostynina Włodzimierzem Śniecikowskim / Włodzimierz Śniecikowski; rozm. przepr. Piotr Pilch. // Głos Gostyniński. – 2008, nr 1, s. 1, 3, il. Rozmowa dotycząca planowanych inwestycji w roku 2008.

153. **ŚNIECIKOWSKI, Włodzimierz.**: Trafne decyzje: rozmowa z Burmistrzem Miasta Gostynina Włodzimierzem Śniecikowskim / Włodzimierz Śniecikowski; rozm. przepr. Piotr Pilch. // Głos Gostyniński. – 2008, nr 2, s. 1, 3, il. Rozmowa dotycząca inwestycji w roku 2008.

154. **WIŚNIEWSKI, Andrzej.**: W powiecie bez zmian: po sesji rady powiatu sierpeckiego / Andrzej Wiśniewski. // Życie Płocka. – 2008, nr 12, s. 9, il. Sesja Rady Powiatu w Sierpcu.

155. **ZAWIDZKI, Dariusz.**: Postęp ma swoje urwiska / Dariusz Zawidzki; rozm. przepr. JaD. // Twoja Nowa Gazeta. – 2008, nr 1, s. 11, il. Rozmowa z Zastępcą Prezydenta Miasta Płocka.

- **ZONENBERG, Jadwiga.**: Seminarium dla sołtysów = poz. 114

Sądownictwo

156. **BOCZKOWSKA, Alina.**: Nie oddamy ojcowizny w obce ręce! Karolew gm. Gąbin, powiat płocki / Alina Boczkowska. // Życie Płocka. – 2008, nr 4, s. 16-17, il. Spór o prawo własności do ziemi.

Zakłady karne

157. **ŚMIETANOWSKI, Sebastian.**: Narkotyki w każdej celi / Sebastian Śmietanowski. // Nasze Miasto. – 2008, nr 2, s. 1, 4, il. Problem narkotyków w płockim Zakładzie Karnym.

Bezpieczeństwo publiczne

158. **(A).**: Nasze dzieci kochane / (a). // Sygnały Płockie. – 2008, nr 3, s. 9 Przesłuchanie nieletnich na terenie Płocka i powiatu płockiego w 2007 r.

- **BOSZKO, Michał.**: O kierunkach działania Zarządu w 2007 r. = poz. 140

159. **CHODOROWSKA, Ewa.**: Sanniki pod ostrzałem gostynińskiej policji: gmina Sanniki / Ewa Chodorowska. // Życie Płocka. – 2008, nr 9, s. 20, il.

160. **GAŁUSZEWSKI, Andrzej.**: Pod ścianą? / Andrzej Gałuszeński. // Twoja Nowa Gazeta. – 2008, nr 1, s. 1, 4-5, il. Policyjna Izba Dziecka w Płocku.

- **IRZYK, Piotr.**: Młodzieżowy Turniej Motoryzacyjny = poz. 174

161. **MRÓWKA, Aleksandra.**: Policyjna akcja na drogach powiatu: bezpieczeństwo w powiecie gostynińskim / Aleksandra Mrówka. // Życie Płocka. – 2008, nr 12, s. 27, il. Akcja „Prędkość” na terenie powiatu gostynińskiego.

162. **ORŁOWSKA, Milena.**: Komenda jak za komuny / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 10, s. 1, il.

- **ORŁOWSKA, Milena.**: Skarbonki, nie ludzie = poz. 137

IX. WOJSKO

- **GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz.**: Por. Iskander Achmatowicz Tatar w obronie Płocka w 1920 r. = poz. 65

- **WOŹNIAK, Hubert.**: Płocczanie u Napoleona = poz. 299

X. OCHRONA ZDROWIA

Służba zdrowia

- **CHODOROWSKI, Zygmunt.**: Z Syberii do Sierpca = poz. 63

- **KACPRZAK, Marcin.**: Marcin Kacprzak (1888-1968) higienista, wychowawca, publicysta = poz. 74

- **LOSIĄK, Teresa.**: Wspomnienie o dr Honoracie Chodorowskiej = poz. 69

163. **MAŁECKA, Agnieszka.**: Spotkanie z lekarzami / Agnieszka Małicka. // Niedziela. – 2008, nr 6, dod. Niedziela Płocka s. VI, il. Spotkanie bpa P. Libery z członkami płockiego oddziału Katolickiego Stowarzyszenia Lekarzy Polskich.

164. **RAD.**: Związkowcy głodują, ginekolodzy wracają: w sierpeckim szpitalu / rad. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 2, s. 15, il. Szpital Powiatowy im. Juliusza Babińskiego w Sierpcu.

165. **RYBICKA, Wiesława.**: Dołączyć do grona najlepszych / Wiesława Rybicka; rozm. przepr. PaPas. // Twoja Nowa Gazeta. – 2008, nr 2, s. 1, 5, il. Rozmowa z Pełnomocnikiem Zarządu ds. Zarządzania Jakością i Kierownikiem Biura Marketingu, Promocji Zdrowia i Skarg w Płockim Zakładzie Opieki Zdrowotnej Sp. z o.o.

XI. NAUKA. OŚWIATA. KULTURA

Szkolnictwo wyższe

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa

- **GŁOWALA, Agnieszka.**: Aksjologia podstawą modernizacji systemu edukacji i współczesnej dydaktyki = poz. 172

- **(rł).**: Szkoła spełnionych marzeń = poz. 183

166. **SCHULZ, Małgorzata.**: Rola kobiety w przyszłości: na

podstawie badań studentów PWSZ w Płocku / Małgorzata Schulz. // Notatki Płockie. – 2008, nr 1/214, s. 43-52, il.

- **TOMASZEWSKA, Liliana.**: Wartość edukacji w życiu kobiet = poz. 170

Politechnika Warszawska

- **rt.** : Wierzyliśmy w zmiany = poz. 93

Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica

- **BOJARSKA, Nina.**: Regionalny Ośrodek EFS [Europejskiego Funduszu Społecznego] w Płocku = poz. 128
- **GŁOWALA, Agnieszka.**: Aksjologia podstawą modernizacji systemu edukacji i współczesnej dydaktyki = poz. 172
- 167. KRUSZEWSKI, Zbigniew Paweł (1949-)**: Szczęśliwa trzynastka / Zbigniew Paweł Kruszeński. // Gazeta Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica. – 2008, nr 27, s. II-III, il.
- 15 lat Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku.

- 168. KRUSZEWSKI, Zbigniew Paweł (1949-)**: Wywiad z nowym rektorem / Zbigniew Paweł Kruszeński; rozm. przepr. Anna Beca, Anna Skocińska, Andżelika Wieczorek. // Per Contra. – 2007/2008, nr 11-12(25-26), s. 4-6

- 169. RED.**: O kształceniu ustawicznym w Polsce / Red. // Gazeta Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica. – 2008, nr 27, s. 5
- Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Możliwości i ograniczenia kształcenia ustawicznego w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem województwa mazowieckiego”.

- 170. TOMASZEWSKA, Liliana.**: Wartość edukacji w życiu kobiet / Liliana Tomaszewska. // Edukacja Otwarta. – 2007, nr 1, s. 177-184, il.
- Badania sondażowe przeprowadzone w Płocku w 2000 i 2007 roku.

- 171. WALCZAK-DURAJ, Danuta (1947-)**: Rozmowy przy kawie... czyli trochę bliżej nas / Danuta Walczak-Duraj; rozm. przepr. Anna Beca, Anna Skocińska, Andżelika Wieczorek. // Per Contra. – 2007/2008, nr 11-12(25-26) s. 7-8

Towarzystwa. Organizacje naukowe

- 172. GŁOWALA, Agnieszka.**: Aksjologia podstawą modernizacji systemu edukacji i współczesnej dydaktyki: sprawozdanie z Konferencji / Agnieszka Głowala. // Edukacja Otwarta. – 2007, nr 1, s. 225-232
- 173. KOWALSKI, Wiesław Józef.**: Dante Alighieri w TNP / W Wiesław Józef Kowalski. // Miasto Płock i okolice. – 2008, styczeń-luty, s. 6, il.
- Wystawa „Dante i jego Boska komedia” ze zbiorów Franciszka Olkowskiego.

- **Red.**: O kształceniu ustawicznym w Polsce = poz. 169

Oświata

- **BOSZKO, Michał.**: O kierunkach działania Zarządu w 2007 r. = poz. 140

Szkolnictwo podstawowe

- 174. IRZYK, Piotr.**: Młodzieżowy Turniej Motoryzacyjny / Piotr

Irzyk. // Powiat Płocki. – 2008, nr 35, s. 32-33, il.

III Szkolny Młodzieżowy Turniej Motoryzacyjny w Zespole Szkół w Ciuńkowie.

- 175. MAĆKOWIAK, Agnieszka.**: Małe dzieci, duży kłopot: Nowa Wieś, gmina Łąck / Agnieszka Maćkowiak. // Życie Płocka. – 2008, nr 7, s. 16, il.

Szkoła Podstawowa im. Władysława Stanisława Reymonta w Nowej Wsi.

- 176. STRUŻIK, Małgorzata.**: Program pomocy stypendialnej dla uczniów szczególnie uzdolnionych / Małgorzata Strużik. // Powiat Płocki. – 2008, nr 35, s. 23-24, il.

- 177. BOCZKOWSKA, Alina.**: Bój o szkołę nadal trwa: Białkowo, gmina Radzanowo / Alina Boczkowska. // Życie Płocka. – 2008, nr 6, s. 18, il.
- Szkoła Podstawowa w Białkowie.

- 178. BOCZKOWSKA, Alina.**: Rodzice sześciolatków przed trudnym wyborem: dzień otwarty w Szóstce / Alina Boczkowska. // Życie Płocka. – 2008, nr 12, s. 19, il.
- Szkoła Podstawowa nr 6 w Płocku.

- 179. BOCZKOWSKA, Alina.**: Zostawcie nam tę szkołę: Głównia, gm. Brudzeń Duży / Alina Boczkowska. // Życie Płocka. – 2008, nr 5, s. 16, il.
- Szkoła Podstawowa w Główni.

- **Biesiada z klasą** = poz. 233

- 180. DOMAGAŁA, Jarosław.**: Leopold Sumiński (1798-1862) - zasłużony pedagog i publicysta / Jarosław Domagała. // Rocznik Gostyniński. – T.2 (2008), s. 227-238, il.

Szkolnictwo ogólnokształcące

- 181. MROCZKOWSKI, Marek.**: Międzyszkolny Klub Euro-Atlantycki w Jagiellonce / Marek Mroczkowski. // Zeszyty Jagiellońskie. – 2008, nr 22, s. 6-11, il.

- 182. MROCZKOWSKI, Marek.**: To mogło zdarzyć się tylko w Jagiellonce: Jagiellończycy laureatami międzynarodowego finału euroatlantyckiego konkursu ALIANTE 2007 / Marek Mroczkowski. // Zeszyty Jagiellońskie. – 2008, nr 22, s. 14-15

- 183. (RŁ).**: Szkoła spełnionych marzeń / (rt). // Sygnały Płockie. – 2008, nr 3, s. 9, il.
- Akademickie Liceum Ogólnokształcące przy PWSZ w Płocku.

- 184. ZIĘTEK, Maria.**: Gostynińska szkoła wojskowa rozwija się: placówka młoda, ale niezwykle ceniona przez młodzież i rodziców / Maria Ziętek. // Życie Płocka. – 2008, nr 11, s. 12, il.
- I Liceum Ogólnokształcące PUL im. Bohaterów Gostynina w Gostyninie.

Szkolnictwo specjalne

- 185. KI.**: Wychowanie przez sport / KI. // Sygnały Płockie. – 2008, nr 4, s. 9, il.
- Projekt dla młodzieży niepełnosprawnej intelektualnie w Specjalnym Ośrodku Szkolno-Wychowawczym nr 2 w Płocku, realizowany z europejskiego programu „Szkoła Równych Szans”.

Kształcenie ustawiczne

- 186. Możliwości i ograniczenia kształcenia ustawicznego:** studium monograficzne / red. nauk. Zbigniew Paweł Kruszeński; Towarzystwo Naukowe Płockie Sekcja

Pedagogiczna; Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku, Wydział Pedagogiczny. – Płock: Oficyna Wydawnicza Szkoły Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku; Wydaw. Naukowe Novum, 2008. – 526 s.; 21 cm.

Przedszkola. Domy dziecka

- **MRÓWKA, Aleksandra.**: W Ruszkowie nie ma już domu dziecka = poz. 134
- **Teresa.**: **Bajkowy jubileusz** : w Przedszkolu przy Szarych Szeregów / Teresa Radwańska-Justyńska. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 3, s. 8, il. 25-lecie przedszkola.

188. **ZDROJEWSKI, Marek Z.**: Pozimowe obrachunki / Marek Z. Zdrojewski. // Nasz Sierpc. – 2008, nr 2, s. 7-9, il. Sprawozdanie z realizacji zadań zaplanowanych na ferie zimowe w Sierpcu.

Kultura

- **CIĄSTEK, Jan.**: Promujemy nasz powiat = poz. 145
- 189. **WRÓBLEWSKI, Rafał.**: Kulturalne ikony Płocka w Ciechanowie / Rafał Wróblewski. // Kronika Mazowiecka. – 2008, nr 3, s. 38, il. Gościnne występy przedstawicieli płockiej kultury w Muzeum Romantyzmu w Opinogórze z okazji 27. spotkania pod hasłem „Nasz Region”.

Domy kultury

190. **DOMAGAŁA, Jarosław.**: Gminny Ośrodek Kultury w Sannikach (1973-2008) / Jarosław Domagała. // Rocznik Gostyniński. – T. 2 (2008), s. 293-332, il.
191. **GABRYCHOWICZ, J.**: Gram, co trzeba, choć w sercu co innego / Sierpc gościł słynną aktorkę / J. Gabrychowicz. // Życie Płocka. – 2008, nr 9, s. 26, il. Dom Kultury w Sierpcu.
192. **GABRYCHOWICZ, J.**: Niezwykły koncert dla Przemka: wielka akcja charytatywna / J. Gabrychowicz. // Życie Płocka. – 2008, nr 2, s. 9 Dom Kultury w Sierpcu.
193. **MRÓWKA, Aleksandra.**: Wspaniała muzyka, poezja oraz malarstwo: Sanniki / Aleksandra Mrówka. // Życie Płocka. – 2008, nr 10, s. 26, il. Koncert Chopinowski w Gminnym Ośrodku Kultury.

194. **(RŁ).**: Kalendarz jak dzieło sztuki / (rł). // Sygnały Płockie. – 2008, nr 4, s. 10, il. X Przegląd Płockich Kalendarzy.

195. **SZATKOWSKA, Lena.**: O Hoffmannie i parawanie z karykaturami: Domu Darmstadt / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 7, s. 8, il.

196. **Wczoraj i dziś SDK** [Spółdzielczego Domu Kultury] i Klubów / oprac. J.K. // Głos PSML-W. – 2008, nr 6 (marzec), s. 6, il.

Współpraca kulturalna z zagranicą

197. **BEES.**: Łączy nas jeden dom: Darmstadt i Płock - partnerstwo od 20 lat / BeeS. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 5, s. 8, il.
198. **METZGER, Günther.**: Wypełnić życiem: 20 lat współpracy / Günther Metzger. // Sygnały Płockie. – 2008, nr 1, s. 9, il.

Miasta partnerskie Płock i Darmstadt.

- **(rł).**: Polska dusza, japońskie serce = poz. 296
- 199. **RODZEŃ, Marian.**: Trudne dobrego początku: 20 lat współpracy / Marian Rodzeń. // Sygnały Płockie. – 2008, nr 1, s. 9, il. Miasta partnerskie Płock i Darmstadt.
- **SZATKOWSKA, Lena.**: Polsko-japońskie mosty przyjaźni = poz. 298

Muzealnictwo

Muzeum Mazowieckie

200. **DORYS, Benedykt Jerzy (1901-1990).**: Artyści: portrety ostatniego stulecia / Benedykt Jerzy Dorys, Czesław Czapliński. – Płock: Muzeum Mazowieckie, 2008. – [36] s. : portr. ; 25 cm.

- **KORDALA, Tomasz.**: Pamięci Włodzimierza Szafraniego (1920-1998) = poz. 76
- 201. **LICA-KACZAN, Magdalena.**: Korea: spotkania z kulturą etniczną / Magdalena Lica-Kaczan. // Biuletyn Muzealny. – 2008, nr 1/10, s. 9, il. Impreza w Spichlerzu.

202. **MATUSIAK, Krzysztof.**: Pacifica terra: wystawa archeologiczna w spichlerzu / Krzysztof Matusiak. // Biuletyn Muzealny. – 2008, nr 1/10, s. 2, il. Wystawa „Pacifica terra. Prusowie - Słowianie - Wikingowie u ujścia Wisły”.

203. **SOLTYSIAK, Marian.**: Czterdziestolecie secesji w Muzeum Płockim / Marian Sołtysiak. // Muzealnictwo. – 2007, nr 48, s. 78-93

204. **STOŁOSKA-FUZ, Katarzyna.**: Pokażny przekaz dla muzeum: dar Andrzeja Ciesielskiego / Katarzyna Stołoska-Fuz, Grażyna Tryka. // Biuletyn Muzealny. – 2008, nr 1/10, s. 6-7, il.

Muzeum Wsi Mazowieckiej

205. **WOŹNIAK, Agnieszka.**: Wieś jak malowana / Agnieszka Woźniak. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 16, s. 1, il. Rozbudowa Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu.

Sport. Kultura fizyczna

206. **AM.**: **Pojadą** na olimpiadę: sukces sierpeckiego taekwon-do / AM. // Życie Płocka. – 2008, nr 2, s. 32, il. Mega Taekyon z Sierpca - udział w eliminacjach do Ogólnopolskiej Olimpiady Młodzieżowej.

207. **GANC, Krzysztof.**: Klub widzę ogromny / Krzysztof Ganc; rozm. przepr. Grzegorz Szkopek. // Nasze Miasto. – 2008, nr 9, s. 13, il. Rozmowa z prezesem Wisły Płock.

208. **JASION, Jacek.**: PTW [Płockie Towarzystwo Wioślarskie]: Logo płockiego wyczynu (1) / Jacek Jasion. // Twoja Nowa Gazeta. – 2008, nr 2, s. 13, il.

209. **KOWALSKI, Rafał.**: Multimedalista Przyborowski / Rafał Kowalski. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 19, s. 8, il. Mistrzostwa Polski juniorów w pływaniu w Oświęcimiu.

- 210. KUBERA, Piotr.:** Płocka Wisła na nowej drodze / Piotr Kubera; rozm. przepr. Grzegorz Szkopek. // *Nasze Miasto*. – 2008, nr 3, s. 14-15, il.
Rozmowa z wiceprezydentem Płocka, przewodniczącym rady nadzorczej Wisły Płock.
- 211. KULIŃSKI, Andrzej.:** XVI Turniej Wiosny o Puchar Wójta i Rady Gminy Bodzanów / Andrzej Kuliński. // *Powiat Płocki*. – 2008, nr 35, s. 30-31, il.
- 212. MALARSKI, Jarosław.:** VII Mazowiecki Mityng Pływacki Olimpiad Specjalnych Płock 2008 / Jarosław Malarski. // *Powiat Płocki*. – 2008, nr 35, s. 33-35, il.
- 213. MARCINIAK, Jola.:** Najpopularniejsi: Kasia Żołnowska i Jurij Szyczkow: V Plebiscyt na sportowca i trenera 2007 roku / Jola Marciniak. // *Tygodnik Płocki*. – 2008, nr 5, s. 37, il.
- B Anna.:** 45 lat Kubusia: podsumowanie 2007 roku w TKKF Kubuś / Anna Matuszewska. // *Życie Płocka*. – 2008, nr 1, s. 9, il.
Jubileusz 45-lecia istnienia TKKF Ognika „Kubuś” w Sierpcu.
- 215. NOWICKI, P.:** Wisła klubem miejskim / P. Nowicki. // *Sygnaly Płockie*. – 2008, nr 2, s. 15, il.
Uroczyste przekazanie Sportowej Spółki Wisła władzom miasta.
- 216. OJRZYŃSKI, Leszek.:** Wisła pokaże lwi pazur / Leszek Ojrzyński; rozm. przepr. Grzegorz Szkopek. // *Nasze Miasto*. – 2008, nr 4, s. 16, il.
Rozmowa z trenerem piłkarzy Wisły Płock.
- 217. P.N.:** Piłkarze Mazowsza: sport w moim mieście / P.N. // *Sygnaly Płockie*. – 2008, nr 5, s. 15
Miejski Uczniowski Klub Sportowy „Mazowsze”.
- 218. P.N.:** Sanda Płock: sport w moim mieście / P.N. // *Sygnaly Płockie*. – 2008, nr 3, s. 19, il.
UKS Sanda Płock.
- 219. P.N.:** UKS Eljot : sport w moim mieście / P.N. // *Sygnaly Płockie*. – 2008, nr 2, s. 15, il.
- 220. PASZKIEWICZ, Tomasz.:** Osobliwości płockiej Wisły w odnowionym teatrze / symboliczny gest trenera 60-lecia Wisły Krzysztofa Kisiela. Tomasz Paszkiewicz. // *Życie Płocka*. – 2008, nr 7, s. 27, il.
- 221. Sportowiec Roku 2007 miasta Sierpca.** // *Nasz Sierpc*. – 2008, nr 1, s. 35-36, il
- 222. SZABLEWSKI, Paweł.:** Historia Sierpeckiego Klubu Motocyklowego / Paweł Szablewski. // *Benedictus*. – 2008, nr 1, s. 41-42, il.
- 223. SZKOPEK, Grzegorz.:** Człowiek od czarnej roboty / Grzegorz Szkopek. // *Nasze Miasto*. – 2008, nr 6, s. 14, il.
Rafał Kuptel - piłkarz ręczny Wisły Płock.
- 224. SZKOPEK, Grzegorz.:** Mam trochę taki zawód jak modelka / Grzegorz Szkopek. // *Nasze Miasto*. – 2008, nr 5, s. 13, il.
Michał Zołoteńko - piłkarz ręczny Wisły Płock.
- 225. SZKOPEK, Grzegorz.:** Nasza miłość wybuchła w hali / Grzegorz Szkopek. // *Nasze Miasto*. – 2008, nr 7, s. 14, il.
Rodzina Jurija Szyczkova - trenera pływania MZOS w Płocku.
- 226. SZKOPEK, Grzegorz.:** Nikt nie ma tylu pucharów: Puchar Polski / Grzegorz Szkopek. // *Nasze Miasto*. – 2008, nr 12, s. 13, il.
Puchar Polski dla piłkarzy ręcznych Wisły Płock po raz dziesiąty.
- 227. SZKOPEK, Grzegorz.:** Różal mistrz świata / Grzegorz Szkopek. // *Nasze Miasto*. – 2008, nr 11, s. 15, il.
Gala Angels of Fire III. Marcin Różalski mistrzem świata w K-1.

XIII. LITERATURA PIĘKNA

Krytyka literacka. Życie literackie

- 228. LEBIODA, Dariusz Tomasz.:** Rozbicie i całość / Dariusz Tomasz Lebioda. // *Nawias*. – Nr 7 (2008), s. 131-132
Poezja Wojciecha Łęckiego.

Poezja

- 229. BIEŃKOWSKI, Krzysztof.:** Płock literacki 2008 / Krzysztof Bieńkowski. // *Płocczanin*. – 2008, nr 1-2, s. 4-5
Konkursy poetyckie w 2007 r. – „O liść dębu”, „Jesiennej Chryzantemy”; zapowiedź III Ogólnopolskiego Konkursu Poetyckiego im. Stanisława Nawrockiego oraz promocja tomiku Magdaleny Smolińskiej „Kot i kloszardzi”.
- **BIGUS, Jolanta.:** Gostyniński Klub Poetycki = poz. 234
- B. Krzysztof J. (1948-).:** Droga / Krzysztof J. Barański. // *Nawias*. – Nr 7 (2008), s. 133-136
Zawiera rec. książki: Do wszystkiego bliżej... / Adam Kostrzewa. – Płock, 2007 r.
- 231. BIEŃKOWSKI, Krzysztof.:** Płock literacki 2007 / Krzysztof Bieńkowski. // *Płocczanin*. – 2008, nr 3, s. 4-5, il.
„Erotyk dla następcy” Bohdana Urbankowskiego i tomik „Wbrew: młodzi poeci z Mazowsza” - pozycje wydane w języku polskim i czeskim, w tłumaczeniu Libora Martinka.
- 232. BIEŃKOWSKI, Krzysztof (1955-).:** Ech... ten Broniewski / Krzysztof Bieńkowski. – Płock: Stowarzyszenie Autorów Polskich. Oddział, 2008. – 32 s. ; 17 cm.
- 233. Biesiada z klasą. – Płock:** Drukarnia Cyfrowa „Butterfly”, 2008. – 15, [1] s. ; 20 cm.
- 234. BIGUS, Jolanta.:** Gostyniński Klub Poetycki / Jolanta Bigus. // *Rocznik Gostyniński*. – T. 2 (2008), s. 332-342, il.
Działalność i twórcy Gostynińskiego Klubu Poetyckiego.
- 235. DYLEWSKI, Zenon.:** Spotkania w czasie / Zenon Dylewski. – Wyd. 10. – Płock : [s.n.] 2008. – 66 s. ; 20 cm.
- B Lech (1939-).:** Muzy tańczą o świecie / Lech Franczak; słowo wstępne Wanda Gołębiowska. – Płock: Wydawnictwo Korepetytor - Marian Gałczyński, 2008. – 62, [2] s. ; 20 cm.
- **(Iesz).:** Liryka na dwa języki = poz. 293
- 237. „O Liść Dębu” 2007:** Ogólnopolski Konkurs Poetycki im. Władysława Broniewskiego: wiersze nagrodzone. – Płock: Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego: Płockie Stowarzyszenie Przyjaciół Książki i Bibliotek, 2007. – 50 s.: il. (w tym kolor.) 20 cm.

XIX edycja Ogólnopolskiego Konkursu Poetyckiego im. Wł. Broniewskiego „O liść dębu” stanowi część projektu „Maje i listopady. Pejzaże życia Władysława Broniewskiego” realizowanego w 110. rocznicę urodzin i 60. rocznicę śmierci Poety.

238. (RŁ.): **Wbrew wszelkim zasadom** / (rł). // Sygnały Płockie. – 2008, nr 6, s. 16, il.
Zawiera rec. książki: *Wbrew: młodzi poeci z Mazowsza*. – Płock, 2007.

239. **WANECKI, Jarosław (1968-)**: *Misterium* / Jarosław Wanecki. – [S. l.]: Książnica Płocka, 2008 (Płock: DRUKARNIA - Wojciech Rybicki). – 39 s.: il. ; 2008.

Proza

240. **BARAŃSKI, Krzysztof J. (1948-)**: *Amerykańskie samochody: opowiadania* / Krzysztof J. Barański; [projekt okładki i oprac. graf. Dorota Zalewska]. – Płock: Wydawnictwo „Korepetytor”, 2008. – 143, [1] s.; 21 cm.
241. **MAJCHRZAK, Anna**: *Korespondencja Zbigniewa Herberta do przyjaciół z Gostynina* / Anna Majchrzak. // *Rocznik Gostyniński*. – T. 2 (2008), s. 343-356, il.
Zawiera wiersz pt. „Pan Cogito na zadany temat: Przyjaciele odchodzą” poświęcony pamięci przyjaciela Władysława Walczykiewicza.

XIV. SZTUKA

Architektura. Urbanistyka

- **ŁAKOMSKI, Mirosław**: *Płockie deja vu* = poz. 59
242. **TOMASZEWSKA, Elżbieta**: *Mazowieckie zamki* - Gostynin / Elżbieta Tomaszewska. // *Kronika Mazowiecka*. – 2008, nr 2, s. 9-10, il.
Odbudowa zamku gostynińskiego.
- **WARZYWODA, Maciej**: *Płock* = poz. 288
- **WOŹNIAK, Hubert**: *Prezydent bajkopisarz mieszkał pod dziewiątką* = poz. 99

Malarstwo. Rzeźba. Galerie

243. **ARKA**: *Płocka Galeria sztuki i jej nowe wystawy: papier i drewno* / ARKA. // *Życie Płocka*. – 2008, nr 13, s. 26, il.
„Świat komiksu” oraz płaskorzeźby autorstwa Macieja Zabawy.
244. **KOWALSKI, Wiesław Józef**: *Płocka Grupa Plastyków - „RAMY-79”* / Wiesław Józef Kowalski. // *Miasto Płock i okolice*. – 2008, styczeń-luty, s. 7, il.
245. **KOWALSKI, Wiesław Józef**: *Trzydzieści lat „RAMY-79”* / Wiesław Józef Kowalski. // *Nasz Płock*. – 2008, nr 1, s. 7, il.
246. **ŁABARZEWSKI, Radosław**: *Świat komiksu* / Radosław Łabarzewski. // *Sygnały Płockie*. – 2008, nr 6, s. 10, il.
Wystawa w Płockiej Galerii Sztuki.
247. **MARKIEWICZ, Jacek**: *Spowiedź Jacka Markiewicza: rozmowa o Galerii a.r.t.* / Jacek Markiewicz; rozm. przepr. Agnieszka Woźniak. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2008, nr 19, s. 2, il.
248. (RŁ.): **Artysta poza czasem** / (rł). // *Sygnały Płockie*. – 2008, nr 1, s. 7, il.
Wystawa prac Adama Dębińskiego z DPS w Brwilnie w Galerii OTO JA.

249. **WOŹNIAK, Agnieszka**: *Matisse. Miró. Picasso* / Agnieszka Woźniak. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2008, nr 13, s. 1, il.
Wystawa grafik w Płockiej Galerii Sztuki.

Sztuka stosowana

- **DOMAGAŁA, Jarosław**: *Organy w kościołach powiatu gostynińskiego. Rys historyczny* = poz. 280
- **ROWICKA, Lena**: *Historia Bielska w pigułce* = poz. 85

Teatr

250. **CHRZANOWSKA, Barbara**: *Płocki teatr zaprasza* / Barbara Chrzanowska. // *Kronika Mazowiecka*. – 2008, nr 2, s. 39, il.
Otwarcie płockiego teatru po modernizacji.
251. **KONARSKA-PABINIAK, Barbara**: *Wielkie święto w życiu teatralnym Płocka* / Barbara Konarska-Pabiniak. // *Głos Gostyniński*. – 2008, nr 2, s. 5, il.
Uroczyste otwarcie po dwuletnim remoncie Teatru Dramatycznego im. Jerzego Szaniawskiego w Płocku.
252. **ŁABARZEWSKI, Radosław**: *Teatr Otwarty* / Radosław Łabarzewski. // *Sygnały Płockie*. – 2008, nr 4, s. 1, 12, il.
Oficjalne otwarcie płockiego teatru po remoncie i modernizacji.
253. **ORŁOWSKA, Milena**: *Premiera teatru* / Milena Orłowska. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2008, nr 29, s. 1, il.
Zawiera rec. przedstawienia: *Operetka* / Witold Gombrowicz; reż. Marek Mokrowiecki; Teatr Dramatyczny, Płock.
254. **ORŁOWSKA, Milena**: *Teatr na słodko-gorzko* / Milena Orłowska. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2008, nr 27, s. 3, il.
Stan przygotowań i promocja płockiego teatru przed inauguracją po modernizacji gmachu.
255. **SZTARBOWSKI, Paweł**: *Czarna dziura na mapie teatralnej* / Paweł Sztarbowski. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2008, nr 23, s. 2, il.
Otwarcie siedziby płockiego teatru po modernizacji.
256. **Witolda Jana Mierzyńskiego** - płockiego aktora i poety, 50-lecie pracy artystycznej, 30-lecie pracy na płockiej scenie / oprac. Tomasz Krajewski. // *Miasto Płock i okolice*. – 2008, styczeń-luty, s. 9, il.
257. **WOŹNIAK, Agnieszka**: *Operetkowa inauguracja teatru* / Agnieszka Woźniak, Milena Orłowska. // *Gazeta Wyborcza - Płock*. – 2008, nr 12, s. 1, il.
Otwarcie siedziby płockiego teatru po modernizacji.

Recenzje

258. **D.**: *Kameralne polowanie na jelenia* / D. // *Twoja Nowa Gazeta*. – 2008, nr 2, s. 11, il.
Zawiera rec. przedstawienia: *Hotel Palace* / Roland Topor; reż. Mariusz Pogonowski; Teatr Dramatyczny, Płock.
259. **JAD.**: *Gombrowicz z odniesieniami* / JaD. // *Twoja Nowa Gazeta*. – 2008, nr 2, s. 11, il.
Zawiera rec. przedstawienia: *Operetka* / Witold Gombrowicz; reż. Marek Mokrowiecki; Teatr Dramatyczny, Płock.
260. **ŁABARZEWSKI, Radosław**: *Nagość niezamierzona* / Radosław Łabarzewski. // *Sygnały Płockie*. – 2008, nr 4, s. 12, il.
Zawiera rec. przedstawienia: *Operetka* / Witold Gombrowicz; reż. Marek Mokrowiecki; Teatr Dramatyczny, Płock.

— **ORŁOWSKA, Milena.**: Premiera teatru = poz. 253
261. STANUSZKIEWICZ, Blanka.: szaleństwa w Hotelu Palace: pięciogwiazdkowa premiera / Blanka Stanuszkiewicz. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 9, s. 9, il.
Zawiera rec. przedstawienia: Hotel Palace / Roland Topor; reż. Mariusz Pogonowski; Teatr Dramatyczny, Płock.

262. SZATKOWSKA, Lena.: Historia na wybiegu: 2.02.08. Pierwsza premiera w nowym teatrze / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 5, s. 19 il.
Zawiera rec. przedstawienia: Operetka / Witold Gombrowicz; reż. Marek Mokrowiecki; Teatr Dramatyczny, Płock.

Muzyka

263. A.D.: Kolędowa różnorodność / A.D. // Sygnały Płockie. – 2008, nr 2, s. 14, il.
XIV Płockie Kolędowanie.

264. A.D.: Postmodernistyczna kameralistyka / A. D. // Sygnały Płockie. – 2008, nr 4, s. 13, il.
Koncert Leszka Możdżera.

265. BOCZKOWSKA, Alina.: Bogu na chwałę, ludziom na pożytek : Płock: dziesięciolecie chóru / Alina Boczkowska. // Życie Płocka. – 2008, nr 2, s. 26, il.
Pueri Cantores Plocenses.

— **DOMAGAŁA, Jarosław.**: Organy w kościołach powiatu gostynińskiego. Rys historyczny = poz. 280

— **DOMAGAŁA, Jarosław.**: Pedagog i wirtuoz pianina = poz. 72

266. DOMAGAŁA, Jarosław.: Płockie Towarzystwo Muzyczne w okresie dwudziestolecia międzywojennego / Jarosław Domagała. // Notatki Płockie. – 2008, nr 1/214, s. 28-42

267. DOROBK, Andrzej.: Od średniowiecza... / Andrzej Dorobek. // Sygnały Płockie. – 2008, nr 6, s. 15, il.
XIV Festiwal Muzyki Jednogłosowej w Płocku.

268. MAŁECKA, Agnieszka.: Muzyka dawna w katedrze / Agnieszka Małeczka. // Niedziela. – 2008, nr 13, dod. Niedziela Płocka s. VII, il.
14. Międzynarodowy Festiwal Muzyki Jednogłosowej w Płocku.

269. MIECZYKOWSKI, Adam.: Wizytówka: jakość / Adam Mieczkowski; rozm. przepr. Ada. // Twoja Nowa Gazeta. – 2008, nr 2, s. 12, il.
Rozmowa z dyrektorem naczelnym i artystycznym Płockiej Orkiestry Symfonicznej im. Witolda Lutosławskiego.

— **MRÓWKA, Aleksandra.**: Wspaniała muzyka, poezja oraz malarstwo = poz. 193

— **(rl): Świat jest muzyką** = poz. 68

270. STANUSZKIEWICZ, Blanka.: Gorączka zwana Lao Che: wszyscy chcą słuchać „Gospel” / Blanka Stanuszkiewicz. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 9, s. 8, il.

271. SZATKOWSKA, Lena.: Czajkowski, smyczki i Możdżer: wydarzenie muzyczne / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 6, s. 9, il.
Koncert Leszka Możdżera z Płocką Orkiestrą Symfoniczną.

272. WOJDA, Wojtek.: Farben Lehre zapraszają do Snukrainy: nowa płyta płockiego zespołu / Wojtek Wojda; rozm. przepr. Radosław Kossakowski. // Życie Płocka. – 2008, nr 6, s. 26, il.

273. WOJDA, Wojtek.: Snukraina - środek na przebudzenie: rozmowa w saloniku „Tygodnika Płockiego” / Wojtek Wojda; rozm. przepr. Blanka Stanuszkiewicz. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 6, s. 8, il.

274. WOŹNIAK, Agnieszka.: Corrida - materiał na przebój: nowy singiel Farben Lehre / Agnieszka Woźniak. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 22, s. 2, il.

Fotografia

— **DORYS, Benedykt Jerzy.**: Artyści = poz. 200

275. KOWALSKI, Paweł.: Lwów w zimowej szacie / Paweł Kowalski. // Miasto Płock i okolice. – 2008, styczeń-luty, s. 2, il.
Wystawa fotograficzna Wiesława Józefa Kowalskiego w SDK.

276. ŁABARZEWSKI, Radosław.: Papparazzo od architektury / Radosław Łabarzewski. // Sygnały Płockie. – 2008, nr 3, s. 17, il.
Zawiera rec. książki: Płockie déja vu / Mirosław Łakomski. – Płock, 2008.

277. WOŹNIAK, Agnieszka.: Książka bez retuszu: premiera albumu „Płockie déja vu” w Gazeta Café / Agnieszka Woźniak, Hubert Woźniak. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 27, s. 2, il.
Zawiera rec. książki: Płockie déja vu / Mirosław Łakomski. – Płock, 2008.

XV. ZAGADNIENIA WYZNANIOWE

— **BEDNARCZYK, Rafał.**: W 150-lecie urodzin Arcybiskupa Męczennika = poz. 66

278. RZEZIŃSKI, Paweł.: Inauguracja Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan / Paweł Brzeziński. // Niedziela. – 2008, nr 6, dod. Niedziela Płocka s. IV, il.
Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan.

279. CHMURZYŃSKI, Marian.: Ukazała się pierwsza część „Katechizmu Płockiego” / Marian Chmurzyński. // Niedziela. – 2008, nr 11, dod. Niedziela Płocka s. V, il.
Zawiera rec. książki: Katechizm Płocki. Cz. 1 - Wyznanie wiary. – Płock, 2008.

280. DOMAGAŁA, Jarosław.: Organy w kościołach powiatu gostynińskiego. Rys historyczny / Jarosław Domagała. // Rocznik Gostyniński T. 2 (2008), s. 37-58, il.

281. (EG): Liturgia naszych Kościołów: płocki tydzień eklezjalny / (eg). // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 4, s. 8, il.
Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan.

282. KOZŁOWSKI, Hubert.: Budda zamieszkał pod Drobinem: Kuchary, pow. płocki / Hubert Kozłowski. // Życie Płocka. – 2008, nr 9, s. 16, il.

283. ŁACH, Adam.: Z redakcji do parafii / Adam Łach; rozm. przepr. Tomasz Opaliński. // Niedziela. – 2008, nr 8, dod. Niedziela Płocka s. VI, il.
Ks. Adam Łach proboszczem parafii pw. św. Mikołaja w Duninowie.

284. ŁUCZAK, Bartosz.: Sto lat polskiej liturgii: mariawityzm 100 lat temu / Bartosz Łuczak. // Mariawita. – 2008, nr 1-3, s. 13-14
Wprowadzenie języka polskiego do liturgii w 1908 r.

285. **OPALIŃSKI, Tomasz.**: O ekumeniczną wrażliwość / Tomasz Opaliński. // Niedziela. – 2008, nr 6, dod. Niedziela Płocka s. V, il.
Tydzień Powszechnej Modlitwy o Jedność Chrześcijan.

— **OSMALEK, Marek.**: Książd Grzegorz Domański - budowniczy kościoła w Białotarsku = poz. 70

286. **OSMALEK, Marek.**: Solec - z dziejów parafii i kościoła / Marek Osmałek. // Rocznik Gostyniński. – T. 2 (2008), s. 107-138, il.

287. **SZUBSKA-BIEROŃ, Elżbieta.**: Parafia ewangelicko-augsburska w Gostyninie w latach 1824-1945 / Elżbieta Szubska-Bieroń. // Rocznik Gostyniński. – T. 2 (2008), s. 78-106, il.

288. **WARZYWODA, Maciej.**: Płock / [tekst Maciej Warzywoda]. – Warszawa : Bellona, cop. 2008. – 48 s.: il. kolor; 21 cm. – (Śladami Jana Pawła II po Polsce: almanach miast papieskich)

289. **WERNER, Marcin.**: Książd prałat Seweryn Wyczalkowski / Marcin Werner. // FanFary. – 2008, nr 1, s. 10-11, il.

XVI. KSIĄŻKA . CZYTELNICTWO. BIBLIOTEKI

Biblioteki publiczne

Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego

— **BIEŃKOWSKI, Krzysztof.** : Płock literacki 2008 = poz. 229

290. **CHRZANOWSKA, Barbara.**: Broniewski i Wyspiański bliżej / Barbara Chrzanowska. // Kronika Mazowiecka. – 2008, nr 1, s. 33, il.
Podsumowanie obchodów roku Broniewskiego i Wyspiańskiego w Książnicy Płockiej.

291. **(EG).**: **Sprawiedliwi i ich świat:** spotkania z historią najnowszą / (eg). // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 12, s. 8, il.
Promocja książki Mateusza Szpytmy z IPN-u w Książnicy Płockiej.

292. **JASIŃSKA, Ewa.**: Jak ziarna fasoli / Ewa Jasińska. // Sygnały Płockie. – 2008, nr 1, s. 17, il.
Płocka Premiera Miesiąca - „Traktat o łuskaniu fasoli” Wiesława Myślińskiego.

293. **(LESZ).**: **Liryka na dwa języki:** w Książnicy Płockiej im. Wł. Broniewskiego / (lesz). // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 12, s. 9, il.
Promocja zbioru wierszy „Erotyk dla następcy” Bohdana Urbanowskiego.

294. **(LESZ).**: **Scena i literatura:** Szczepkowska w Płocku / (lesz). // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 10, s. 9, il.
Płocka Premiera Miesiąca - „Listy miłosne” z udziałem współautorki Joanny Szczepkowskiej.

— „O Liść Dębu” 2007 = poz. 237

295. **(RŁ).**: **Książnica otwarta w przyszłość** / (rł). // Sygnały Płockie. – 2008, nr 3, s. 13, il.
Najważniejsze wydarzenia w 2007 roku i plany na 2008 r.

296 **(RŁ).**: **Polska dusza, japońskie serce** / (rł). // Sygnały Płockie. – 2008, nr 4, s. 15, il.
Promocja książki Nagao Hyodo „Mosty przyjaźni: polska dusza i japońskie serce” wydanej przez Książnię Płocką.

297. **SIUTA, Małgorzata.**: Życie samo ustawia priorytety. Tylko do klasyki ludzie powracają / Małgorzata Siuta. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 31, s. 4

298. **SZATKOWSKA, Lena.**: Polsko-japońskie mosty przyjaźni: Ambasador Japonii w Płocku / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 6, s. 3, il.
Promocja książki Nagao Hyodo „Mosty przyjaźni: polska dusza i japońskie serce” wydanej przez Książnię Płocką.

299. **WOŹNIAK, Hubert.**: Płocczanie u Napoleona / Hubert Woźniak. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 32, s. 4, il.

200 **rocznica** nadania w Płocku zbiorowego odznaczeni Krzyża Kawalerskiego Virtuti Militari żołnierzom 4. Pułku Piechoty Księstwa Warszawskiego

Drukarnstwo. Księgarstwo

— **(rł).** **Kalendarz jak dzieło sztuki** = poz. 194

300. **WOŹNIAK, Agnieszka.**: Nieprzemijająca katedra : płockie kalendarze / Agnieszka Woźniak. // Gazeta Wyborcza - Płock. – 2008, nr 2, s. 2, il.

Czasopiśmiennictwo

301. **SZATKOWSKA, Lena.**: O historii Ziemi Gostynińskiej: debiut periodyku naukowego / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2008, nr 8 s. 14, il.
Zawiera rec. czasopisma : Rocznik Gostyniński - T. 1 (2007).

302. **ZYCH, Tadeusz.**: Wspomnienia ze współpracy z redakcją „Mariawity” (1990-1997) / Tadeusz Zych. // Mariawita. – 2008, nr 1-3, s. 19-20

INDEKS OSOBOWY

(a) 158

A.D. 263–4

Ada 269

Ajdyn, Agnieszka 7

AM. 206

ARKA 243

AS. 132, 139

Baraniuk, Tadeusz 97

Barański, Krzysztof J. 230, 240

Beca, Anna 168, 171

Bednarczyk, Rafał 66

Bednarek, Janina 54

BeeS 197

Berger, Agnieszka 102

Bieńkowski, Krzysztof. 229, 231, 232

Bieroń, Elżbieta zob. Szubska-Bieroń, Elżbieta

Bigus, Jolanta 73, 234

Boczkowska, Alina 118, 136, 156, 177–9, 265

Bojarska, Nina 128

Boszek, Michał 140

Brykała, Dariusz 115

Brzeziński, Paweł 278, 81

Burakowska, Halina 90

Burakowska, Halina zob. Giżyńska-Burakowska, Halina

Butkiewicz, Tomasz 103

Charłampowicz, Stefan 78

Chmurzyński, Marian 279

Chodorowska, Ewa 77, 142–4, 159

- Chodorowski, Zygmunt 63
 Chrzanowska, Barbara 250, 290
 Chudzyński, Marian 58, 91
 Ciastek, Jan 145
 Czapliński, Czesław 200
 D. 258
 Dąbrowski, Jacek 48
 Dądzik, Dorota 41
 Dobroń, Elżbieta 1
 Dolińska, Małgorzata 1
 Domagała, Jarosław 2, 43, 72, 180, 190, 266, 280
 Dorobek, Andrzej 267
 Dorys, Benedykt Jerzy 200
 Duraj, Danuta zob. Walczak-Duraj, Danuta
 Dylewski, Zenon 138, 235
 E. J. 119
 (eg) 281, 291
 Formela, Dariusz 104
 Franciszkiewicz, Przemysław 87
 Franczak, Lech 236
 Fuz, Katarzyna zob. Stołoska-Fuz, Katarzyna
 Gabrychowicz, J. 191–2
 Gałuszewski, Andrzej 160
 Ganc, Krzysztof 207
 Gasik, Małgorzata 111
 Giżyńska-Burakowska, Halina 60, 71
 Głowala, Agnieszka 172
 Gołębiowska, Wanda 236
 Gołębiowski, Grzegorz 65
 Grad, Krzysztof 105
 Grała, Marek 59
 Gramunt, Beata 20
 Gregorczyk, Ewa 50
 Grzybowska, Elżbieta 79, 112
 Irzyk, Piotr 174
 J. K 196
 J.S 127
 JaD 155, 259
 Jarosławska, Ewa 50
 Jasińska, Ewa 47, 292
 Jasion, Jacek 208
 (jbn) 67
 Jelec, Antoni 8
 Justyńska, Teresa zob. Radwańska-Justyńska, Teresa
 Kacprzak, Marcin 74
 Kaczan, Magdalena zob. Lica-Kaczan, Magdalena
 Kalkowski, Dariusz 146
 Kania, Rafał 124
 KI 185
 Kluczyński, Zenon 17
 Kłobukowski, Mirosław 125
 Kobla, Dagmara 33
 Kolińska, Iwona 28
 Konarska-Pabiniak, Barbara 18, 120, 126, 251
 Koński, Wiesław 36
 Kopeć, Wiesław 56
 Kordala, Tomasz 76
 Kossakowski, Radosław 272
 Kowalik, Filip 109
 Kowalski, Paweł 275
 Kowalski, Rafał 209
 Kowalski, Wiesław Józef 84, 173, 244–5
 Kozłowski, Hubert 282
 KP 94
 Krajewski, Tomasz 256
 Kraskowski, Leszek 103
 Krawczyńska, Renata 37, 104
 Kruszewski, Zbigniew Paweł 167–8, 186
 Krześnicki, Rober 57
 Krzewicki, Jan Kazimierz 147
 Kubera, Piotr 210
 Kuliński, Andrzej 211
 Lebioda, Dariusz Tomasz 228
 (lesz) 293–4
 Lewandowska, Magdalena 23
 Lica-Kaczan, Magdalena 201
 Losiak, Teresa 61, 69
 Łabarzewski, Radosław 129, 246, 252, 260, 276
 Łach, Adam 283
 Łakomski, Mirosław 59
 Łęcki, Wojciech 34
 Łuczak, Bartosz 284
 M.D. 133, 148
 Maćkowiak, Agnieszka 175
 Majchrzak, Anna 241
 Majewski, Dariusz 27
 Malarski, Jarosław 212
 Małecka, Agnieszka 163, 268, 83
 Marciniak, Jola 213
 Markiewicz, Jacek 247
 Maślanka, Renata 53
 Matusiak, Krzysztof 202
 Matuszewska, Anna 214
 Mazurska, Wiesława 1
 Metzger, Günther 198
 Michnik, Adam 15
 Mieczkowski, Adam 269
 Mirosz, Paweł 38
 Mroczkowski, Marek 101, 181–2
 Mrówka, Aleksandra 134, 161, 193
 Nowicki, P. 215
 Nycek, Jan Bolesław 31, 75, 147, 150–1
 Obzejta-Żbikowska, Dorota 13
 Ojrzyński, Leszek 216
 Olejnik, Andrzej 106
 Opaliński, Tomasz 285, 82
 Orłowska, Milena 137, 162, 253–4, 257
 Osmałek, Marek 70, 286
 Ostrowski, Janusz 29
 Owczarek, Robert 88
 P.N. 217–9
 Pabiniak, Barbara zob. Konarska-Pabiniak, Barbara
 Pankowska, Monika 20
 Papas 165
 Papierowski, Andrzej Jerzy 89
 Pasowicz, Paulina 130
 Paszkiewicz, Tomasz 220
 Pawłowicz, Jacek 64
 Pawłowska, Monika 86
 Pilch, Piotr 95–6, 152–3
 Półturzycki, Józef 11
 rad. 164
 Radwańska-Justyńska, Teresa 187
 Red. 169
 (rl). 68, 93, 183, 194, 238, 248, 295–6, 183
 Rodzeń, Marian 199
 Rosicki, Karol 92
 Rowicka, Lena 85
 Rumińska, Joanna 98
 Rybicka, Wiesława 165
 Rychlewski, Grzegorz 106
 Schulz, Małgorzata 166

Serafimowicz, Włodzimierz 75
Siuta, Małgorzata 297
Skibiński, Stefan 62
Skocińska, Anna 168, 171
Skubiś, Ireneusz 35
Smuk-Stratenwerth, Ewa 53
Snopek, Barbara 81
Sobieraj, Leonard 5
Sołtysiak, Marian 203
Sprusiński, Paweł 12
Stanuszkiewicz, Blanka 261, 270, 273
Stępień, Grzegorz 7
Stołoska-Fuz, Katarzyna 204
Stradomski, Józef 150
Stratenwerth, Ewa zob. Smuk-Stratenwerth, Ewa
Struzik, Adam 151
Struzik, Małgorzata 40, 176
Subotowicz, Elżbieta 40
Sumliński, Andrzej 87
Syperek, Anna 52
Szablewski, Paweł 222
Szatkowska, Lena 131, 195, 262, 271, 298, 301
Szatkowski, Tomasz 49
Szkopek, Grzegorz 207, 210, 216, 223-7
Szpakowicz, Teresa 121
Sztarbowski, Paweł 255
Szubska-Bieroń, Elżbieta 287
Szulc, Bogdan 39
Śmietanowski, Sebastian 100, 107, 113, 135, 157
Śniecikowski, Włodzimierz 152-3
Tomaszewska, Elżbieta 242
Tomaszewska, Liliana 170
Tryka, Grażyna 204

Wag. 123
Walczak-Duraj, Danuta 21, 171
Wanecki, Jarosław 6, 239
Warzywoda, Maciej 288
Werner, Marcin 289
Wiącek, Maciej 30
Więczorek, Andżelika 168, 171
Więckowski, Andrzej 44
Wiśniewski, Andrzej 122, 154
Wiśniewski, Janusz 55
Wiśniewski, Sławomir 22
Wojda, Wojtek 272-3
Wojno, Lesław 17
Woźniak, Agnieszka 80, 82, 117, 205, 247, 249, 257, 274, 277, 300
Woźniak, Hubert 99, 110, 277, 299
Wróblewski, Rafał 189
Zalewska, Dorota 240
Zawidzki, Dariusz 155
Zbyszewska, Alicja 14
Zdrojewski, Marek Z. 188
Zieliński, Robert 103
Ziętek, Janina 26
Ziętek, Maria 184
Zonenberg, Jadwiga 114
Zych, Tadeusz 302
Żbikowska, Dorota zob. Obzejta-Żbikowska, Dorota

Oprac. Małgorzata Bielak, Elżbieta Dobroń,
Wiesława Mazurska
Książnica Płocka im. Wł. Broniewskiego
09-400 Płock, ul. Kościuszki 6
Tel. (024) 268 00 21 lub (024) 268 00 32
e-mail: dib@bibl.plock.pl

NASI AUTORZY

JÓZEF BORÓWKA – mgr historii, doktorant na Wydziale Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

JAROSŁAW DOMAGAŁA – dr nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki, dyrektor Szkoły Muzycznej I stopnia w Gostyninie, członek TNP

GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI – dr nauk humanistycznych, nauczyciel historii w III LO w Płocku, wykładowca w Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku, członek Zarządu TNP

KRZYSZTOF KŁODAWSKI – mgr historii, Nauczyciel Gimnazjum im. Adama Mickiewicza w Siecieniu

AGNIESZKA KOWALCZYK – mgr bibliotekoznawstwa i informacji naukowej, Kierownik Filii Biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej w Płocku, członek TNP

ANDRZEJ JERZY PAPIEROWSKI – dr nauk politycznych, członek TNP i kolegium redakcyjnego „Notatek Płockich”

MARIA SĘCZKOWSKA – mgr filologii polskiej, sekretarz Oddziału TNP w Łęczycy

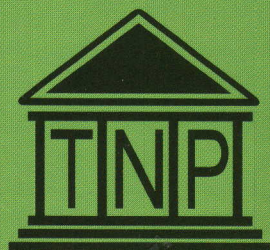
BOLESŁAW SOLARSKI – mgr inż., em. naczelný inżynier Łęczyckich Zakładów Górniczych, przewodniczący Oddziału TNP w Łęczycy

ELŻBIETA DOBRON, MAŁGORZATA DOLIŃSKA, WIESŁAWA MAZURSKA

Książnica Płocka im. Wł. Broniewskiego

ul. Kościuszki 6, 09-400 Płock

tel. (024) 268 00 21, - 32; e-mail: dib@bibl.plock.pl

ISBN 978-83-60348-49-9